

The image features a solid orange background. Overlaid on this are several large, white, abstract geometric shapes. These shapes are composed of sharp, angular lines, creating a sense of movement and depth. They appear to be layered, with some shapes partially obscuring others, giving the composition a three-dimensional feel. The shapes are primarily located in the upper and middle portions of the frame, leaving the bottom section for text.

al liamm

1978 DU . KERZU . NIVERENN 191

Bep miz lennit

POBL VREIZH

kelaouenn hollvrezhonek an U.D.B.
enni luc'hskeudennoù, tresadennoù, bandennoù-treset
ha keleier eus stourm hor pobl

Koumanant boutin : 30 lur — Koumanant skoazell : 50 lur
— CCP Rennes 2746-79 —

BEP MIZ LENNIT :

ARMOR MAGAZINE

kelaouenn ar vuhez e Breizh

Rener : Yann Poilvet

10, rue Vicairie — B. P. 540
22010 SANT-BRIEG

Koumanant bloaz : 50 lur — C.C.P. 2691 70 Rennes

BARR-HEOL

Kelc'hgelaouenn drimiziek : sevenadur, politikerezh,
skridvarnerezh, kontadennoù, barzhoniezh, skiantoù,
keginerezh.

E brezhoneg modern ha yac'h

Skridoù gant Klerg, A. Duval, L. Andouard, F. Kerrain,
Soaz an Tieg, F. Kervendal, h.a.

Koumanant 32,00 lur

Revue BARR-HEOL, 22300 Lannion - CCP 2454 53 Rennes

AL LIAMM

191

Du · Kerzu 1978

34^e Bloavezh

Da holl lennerien Al Liamm,
bloavezh mat ha didrubuilh

ha ra vo gwelet pegsun AL LIAMM
war holl hentoù Breizh !

Moulet ez eus bet 1 400 skouerenn eus an niverenn-mañ

TAOLENN

Nedeleg	
gant BENEAD	403
Piv ?	
gant Añjela DUVAL	404
Ar Barzhaz dianav	
gant Roparz HEMON	405
Malinal	
gant Reun ar C'HALAN	409
Tremen a raio buan	
gant Olier ar MOGN	422
En ur dreñ follennoù va eñvor	
gant Maodez GLANNDOUR	429
E koun Roparz Hemon	
gant Añjela DUVAL	438
Roparz Hemon hag arz ar c'hoariva : “ Fostus an Doktor daonet ”	
gant Herri KAOUISSIN	441
En eñvor da Ernest ar Barzhig	
gant PRADIG	446
Avelioù-tro	
gant BREWALAN	465
Notennoù	469
Roll ar pennadoù bet embannet e 1978	477

SKEUDENNOU :

Ernest ar Barzhig ha **Youenn Drezen**, gant aotre hegarat *Ouestfrance*.

Nedeleg

*E sioulder alezioù al liorz
E kerzh didrouz-kaer miz kerzu,
'Vel ur floc'h seven ha seder,
En e zorn kleiz ur rozenn du.*

*N'en deus ket rasket ar raden ;
N'en deus ket suilhet ar bleunioù.
Perak 'tale ar goañv kriz
D'o skornañ holl, mel hag askorn,
'N ur redek etrezek an Ankoù ?*

*Dindan an douster-se ken souezhus ha divoaz,
Ha kuzhet e vefe, 'vel ur preñv er vleunienn,
Ur raksant a varo ?
Ha goude ma ve din va diwezhañ kerzu
E penn a-raok al lestr a-dal d'an inizi,
Em liorz 'us d'ar mor ...*

*N'eo ket 'vel ul laer dic'hortoz
E teui davedon, Aotrou,
Da droc'hañ neud va gwiadenn.
Keit-all emañ ouzh da c'hedal
Da vatezh skuizh ha didalvez :
Kariad, dibradomp fenozh !*

O Maro, Nedeleg gwirion !

Añjela DUVAL

Piv ?

*Ma 'm befe bet mibien !
Am befe o armet
Am befe graet anezho marc'heien
Marc'heien an douar
O armet am bije gant va armoù din-me
An armoù-se am eus stourmet ganto
Va buhez-pad
Stourmet ouzh an drez
Stourmet ouzh ar spern
Ouzh ar brulu hag an askol
Ouzh ar raden alouber
An ong hag an treuzc'heot
Ar gweg, ha mil louzaouenn fall all
Ken ar re a voug an trevadoù
Ken ar re a voug ar goustiañs,
Feal on bet atav d'ar ger-stur :
" STOURM A RAN WAR BEP TACHENN "
Va buhez 'vo bet ur stourm.
Hag e dibenn va amzer
E dibenn va nerzh
E huanadan !
Piv a gemero va ger-stur ?
War va lerc'h,
Piv a gemero va armoù ?
Pa gouezhint eus etre va daouarn.
Pa n'am eus ganet Mab ebet...*

10/10/1978.

Ar barzhaz dianav

HERVE POHER (1823-1900)

Herve Poher, ganet ha marvet e Brest, a oa ofiser a vor. Dedennet e voe abred gant ar varzhoniezh. E oberoù romantel, awenet gant ar mojennoù kozh, evel re Yann Keroual, a savas dreist-holl en e yaouankiz.

Brekilien

Amañ 'mañ tir an estlamm.
Merzhin, aet bouzar ha mut,
Hep galloud ken, e karc'har
Un dervenn gleuz, a zargud.
Adalek amzer Arzhur
'Z eus amañ bam ha burzhud,
Esmae, sebez ha saouzan.
Koad Brekilien ! Koad an hud !

Dindan ar gwez, chom a rez
Ur pennadig azezet ?
Er skeud, dre ar barroù glas,
Korf mistr ur vaouez a sked.
He blev dispak en avel
Gant an deil 'zo luskellet.
Ouzhit e sell. Hejañ 'ra
He divrec'h, ha mont da get.

Gwel, dreist ar raden teñval
Ec'honded lintrus al lenn.
En un taol e spurmanti

Ur plac'h, hec'h izili gwenn
 O spinañ skañv ar gorre,
 Prim evel ul luc'hedenn.
 Ha goude ... klogorennoù,
 A dres en dour ur roufenn.

Mar sellez e melezour
 Ar feunteun gozh, en dour glein,
 E-tal da zremm, un dremm all,
 Dremm ur plac'h a sav d'al lein.
 N'ouzout penaos na perak
 Eo deut aze. Tro da gein :
 A-gleiz, a-zehou, n'eus mann
 Nemet ar geot hag an drein.

Ne vern pelec'h ez afe
 An den er c'hoad, 'mañ dre-holl,
 Gwech a-dost, ha gwech a-bell,
 El latar, en avel foll,
 Er yenijenn, en toufor,
 En noz, en deiz, o koroll
 Amañ, ahont, tu bennak.
 Neb he heuilh a ya da goll.

Mar dez e koad Brekilien
 Na zale ket, tremeniad !
 Diwall diouzh he strobinnell
 Pella, pa'z eo poent pellaat
 Re hir amzer mar chomez,
 E vezo re ziwezhat.
 Hag hi tener, didrugar
 Eo achantourez ar c'hoad.

Morgana ! He c'harantez
 Biken gwalc'het ne vezo.
 An den a bak en he las
 D'he maner kuzh a gaso,
 Da gantren e milendall
 Hec'h ambren hag hec'h alfo.
 Ha ne c'hell dont war e giz,
 Aet en Draonienn hep distro.

GUSTAV DELCOUR (1866-1907)

Gustav Delcour a voe ganet e Mons-en-Pévèle, etre Douai ha Lille. E dad a oa eus ar vro-se. Brezhonez, avat, e oa e vamm. Chomet intañvez e 1870, e tistroas d'he zi e Gouenou, hag eno e voe savet Gustav hag e dri breur. Kaset e voe d'ar skolaj e Brest. E vennad oa bezañ ofiser-mor. C'hwitañ a reas, ha goude labourat en un ti-kenwerzh e Brest, ez eas, d'ober kenwerzh c'hoazh, da Aljeria, Ginea ha Senegal. Douget e oa bet atav d'ar velkoni. Fall e oa e yec'hed, hag ez eas war washaat gant an amzer. Un ti-moulerezh bihan en doa prenet e Sant-Loeiz. Eno e varvas, diwar re evañ, a lavarar, d'an oad a 41 bloaz.

Skrivet en deus barzhonegoù berr, sonedennoù dreist-holl.

Trovan

Amañ, va-unan, e skeud va lochenn bri,
E gwrez un devezh evel kant devezh all,
E klevan an dour o flokignat ingal
Ouzh troad ar chaoser hag e-mesk ar bili.

Torret an touell, ha pulluc'het ar spi,
Goude hir gantren, ha trevell ha trechal
Setu me, faezhet, pep huñvre aet da fall,
E bro an drovan ma ne c'hortozer mui.

Dizale an heol a gouezho 'vel ur maen
Er run louet-hont. dreist an traezh liv ar staen,
Hag an oabl goullo 'vo karget a stered.

Kent ma varvo mik pep sked en o splannder,
E welan, gorrek o tiskenn gant ar red,
Ur skourr brein ha du war dour melen ar stêr.

Al loar a luc'h dreist ar grugell

Al loar a luc'h dreist ar grugell
Evel ma luc'he mil vloaz 'zo,
Ha c'hoazh mil ha mil vloaz.
Hag en avel foll evel boaz,
Pep geotenn ha pep plantenn
A bleg, a hirvoud hag a gren.

Ar mor divent a sourr a-bell
Evel ma sourre mil vloaz 'zo,
Ha c'hoazh mil ha mil vloaz.
Atav, e-kreiz ar c'herreg noazh,
'Mañ ar bili o ruilhal,
Kaset-digaset 'vel gwechall.

Daoulagad ar merc'hed a sell
Evel ma sellent mil vloaz 'zo,
Ha c'hoazh mil ha mil vloaz.
Sell ar plac'h a bar ouzh ar gwaz.
Ha karantez ha kened
A strafuilh e galon bepred.

Reun Ar C'HALAN

Malinal

Hanter c'houllo ar c'harr-nij : gwell a se ! Plas a vo evit ar binvioù-luc'hskeudenniñ hag ar binvioù all n'en deus ket kredet lakaat gant ar malizennoù. Ouzhpenn, e stlej ur mell sac'h evit e vilhedoù, e baperioù, ha dreist-holl evit an dornskrid. Da lavaras ar gaoz e vez dibabet ostizezed ar c'hirri-nij evit o c'hoantiri. Houmañ avat a denn d'ur gazeg varnaoniek gant he dent hir hag he fas treut. Hegarat-tre e tiskouez bezañ koulskoude : reiñ a ra dezhañ teir c'hador evitañ e-unan, ur renkennad a-bezh, kerkent ha ma wel pegen sammet eo. Tridal a ra e galon o soñjal e vo e kêrbenn v-Meksiko a-benn emberr. Kalz a gemmoù a gavo, a dra sur : ugent vloaz a zo aet e-biou abaoe e veaj kentañ, an hini nemeti, d'ar Meksik. Yaouank e oa, hag hegreidik. *Lan ar Brizh, an denoniour brudet* : er mod-se e vo meneget e anv er c'helaouennoù, un deiz bennak. Daoust hag-eñ n'eo ket bet dibabet gant Kuzul ar Ouizieien e-touez kement a studierien ? Darbet eo bet dezhañ mont sot gant ar blijadur p'eo deut ar c'heloù. Arc'hant a-walc'h evit daou vloaz ! Tremen a ra dek miz e Meksiko o tastum danvez e dezenn. En ur labourat evel ur c'hi e teu a-benn da gas e dezenn da vat a-raok fin an eil bloaz. Berzh-mat a ra o tifenn anezhi. Biskoazh n'eo bet displeget pishoc'h ha sklaeroc'h lidoù kozh Tenochtitlán, hervez ar varnerien. *Evit Mab-den e stourm Huitzilopotchli, ar c'hadour yaouank, rak e vuhez a zo buhez Mab-den. Stourm a ra gant e c'hoaf en e zorn dehou hag e skoed en e zorn kleiz. An naer-den a widil en-dro dezhañ. Diouzh ar beure e vez ganet, d'an abardaez e varv. Eneoù ar gadourien kouezhet war dachenn an emgann a zoug anezhañ betek lein an neñv, hag ar maouezed marvet o wilioudiñ a zegemer anezhañ diouzh an noz. Dre Liorzhoù an Heol e pourmeno da viken en ur sunañ chug ar bleunioù. An erer a zo trec'h war an tigr ! Ra vleugno ar brezel evit klod an doue ruz !*

Plijet-tre eo rener an dezenn, ha komz a ra dezhañ evel d'ur mab gwirion. Aliañ a ra anezhañ da vont d'ar Stadoù Unanet. Kinnig a ra erbediñ e studier d'ar skolioù-meur brudetañ evit o c'hevrennoù denoniezh. En Amerika e kavo Lan ar pezh a fell dezhañ : nebeut a gentelioù, hag amzer e-leizh evit studiañ ha skrivañ. Ha neuze, Mona. Koantik a-walc'h ar genvroadez en em gav ganti e-doug an abadenn evit Ar Vretoned e Pariz, gant he daoulagad c'hlas, he blev kistin hag he dargreiz moan. Nag ur souezh p'en em gav dougerez ! Tremena reont diouzhtu dirak an aotrou maer hag an aotrou person. Mona a zo kelenneres Istor ha Douaroniezh el lise George Sand, er vannlev. Ne vefe ket reizh eviti reiñ he dilez evit mont d'ur vro all, hag hi dougerez. *Tlazolteotl : drezi ez a an den da lec'hioù ar c'hadaliezh. Dirak he daoulagad e vleugn pep tra vil ha pep breinadur. Diseblant e sell ouzh mezha ar bec'herien. Eviti e tennont gwad diouzh o zeod hag o divskouarn.*

Rener Lan ha Ministr ar Sevenadur a zo mignoned vras. Ur plas a zo bet kavet evitañ e Burev an Eskemmoù Sevenadurel. Ne vez ket gwall brederius al labour, ha dereat a-walc'h eo ar govr. Perak stourm ouzha ar blanedenn ? Tonket eo da vezañ un den-e-karg, ur bourc'hiz bihan, ha netra ken. *Xólotl, keneil du an Heol : gant e benn-ki e vlegn an anaon dre islonkoù an douar, dre deñvalijenn beurbadus an ifern yen. Euzhviled an noz a sent outañ. Kollet en deus kig ha kroc'hen. Ar gwad ruz a ziver c'hoazh war e zaouarn hag e zaoudroad.*

Tostaat a ra an ostizez. Poent lakaat an dornskrid a-gostez ha diskenn an daol vihan staget ouzha kein ar gador dirazañ. Nann, trugarez, na whisky na cocktail. Ya, ar gwin-Bourdel a vo mat-tre gant ar c'hig-rost. Adal an deiz m'eo bet ganet Visant ne soñj Mona nemet en he mabig. Lan n'en deus tamm erez ebet ouzha an hini bihan : disammet en em gav kentoc'h. N'en em sant ket ken kablus pa ne vez ket goulennet digantañ ar pezh ne c'hall ket reiñ : c'hoantegezh e gorf, kantez e galon. Mona a lenn kement levr a zeu er-maez diwar-benn magadurezh ha desaverezh ar vugale. Klevet he deus e vez gwelloc'h d'ur bugel kaout ur breur pe ur c'hoar vihan. Lan a ra e zevel, ha ganet eo Mark daou vloaz goude e vreur. Feurmiñ a reont ur ranndi bras a-walc'h evito nepell diouzh lise Mona. Ur gambr ez eus a-ratozh evit ar re gozh pa zeuont d'ober ur weladenn. Gant he labour e-barzh al lise ne c'hall ket Mona tremen hep sikour, met

en o femp plijadur e vez ar mammoù-kozh oc'h ober war-dro o bugale vihan. An ostizez a zastum ar pladennoù. Amzer evit ur follenn all a-raok ar film. Mona a zo genidik eus Sant-Kado. He zad a zo pinvidik a-walc'h gant e barkadoù-istr. Martolod eo bet gwechall. Gouzout a oar en em zibab pa 'z a e wreg d'ober un tamm tro da Bariz, un tamm tro hag a bad daou pe dri miz. Plijet e vez Lan o taremprediñ e vamm-gaer. En imor vat e vez bepred, ha sot eo ar vugale ganti. E vamm dezhañ n'eo ket ken seder he spered : krisoc'h eo bet he buhez. *Ciakuatl, ar vaouez-naer, a zegas an arouezioù fall, an anken hag al labour poanius. He blev a sav a-us d'he fenn evel daou gorn. Bale a ra diouzh an noz, o ouelañ hag o leñvañ.*

Nevez dimezet e oa tad Lan pa darzh ar brezel. A-boan ma oa echu e goñje gantañ. Kavet en doa ur plas war an hent-houarn, ha gant e lod eus an hêrezh en doa prenet ur ranndi vihan e-kichen gar Versailles. Tri bloavezh hanter a rank tremen war an talbenn. Gloazet eo : tapet ur wech dindan un dennadeg harz, hag ur wech all pa gouezh un obuz tost-tre d'e gev. Goulioù dister, se 'zo gwir, mat evit pemzektez en ospital, ur sizhun a bermision, hag adarre d'ar fozelloù. Kalz gwashoc'h a c'hoarvez : tapet eo e skevent gant an aezhenn vougus. Mizvezhioù hir a rank tremen en ospital, ha gwan e chom e beultrin. An disterañ tomm-ha-yen a zo trawalc'h da gas anezhañ d'e wele evit ur miz. Paket eo gant un danijenn-skevent d'an oad a eizh vloaz warn-ugent. *Teod ruz Mictlantekuhltli a zeu er-maez diouzh e benn-marv. E toulloù an daoulagad e sked stered an noz. Gant an askell-groc'hen, ar gevridenn hag ar gaouenn e vlegn an ene dreist ar stêr, dre ar menezioù hag an uhel-gompezenn e-lec'h ma c'hwezh an avel skornet, e-touez an euzhviled. Diouzh e rouantelezh ne zistroer ket.*

An ostizez a ziskenn ar skramm. Diot-tre ar film : lazhañ a ra Lan ar selaouer. N'en deus ket bet amzer d'anavezout e dad : n'eo nemet tri bloaz pa 'z a da anaon. Dalc'het en deus soñj eus ur c'hlañvour a beuke dizehan a-hed an noz, en ur dufañ skopadennoù rukunus. Petra en doa an estren-se d'ober gant e dad, ar soudard yaouank a zo e boltred a-us d'ar siminal, en ur framm alaouret, stad ennañ gant e c'haloñsoù serjant hag ar medalennoù displeget war e vruched ? N'eo ket gwall zruz pañsion an intañvez, ha start e labour evit sevel he mab. Ur marc'hadour traoù-dre-vras

a gas dezhi tammoù koural, gwer kregin ha neud-orjal d'ober troioù-gouzoug ha troioù-brec'h. Gwerzhed e vezont d'an hañvourien war vord ar mor, e-pad ar vakañsoù. Lan a dremen meur a yaouvezh ha meur a sulvezh e-kichen e vamm, ouzh taol ar gegin, o klenkañ ar bravigoù war o stummoù kartoñs. Labourat a ra diouzh an abardaez ivez pa vez echu e boelladennoù ha desket e gentelioù gantañ. E vamm a gavfe gwelloc'h distreiñ d'he farrez c'henidik met ar ranndi vihan a zo dezho ha n'eo ket war ar maez e kavo labour. Ar gopr a zo dister, met paeet e vez al labour dre ar pezh, ha buan e labouront o-daou. Gant an eil brezel ez a ar vicher da get. *Gant ur gordenn en-dro d'he gouzoug e tivilh Ixtab ouzh an neñv. He daoulagad a zo serret. Bez' ez eus merkoù du war he divronn hag he divjod. Gant he dorn dehou e tiskouez an hent. Du-hont ne vez na poan na doan.*

Feurmet eo bet ar ranndi. Lan a ya da lojañ el lise, hag e vamm a zistro da Gerroz. He zud a gav gras pa zeu o merc'h d'ar gêr : kozh int deuet da vezañ, hag ezhomm o deus un tamm sikour da c'hor ar saout, da c'houziañ ar c'hrevier, ha d'ober war-dro o zamm douar. Chom a ra ganto goude fin ar brezel zoken. Ezhomm ez eus anezhi kement ha biskoazh, ha pa 'z a an tad-kozh hag ar vamm-gozh da anaon, un nebeut bloavezhioù goude, n'he deus ket c'hoant ken da zilojañ. Ne zeu da Bariz nemet da welout he faotred vihan ha da sikour he merc'h-kaer gant labour an ti. Gwerzhed he deus al loened ha feurmet ar parkeier evit ma vo gouest da zont ha da vont evel ma kar. Mona a zo laouen pa vez ar mammoù-kozh ouzh o daremprediñ. Ne blij ket dezhi ober hep kompagnunezh, ha Lan ne vez ket gwall gaozeüs. Pa vez tud en ti e vez aesoc'h dezhi disoñjal pegen dizamant e vez Lan e-keñver e diegezh. Pell amzer zo ne gomz ket ken diwar-benn palioù e yaouankiz. *Evel an erer e nij Tonahtiu e trezek lein an neñv. Kalonoù an aberzhidi a ziwad en e grabanoù. An douar a gren, an tigr a groz, an avel a fuc'h, ar glav a veuz ar bed, hag erevent-tan a c'hoari en-dro d'an heol.*

Div wech ar miz, ingal, ez a Lan d'al Levrdi Broadel. Eno e lenn pep embannadur nevez diwar-benn ragistor Kreiz-Amerika. Deuet eo a-benn, a-hed ar bloavezhioù, da sevel un nebeut pennadoù. Sioul e vez ar ranndi, diouzh an abardaez : ar baotred a bleustr war o foelladennoù en o c'hambr, Mona a gempenn he c'hentelioù, ha Lan a labour ouzh e daol-

skrivañ e korn ar sal-debriñ. Trouz ebet panevet skinwelerez ar vamm-gozh. Fougeet e oa bet pa oa bet moulet e dezenn : pebezh stad ennañ, dek vloaz a-c'houde, pa zeu er-maez unan eus e bennadoù er gelaouenn *Skiantoù Mab-den*. Ur wech all e kav an tu d'ober un displegadenn dirak Kendalc'h Etrevroadel an Denoniourien. Eno e ra anaoudegezh gant rener an Embannadurioù Skiantel hag Arzel, an aotrou Halévy. *Itzamna a ren war an Heol hag al Loar. Tennañ a ra d'ur c'hozhiad, gant e c'henoù dizant, e zivjod sanket hag e vouchig barv. Tanañ a ra e gorn-butun, hag ar maged a sav goustadik a-us d'e benn.*

Dre zegouezh e lavar Lan ne vefe ket un taol fall embann ur rumm levrennoù diwar-benn *Mab-den hag e Zoueed*, gant skeudennoù ha tresadurioù a-feson. An embanner a denn war e gorn-butun en ur hejañ e benn. Ne rann grik, met daou viz goude e teu ul lizher digantañ. Goulenn a ra hag-eñ e vo Lan kuzulier evit ar rumm nevez. Lan an hini eo a zibabo an oberourien. Lan n'eo ket a-du e vefe studiet Gres ha Rom el levrennoù kentañ : livusoc'h ha nebeutoc'h anavezet e vo doueed India ha Japan. Al levrennoù a zo moulet, skeudennet-brav, ha berzh-mat a reont. Goude India ha Japan e teu Ejipt ha Sumer. Ar rumm a gemer lañs. Neuze e vez roet o flas da zoueed ar C'hresianed hag ar Romaned. Divizout a reer kenderc'hel gant pobloù Kreiz-Amerika, an Azteked hag ar v-Mayaed. Lan an hini eo a raio al levrenn-mañ, evel just. *Xochipilli a gan hag a goroll war ar gompézenn. Balafennoù a nij en-dro dezhañ. War e gorf noazh e tigor ar bleunioù. Derc'hel a ra bokedoù en e zaouarn.*

Lan n'eo ket bet pell o skrivañ an testennoù. Evit ar pezh a sell ouzh ar skeudennoù hag an tresadurioù, n'eus nemet un dra d'ober : mont da glask anezho e-lec'h m'emaint, er Meksik. Ar bloaz-mañ ned ay ket Lan da Sant-Kado evit e vakañsoù, evel boaz. Bihan-tre e oa ti an tad-kozh, met staget outañ e oa ur c'harrdi hag ur marchosi deuet da vezañ dizimplij abaoe pell zo. N'eo ket bet diaes ober kambroù ganto. Lan hag e dad-kaer o deus graet an darn vrasañ eus al labour o-unan, e-pad an hañv. Un didu eo bet evit ar baotred : skoazellet o deus da lakaat ar plañchod, toullañ prenestroù, lambruskañ mogerioù, kempenn an treustoù hag ar solioù. Peurvat evit vakañsoù ar familh, met ar bloaz-mañ ned ay nemet Mona ha Mark. Visant en deus divizet ober

ur staj en un ti-bank. Berzh en deus graet e kenstrivadeg Skol-veur ar C'henwerzh, ha gwelloc'h e kav mont da gerc'hat un tamm skiant-prenet kent mont a-raok gant e studi. Mark en deus graet e soñj ivez. Dilezel a ray ar skol evit mont d'ober war-dro ar parkadoù-istr gant e dad-kozh. Labour a-walc'h a vo evitañ pa vo savet un ti-digloriñ evit vior legestr ha kempennet parkadoù nevez en dour don. Lan en em sant divec'h. Evit ar wech kentañ n'en deus ket ken da soursial ouzh e vugale. Ur miz en deus evit e vakañsoù. Ur mizvezh all en deus goulennet digant ar Ministrerezh (dic'hopr evel just : ne vern, war-goust an ti-embann emañ ar frejoù). Daou viz en deus evitañ e-unan. *An doue digroc'henet a zañs dindan an heol. Diverañ a ra e wad ruz diouzh e c'houlloù. Dindan e dreid e tigor ar bleunioù. Torret en deus ar blanedenn diwar an douar yen.*

Da ziv eur eo loc'het ar c'harr-nij. Gant ar c'hemm war an eurioù n'eo nemet seizh eur pa zouar e Meksiko. Souezhet eo Lan pa glev uhelgomzer an aerborzh oc'h embann e anv : kemenn a reer dezhañ mont da vurev Air France kerkent ha ma vo tremenet dirak kontroller ar paperioù hag ar valtouterien. Emañ an aotrou García o c'hortoz anezhañ. Un den bihan, hag un tammig re lart, eo an aotrou García. Tennañ a ra da vedell ur barrez pinvidik gant e zilhad louet ha strizh, e roched gwenn, e gravatenn hag e votoù ler du. Koshoc'h e hañval bezañ eget e zaou-ugent vloaz, moarvat en abeg d'e gof rontik ha d'e glopenn moal, met hegarat-tre eo e zegemer. Deuet eo gant e garr-tan da gas Lan d'e di-lojañ. N'emañ ket gwall bell diouzh an aerborzh, un hantereur bennak d'ar muiañ ; tost da zek eur eo koulskoude pa erruont. Un den a youl vat eo an aotrou García. Feurmet en deus ur gambr evit Lan nepell diouzh ar Mirdi Denoniezhel, ha reizhet en deus pep tra : bez' ez eus gantañ ur bern kartennoù hag aotreoù evit ar Mirdi, evit Levraoueg ar Skol-veur, evit diellour an Eskopti, evit kantina ar studieren zoken. Biken ne c'hallo Lan trugarekaat anezhañ evel ma tlefe. Un taol mat en deus graet o skrivañ da Bennrener ar Mirdi. Ur respont a zo deuet digant an Isrener e karg eus an Engravadurioù hag al luc'hskeudennoù. Lan n'eo ket techet d'ar vrasoni, met plijet eo bet memes tra gant lizher an aotrou García. Kinniget en deus an aotrou ober war e dro, ha den d'e c'her eo bet. *Xamen Ek, sturier ar c'harr kamm, gant e fri tougn hag e verkoù du, a ziskouez an hent d'ar veajourien dianket.*

Tomm-bout eo e-barzh ar c'harr-boutin. Ar yenerez n'a ket en-dro. Biken ne bado betek Meksiko. Diaes eo dezhañ krediñ ez eus bet c'hwec'h sizhun abaoe m'eo diskennet diouzh ar c'harr-nij. N'eo ket bet pell o tibab al luc'hskeudennoù en deus ezhomm e mirdioù ar gêrbenn. Dre wallchañs n'int ket holl sklaer ha resis a-walc'h evit ober brasadurioù. Dav eo dezhañ luc'hskeudenniñ delwennoù hag izelvosoù diniver. N'en deus ket bet da glemm, p'edont er gêrbenn pe er vro tro-dro, met an doueed a zo kreñvoc'h eget Mab-den. Kalz anezho a chom feal d'o santualioù kozh. Ret e vez d'an dud mont d'o c'havout eno. Lan en deus feurmet ur c'harr-tan, eñ ar pirc'hirin disakr war roudoù an doueed a-wechall. Pignet en deus war biramidennoù Chichen Itza, skrampet dre vougevioù Balankanche, ha poaniet dre janglezennoù Tikal. Stlejet en deus e YX5, gant an trebez, ar filmoù hag al luc'hvuzulier, eus Tua da d-Tulum, eus Xochikalko da b-Palenque, eus Uxmal da g-Kopan. A-benn ar fin e sac'h ar c'harr-tan war hent Kampeche, leun e goufr gant ar preizh a zegas en-dro. Er c'harr-boutin ec'h echu e dro. Morediñ a ra en tommder moug. *Tezkatlipoka a zo un doue du. Dont a ra gant an noz da gevioù an hudourien hag al laeron. Lakaet en deus e balañchenn kinklet gant pluennoù herlegon ha kroc'hen an debrer-tud. An dour a zev en-dro dezhañ. E-lec'h e droad mac'hagnet ez eus bremañ ur melezour hag a sav maged dioutañ. Distrujet eo ar bed dindan viroù e wareg.*

Pemzektez a chom dezhañ, amzer d'ober un tamm diskuizh ken na vo prest al luc'hskeudennoù. Teknikourien ar servij-luc'hskeudenniñ a zo paotred a amzer. Mar deo mat al luc'hskeudennoù, en devo kaset e vennad da benn. Tremenn poent eo dezhañ ober un dra bennak evit diskouez e anaoudegezh-vat d'an aotrou García. Ur prof en deus evitañ : *Mouezhioù an Didrouz ha Treuzfurmadur an Doueed*, levrioù brudet ma 'z eus outo. Pedet eo ivez an aotrou d'ar gwellañ ti-debriñ gall a zo er gêrbenn. Lipous an aotrou, evit doare. Ne gav ket fall ar gwin-champagn kennebeut. Horjellañ a ra un disterañ war e zivesker pa zeu an amzer da sevel diouzh taol, met bliv e chom e zaoulagad, ha kontant-tre e vo d'echuiñ an endervezh en un *night-cub* bennak. Dek eur hanter : abred a-walc'h evit an abadenn gentañ. D'ar merc'her ne vez ket re a dud. Plijus e kavont an *Iguana azul*, gant an taolioù bihan en-dro d'al leur-zañs, ar sonerien en o dilhad giz-a-vro, hag al leternioù mouchet gant danvez

damruz. Furoc'h e vo kenderc'hel gant ar gwin-champagn : gant tequila pe whisky e vo paket diouzhtu ar paour-kaezh aotrou. A-boan eo bet lakaet ar c'hopoù dirazo pa zeu ar perc'henn, cheuc'h-tre en e smoking, da gemenn an abadenn. Da gentañ, ar sigoter ampart, Don José. Seveniñ a ra an troioù boas. Diskargañ a ra ul ludueg leun a sigarettennoù pulluc'het war un daol vihan. Ur seizenn-c'houzoug a lak war-c'horre. Un taol gant ar walenn-hud : pa vez dilamet ar seizenn ne vez kavet nemet sigarettennoù en o fezh. Ober a ra van da skuilhañ ur werennad win ruz war varlenn ur plac'h yaouank : n'he deus ket amzer da grial ma tro ar gwin e rozenn. Un eurier amprestet digant un aotrou hegreidik a steuz en aer hag a zeu en-dro war vrec'h e wreg. Evit echuiñ e tenn dek brennidenn eus godell ur paotr yaouank dirak selloù diskredik e vignonez. « Ha bremañ, ar gorollerien dispar, Nita ha Tito. » Hag evit gwir ez int ampart war zañsoù o bro, o lammat skañv ha mibin war al leurenn. « Steredenn hon abadenn, ar señorita Malinal. » E sklerijenn al luc'hvanner e teu war wel un drolinenn wenn. Mut e chom an arvestidi dirak kement a gened : ken kaer he dremm hag he stumm, dindan gurunenn jed he blev, hag un doueez eus an Henamzer. Ar gitar a gan. Ar son a sav. Trec'h eo ar vouezh-mañ da bep glac'har. Meuliñ a ra kounnar an doueez : an naer a widil a-us d'he fenn. Freuzet he deus skleuzioù an neñv ha beuzet pep krouadur. Meuliñ a ra truez an doueez : digoret he deus mammenn ar vuhez e korf ar vaouez. Kanañ a ra istor Koatlikue : en he neved emañ o chom, pell diouzh ar reuz hag an diroll. Didamall he buhez ha glan he c'horf : penaos en em gav dougerez ? Fellout a ra da g-Koyolxauhqui kastizañ orged he mamm. Atizañ a ra he breudeur da lazhañ an doueez kablus. Koatlikue a leñv war he flanedenn pa gomz ar c'hrouadur en he c'hreiz : gant he mab da zont e vo dialet. Kriz eo kastiz ar vugale disuj, dibennet holl gant ar mab nevez-c'hanet hag engehentet hep pec'hed. Spontet e welont o sevel dirak o daoulagad dispourbellet dremm euzhus o mamm. Lakaet he deus he zro-c'houzoug kinklet gant dornioù troc'het ha kalonoù diframmet diouzh bruchedoù bev. Kanañ a ra an anken hag al levenez, ar goulm na zeuas ganti nemet keloù faos, ar galeour argaset d'ar gouelec'hioù, an emsaver fuzuilhet gant soudarded ar Stad, ar bleunioù ruz diwanet e lec'h ma voe skuilhet ar gwad. Kanañ a ra gwerz ar sklavez yaouank deuet da vezañ rouanez. Dizaon ez a ar sklavez etrezek ar marc'heg a zieubo anezhi. Dinamm

ha divlam e kinnig dezhañ aour ruz he c'horf noazh, teñzor he divronn sonn ha skañv. He daouarn a dres warnañ roudoù an houarnwisk ha kleizennoù gloazadennoù kozh. E bried e vo, mamm lorc'hus e vugale. Frailhañ a ra mouezh ar plac'h o kontañ ranngalon ar garedig dilezet. An daeroù a ziver war he divjod. Pell e pad ar stlakadeg-daouarn. « Moarvat ho peus intentet danvez ar werz diwezhañ ? eme an aotrou García. — Un istor brudet ez eus outañ er varzhoniezh, eme Lan. Barzh ar *Glaveier* a ra anv outi : *Evel pried Korte, mezu anezhi diwar ar pri ha livet, e-touez he flant uhel hag amwir*. Evit doare e tenn ar ganerez danvez he sonioù diouzh istor he bro. Kemeret he deus anv he c'henvroadez vrudet zoken. » An aotrou García a c'hall bezañ badaouet. Koulskoude en deus meizet spis a-walc'h from e geneil. « Ha perak ne bedfemp ket anezhi ? Un abadenn all he deus diwezhatoc'h. » Termal a ra Lan : « Ha perak e teufe ? » Mouezh an tempter a gendalc'h : « Anat eo he deus studiet hor mojennoù kozh. Marteze e kavo kenkoulz komz ganeomp ha chom da c'hortoz hec'h-unanik er sal-adreñv. » Lan a baouez da enebiñ. An aotrou García en deus tennet ur gartenn-vizit diouzh e c'hodell. Skrivañ a ra un nebeut gerioù. Sin a ra d'ar mevel ha displegañ a ra dezhañ e gefridi a vouezh izel. Ar mevel a zistro ur predig goude : plijet e vo ar señorita Malinal gant o c'hompagnunezh. Doare ur wir briñsez ez eus ganti dre ma tosta ouzh o zaol, ha mall war Lan da sachañ ur gador eviti. « Va digarezit, señorita, eme an aotrou. Soñjet am eus e plijfe deoc'h ober anaoudegezh gant an aotrou Lan ar Brizh. N'eus ket kalz a dud hag a ve ampartoc'h war vojennoù hor bro. — Gouzout a ouzon, señor. Pell amzer zo ec'h anavezan an aotrou Brizh, dre e skridoù da nebeutañ. » Goulennou e-leizh ez eus ganti. Peseurt enklask emañ oc'h ober bremañ ? Bez' e vo tu da welout e luc'hskeudennoù ? Pegoulz e vo embannet al levr ? Distro eo ar sonerien, hag an dud a sav da zañsal. Heñvel a-walc'h eo ar muzik ouzh an tonioù a oa diouzh ar c'hiz ugent vloaz 'zo. Lan a gred pediñ anezhi da zañsal. « Con su permiso, señor García. — Como no, amigo », a respont an aotrou en ur wignal da Lan. Biskoazh n'en dije soñjet e c'hallfe ur plac'h yaouank bezañ ken skañv, ha ken mezevellus he frond. Sellout a ra outañ. He mouezh a zo goapaus un disterañ : « Soñjal a rae din e oa an aotrou ar Brizh ur gouizieg kozh-kozh, gant ur varvenn wenn, ha parfetoc'h eget un arc'heskob. — Klaoustre ez eus kerse ganeoc'h o kavout

ac'hanon ken disheñvel diouzh ho menoz. — Kollet ho peus, señor : kerse ebet. — Un druez ne oa ket bet anv eus gouestl ebet : anez da se e vije ret din paeañ. » Ar mousc'hoarzh gaopaus a c'hournij c'hoazh war he diweuz : « Marteze n'eo ket re ziwezhat : bez' em eus hoc'h aotre da zivizout unan ? — Evel ma kirit, señorita. Lakaat a ran va flanedenn etre ho taouarn. » Echu ar farsellerezh : dic'hoarzh e sell outi. Dinijet eo ar mousc'hoarzh diwar he dremm. « Ho krediñ a ran, señor, ho krediñ a ran. An eil abadenn a gloz war-dro div eur hanter, mar fell deoc'h gortoz. Bremañ eo ret din mont d'en em fichañ. — Gortoz a rin, bezit assur ! » Pa zistro d'e daol, emañ dianket an aotrou García. Kavout a ra anezhañ er privezioù. Ur bannac'h re a zo aet gantañ dindan e fri, evit doare. Hep sikour ne vo ket evit mont d'ar gêr. A drugarez Doue ne chom ket re bell. Gant blenier an taksi o harpañ war un tu ha Lan war an tu all e teuont a-benn da gas ar paour-kaezh aotrou betek e gambr ha da lakaat anezhañ war e wele. Kregiñ a ra da ziroc'hal kerkent ha gourvezet. Brav e kousko pa vo distardet dezhañ e gravatenn hag e c'houriz, met poan benn en devo pa zihuno, a dra sur. Echu eo an abadenn pa 'z erru Lan en *Iguana azul*. Tapout a ra krog er mevel : nann, ar señorita Malinal n'eo ket aet kuit c'hoazh. Ya, lavarout a ray dezhi emañ ar señor ar Brizh o c'hortoz. Evelato en em gav Lan aesoc'h en e spered pa wel anezhi o tont. « Soñjet am boa e oac'h aet kuit pa 'm eus gwelet e oa bet distaliet ho taol. — Hag aon am boa na vefen re ziwezhat, emezañ strafuilhet holl dirazi. Dav eo bet din kas va mignon d'ar gêr. Ne oa ket yac'h-yac'h e galon. » Doare ur studierez ez eus ganti bremañ, ha n'eo ket hini ur briñsez, en he stammenn hag he *blue jeans*, hep livadur na ruz-muzelloù, he blev a-fuilh hag he c'hitar ouzh he skoaz. Ober a ra he mousc'hoarzh goopaus : « Mar doc'h techet da c'hoari ho Samaritan mat, perak n'am c'hasit ket d'ar gêr ? N'eo ket pell, klouar eo an noz. Va c'hitar a c'hallit dougen evidon, mar plij ganeoc'h. — Hag e rin, gant plijadur, señorita. » Dilavar e vale en he c'hichen. « Pegen sioul an noz, emezi. — Ken sioul hag an *noche de ronda* », a respont Lan. Lammat a ra e galon en e vruched. Biskoazh n'eo bet ken fromet. « Met ar *rondas*-mañ ne reont droug ebet. » A vouezh izel e kan Malinal : « *Que las rondas no son buenas, / Que hacen daño, que dan penas*. N'em bije ket kredet e oac'h ken ampart war hor sonioù ha war hor mojennoù, señor ar Brizh. » Chom a ra a-sav dirak kael ul liorz. Dre ar

barrennoù e spurmanter un alez pavezet gant teol pri-poazh ha menk-ti ur savadur gwenn. Kavet he deus he alc'houezioù en he sac'h. Sellout a ra outañ. Ar mousc'hoarzh hegasus a c'hournij adarre war he genou. Un dae an hini eo, hag a-daol-trumm emañ e vriata anezhi hag o pokat d'he muzelloù evit diverkañ ar mousc'hoarzh-se diwarno. « Deuit », emezi ur pennad goude. Disec'het eo e staoñ gant an esmae pa 'c'h en em gav dirak dor he ranndi. Un trepas teñval, un nor all. Ar gambr a zo kempenn, gant ar mogerioù livet gwenn, ur pallenn louet war al leur-zi, hag estajerennoù karget a levrioù hag a bladennoù. Un daol-skrivañ, div gador, ur gourvezvank : dister-tre an arrebeuri, panevet ur ganastell spagnat mod kozh gant ur melezhour en ur stern alaouret a-us dezhi ha d'an taolennoù war ar mogerioù. « En ho ti emao'h », a lavar Malinal, ken seven hag un *hidalgo* kastilhan. « *Vuelvo en seguida*. » E-unan emañ Lan e kambr ur plac'h yaouank m'emañ o paouez kejañ ganti. « Ken trelatet hag ur c'hrennard gant e gariadez kentañ : na droch ez on. » Teurel a ra ur sell en-dro dezhañ. Iskis e kav an taolennoù. An aozer en deus kemeret skouer diouzh an Azteked, hervez doare. Heñvel int ouzh skeudennoù an dornskridoù rakkolombianek. Displegañ a reont darvoudoù eus istor Korteiz ha Malinal. Iskisat tra, an arzour en deus roet da g-Korteiz neuz un delwenn vrudet e-touez denoniourien Kreiz-Amerika : Marc'heg an Erer. Hag a-daol-trumm e teu ar sklerijenn d'e spered. Paret en deus e sell war ar melezhour. Gwelout a ra e adsked. N'eo ket gantañ e kousko ar plac'h, met gant ur spes, ur skeudenn deuet da vezañ kig ha gwad eviti. An nor a zigor. Aze emañ Malinal en he sav-sonn, noazh dindan he sae wenn dreuzwelus. Lazhet he deus al lamp vras. E damc'houlou ur gleuzeurig e teu davetañ un delwenn arem, un delwenn buhezek ha flour. C'hwek ha sioul e teraou ar garantez ganti. Dre ma tosta ouzh lein he flijadur e stag da leñvañ : « Evel ur c'hi bihan », a soñj Lan, hag e sav en e askre un houlenn tener ha gouez war un dro. Pell e chomont dilavar, soubet e klouarded an noz. Hec'h istor a gonto dezhañ koulskoude. Istori boutin ur plac'h vihan desavet e ti an emzivadezed. Boutin an istor-mañ, hervez polised ar gêrbenn. Boutin-tre e kêrbenn Meksiko. Ur verc'hig nevez-c'hanet dilezet a-dreñv ur piler, en iliz-veur, e-pad an oferenn-bred. Den ebet n'en deus gwelet tra. Ar bolised n'int ket nec'het : ur plac'h paour bennak tapet gant komzoù flour ur merc'hetaer bennak. Kasit ar verc'hig da di an emzivadezed, ha mat pell 'zo.

Eno e chom betek an oad a c'hwezek vloaz. Ur plac'hig dic'hoarzh anezhi, gant daoulagad re vras evit he dremmig voan : al luc'hskeudenn nemeti eus he bugaleaj, tennet gant ur skolaerez he deus bet truez ouzh un emzivadez ken reuzeudik. Ur plac'hig sentus eo, tavedek, un tammig lent hag aonik, kollet he hent ganti dre vilendall ar bed. Betek an deiz ma kav an alc'houez. Eizh vloaz eo. En ur gelaouenn dianket gant un evezhierez e lenn istor Malinal.

Uhelwad e oa ar plac'hig. Siwazh ! priñsezed zoken a zeu da vezañ sklavezed pa vez kollet o zad ganto. Piv a c'hallfe gwareziñ ar bennhêrez ? He holl gerent a zo war-lerc'h he madoù. Trubardet eo gant he mamm zoken. Dre guzh eo bet gwerzhet ganti da sklavetaerien. Da d-Tabasco eo bet kaset. Eno e teu da vezañ ur plac'h yaouank eus ar bravañ, Malinal hec'h anv. E Tabasco e kej gant an hini a dorr he flanedenn. He mistri a ginnig anezhi da g-Kortez. Laouen ez a Malinal gant ar c'hadour estren. Kortez a zo un doue, war a lavarer, Kukulkan e-unan deuet en-dro e korf an alouber tramor. Laouen ez a Malinal gant he dialour. Tost-ouzh-tost dezhañ e varc'heka d'an emgann en arbenn d'ar re o deus graet fae outi. En e gichen e kantre dre ar janglennoù hag ar geunioù, dre ar menezioù hag ar gouelec'hioù, dre ar stêrioù hag al lennoù, evit o c'heuz. Gantañ e c'houzañv an naon hag ar sec'hed, gwrez an heol ha flammadoù ar pikerezed. Kuauhtemok a zo un enebour. Skrijal a ra koulskoude gant euzh ha truez dirak e gorf dibennet, e-skourr ouzh ur wezenn, ur gordenn skoulmet en-dro d'e zaouufern. Brokus e vo he gopr digant he c'haredig : ur pried a ro dezhi, un *hidalgo* eus lignez uhelañ Spagn, ha pinvidigezhioù e-leizh. Hag en he c'hozhni, war he domanioù divent, gant mitizhien ha lakizien diniver oc'h ober war he zro, soñjal a ra c'hoazh er marc'heg tramor, skedus evel an heol gant e dokarn hag e hobregon lugernus.

Biskoazh n'he deus goulet an emzivadez war he flanedenn : meur a zaeraouenn a skuilh war hini v-Malinal. A-benn neuze e teu istor ar sklavez da vezañ sin ha seblant he dazont. N'eus kemm ebet e buhez ar plac'hig, ha kemmet eo pep tra. Bevañ a ra evit an deiz ma teuo an Dieuber. En he spered e wel anezhañ gant neuz taer Marc'heg an Erer. Hir ha padus e tremen an deizioù. Speredek eo ar plac'hig. Gouzout a oar ne vev ar marc'heg nemet en he faltazi. Kompren a ra koulskoude e ro dezhi kement a harp

hag un den gwirion. Reiñ a ra dezhi kalon da stourm, da zeskiñ, da sankañ gwriziennoù don e mojennoù he fobl, da vagaan he spered ha da grouiñ ur vuhez nevez eviti... Manet eo kousket. Dihun e chom Lan, o veilhañ war he c'houisk. Ha petra a lavaro d'ar plac'h kousket en e gichen pa zihuno ? Komzoù goullo, moarvat, e-lec'h e soñjoù gwirion : « Amzer an hanterzoueed a zo tremenet. N'on nemet un den, siwazh ! Ur garantez evel ma fell dit n'eus ket anezhi er bed-mañ. Laouen e vin ma c'hallan reiñ dit da nebeutañ an adsked eus ar pezh a glaskez, ha gant doujañs hag anaoudegezh e tegemeran diganit ar gentel az peus da reiñ din. Tanet az peus em c'halon ur fulenn na varvo ket. *Sklaved, arabat mallozhiñ ar vuhez.* Ar sklavez yaouank n'he deus ket mallozhed ar vuhez. Me an hini eo en deus mallozhed anezhi. Ur grogen a zizamant am eus lakaet da greskiñ en-dro din ; moarvat e oa gwarez ur bugel ouzh enkrezioù e vuhez, poan ha marv e dad, anken e vamm. Dic'houzvez din em eus tamallet d'ur vaouez digablus ur blanedenn na oa ket kiriek anezhi ha lamet diganti pep chañs da vevañ eürus gant ur gwaz all. Evidout-te e oa mojennoù da vro ur patrom evit reiñ stumm ha ster d'az puhez. Evidon-me n'int bet nemet un digarez da dreiñ va c'hein d'ar bed. Dizale e vimp dispartiet : n'eus netra a c'hallfe bezañ graet evit herzel ouzh se. Spi am eus e chomo evidon ur plas en da eñvor, petra bennak ma vo bihan. Doueed da vro d'az talc'ho bepred dianken ha dinec'h. » A-benn emberr e tarzho an deiz. *Ketzakoatl a zeu gant an avel hag ar Werelaouen, gant an tigr hag ar wenanenn. Ketzakoatl, lemm e c'hoaf ha galloudus e vatalm. E donderioù an douar e stourm ouzh euzhviled an noz. Gant e wad e taskor ar vuhez d'an eskern marv. Ra vo meulet Ketzakoatl, dasorc'her Mab-den.*

Olier ar MOGN

Tremen a raio buan

Ur c'hinnig d'an holl dud yaouank :

ENGOUESTLADUR EL LUIOU

Al luidoù a ginnig deoc'h, ha n'ho poa soñjet en dra-se betek-hen, marteze, gant un tuadur a asuro ho tazont deoc'h en un endro bevaus :

Deskiñ ur vicher evit netra

Ur vicher digor war holl deknikoù an deiz-a-heriv

Surentez ar garg.

Ul luc'hedenn.

Ar skingomz : ... hag-eñ e teuimp a-benn da sortial eus an enkadenn ? Ne ya ket war wellaat ar c'hwezhiñ-arc'hant. Nag ar peurrest. Met duet betek-re eo bet an daolenn, gant tud 'zo, re anat o fal... Koulskoude, ni ' soñj deomp e c'heller kaout fiziañs en intrudu hiniennel hon arc'hantourien, hon oberiataourien hag en eskemm libr. Ma n'omp ket dreist kevezet gant ar Japaniz hag an Amerikaned e adkavo he flas er bed ar Frañs... ha poent bras eo bremañ adkavout Lusieñ Jeunes...

N'ho pezet ket aon tudoù : sterniet eo an dud.

E-tal dezhañ e oa un ti, pe ar pezh a oa bet un ti. Edod o tismantrañ anezhañ. Preno ar prenestroù a oa bet tennet dija hag e c'helled gwelet framm an doenn.

Un tiig gwenn e oa bet.

Prochainement à cet emplacement résidence...

Aet e oa da ober un dro e kêr goude lein. Ne oa ket re a dud. Da welet al levrioù nevez e oa bet.

Prenet en doa ul levrig a netra diwar-benn Albania. E galleg saout e oa al levrig. Enver Hoxha, tad an dispac'h...

Bo, 2 lur n'eo ket ur c'holl gwall vras.

Santout a rae unan bennak o vale a-dreñv dezhañ.

Ne reas nemet un damsell kenkas ne vije ket bet unan bennak anavezet.

Paotr 1. — Sell 'ta piv ! Atav oc'h ober e vourjin ê

Paotr 2. — Mat an traoù ganez ? Ket re war a seblant, ma weljes ar penn trist az peus !

Paotr 1. — Va spered zo dalc'het gant ur bern traoù er mareoù-mañ.

Paotr 2. — Petra da skouer ?

Paotr 1. — Emañ va c'hoñje o tostaat ha...

Paotr 2. — Abegus out bet a-viskoazh, forzh penaos.

Paotr 1. — O ya, bez' e ouzon, te a lazhe tud ma vije gourc'hemennet dit, ne lavarfes seurt...

Paotr 2. — Nann kredapl !

Paotr 1. — Ret e vo din mont a-benn tri miz ha n'ouzon ket e pelec'h c'hoazh... sur a-walc'h' e vin kaset da Vro-C'hall peotramant d'an Alamagn...

Paotr 2. — Ale, 'rez ket biloù, tremen a raio buan...

C'hwec'h miz 'oa en doa graet anaoudegezh gant Levenez. Da gentañ, n'en doa ket taolet pled outi. Ne daole ket nemeur a evezh ouzh ar merc'hed. Met houmañ ne oa ket ken heñvel.

Bez' e oa traoù ne veze ket ezhomm displegañ anezho. Kompren a rae. Ganti 'vije tu da sevel traoù, ur vuhez blaz ar fiziañs ganti.

Marteze.

Chomet e oant da gaozeal eurvezhioù en ostalerioù ar vannlev.

Ar paotr a gomze. Ar plac'h a selaoue.

Bep tro e oa memestra. Ur werennad-bier a yae gentañ hag ur banne te ganti. Chom a raent dilavar ur pennadig.

Lavaret e oa bet kement a c'heller lavaret abaoe pell.

Daou pe dri faotr a veze harpet ouzh ar flipper. Re all, tud war o leve, a c'hoarie c'hartoù, bep a werennad gwin ganto, daoust dezho bezañ aet skuizh gant ar c'hartoù ur reuziadig 'oa. Met petra da ober en-hend-all ?

Neuze e sellent an eil ouzh egile. Ar paotr a lavare « N'o deus ket lakaet muioc'h a zour evit ar wech diwezhañ ? »

Ar plac'h. — N'o deus ket. Goulenn a rin un eil podad dour.

Hag aze e choment dilavar ur bemp munutenn bennak c'hoazh. An djoukboks a yae en-dro " We are the champions, we are the champions... and we'll keep on fighting 'till the end ".

Ha neuze ar paotr : « N'eo ket bet re galet al labour ganez ? »

Ar plac'h. — Nann, boazet on bremañ. Ar pezh a zo, ret eo gouzout betek pelec'h e c'heller mont ganto. Ma ne yeez ket re bell...

D'ar mare-se ez eus un den o youal, o lavaret ne fell ket dezhañ paeañ evit peder gwerennad Beaujolais dre m'en deus tañvaet teir hepken.

Ur vunutenn goude. Sioulaet an traoù.

Ar paotr. — Pa soñjan e vo ret din mont da Vro-C'hall da ober va c'hoñje e krog ar gounnar en ennon.

Ar plac'h. — N'ouzout ket c'hoazh hag-eñ ez i da Vro-C'hall.

Ar paotr. — Bo, sur eo kazimant, ha ma n'eo ket da Vro-C'hall ez on kaset e vo pelloc'h c'hoazh.

Ar plac'h. — Ale, n'eo ket gwir ken koñchennoù ar re a lavar e kaser a-ratozh kaer ar Vretoned d'an Alamagn.

Ar paotr. — A gred dit... Ma vijen kourajus a-walc'h, e nac'hjen mont...

Ar plac'h. — Evit mont da louediñ daou vloavezh en toull-bac'h !

Ar paotr. — Evit kregiñ gant ur vuhez a yafe war sklaeraat. Me 'fell din bevañ ha n'eo ket chom da lainañ a-hed ur vuhez. Selaou ganin ! Ha ne vefes ket prest da sikour ac'hanon ? Pront e vo ret din ober va soñj !

Ar plac'h. — Luzietoc'h evit se eo an afer...

Ar paotr. — N'eo ket evidon. Sklaer-kenañ ar choaz a zo d'ober.

Ar plac'h. — Ha soñjet 'peus en dud all, da dud, da c'hoar ha... me.

Ar paotr. — Perak goulenn kement-se diganin ? Ha n'eo ket anat ho karan holl ?

Ar plac'h. — ...

Ar paotr. — Da betra 'servij bezañ e karantez maz eo ret hel lavaret ?

Ar plac'h. — Ur ger ur wech an amzer...

En ur c'hafedi. Emañ ar paotr o kaozeal gant "mignoned" dezhañ. Reishoc'h e vije lavaret emañ o selaou, e spered o nijal war an avel... Pevar banne bier 'zo aet gantañ. Morgousket eo. An trouz, ar sonerezh, moked ar sigaretennoù. Brav emañ amañ : ur pempvet banne a yelo gantañ.

Paotr 2. — E, paotr, n'eo ket poent mont d'ar Roc'h da zebriñ bara gwenn !

Paotr 3. — Lez anezhañ da huñvreal 'ta ! 'Oa o soñjal e Levenez.

Paotr 1. — Oan ket, goullo e oa va spered. War betra e oa ar gaoz ganeoc'h-c'hwi ?

Paotr 3. — Bo, lez da gas... 'Oa ket dedennus...

Paotr 1. — Me 'barife em eus paket va fegement. Diouzh gwelet ho neuz n'eus douetañs ebet !

Paotr 2 (d'ar paotr 3). — Te 'wel, ar pezh am eus lavaret dit. Hemañ zo mat da louzaouiñ ken breinet eo deut da vezañ gant e gemplezioù ! Klañv out, hag ar re zo klañv 'vez louzaouet.

Paotr 1. — Ya, gwir eo ez on klañv. Met an arouez n'eo ket peurvreinet va spered eo va "c'hleñved".

Paotr 2. — Hopala ! ha ni eo "peurvreinet" hor speredoù deomp ?

Paotr 1. — N'on ket bet da welet !

Paotr 3. — Ale, arabat eo loariañ ! Gouzout 'ouzomp gant petra emañ dalc'het da spered dit.

Paotr 1. — Pa oan krennard e lavaren : « Me ne rin ket va c'hoñje, me lavaro kaoc'h dezho ha mat pell zo ! » Me soñje din e vije bet ken simpl... ha pa welan ho tremmoù c'hwi hag a zo mignoned din, sañset... ho tro a zeuio ivez ken na vo pell ! Soñjit en dra-se !...

Paotr 2. — Pa soñjer re ne c'heller ket bevañ.

Paotr 1. — ... Me soñje din o dije komprenet an dud. Lavaret o dije : « Setu ur paotr kalonek, mont a ra betek

penn e venoz, ar menoz nemetañ a chom poellek. Ober a ra ar pezh n'hon eus ket kredet-ni ober : nac'h kaout darempred gant an arme... »

Paotr 2. — Ne oas ket diwar zour evit bezañ soñjet kement-se !

Paotr 3. — Ya, paotr, 'm eus aon ez out un tammig idealist !

Paotr 2. — Ha petra lavar Levenez ?

Paotr 1. — ...

Paotr 2. — Setu louzaouenn efedusañ ar bed : ar plac'hed.

Paotr 1. — ...

Paotr 3. — Ale, mont a ri d'an arme evel an holl. N'eo ket gwall blijus, gouzout a ran, met, tremen a raio buan...

Paotr 1. — Dihun a roin dezho ma'z on rediet da vont.

Paotr 3. — Komz a rez kalz, met...

Paotr 1. — Gwelet a reoc'h...

Paotr 3. — Skeudik e vo an taol ganez...

Bep an amzer ez ae da welet e dud. Ur wech ar miz. Ne felle ket dezhañ mont re alies. N'en dije ket gouezet petra lavaret.

E dud a oa o chom en un tiig a oa bet gwenn. Ul liorzhiig a oa ivez. Bevennet e oa gant ur voger vrikennoù goloet a van. Plijout a rae dezhañ ar voger. Ganti e teue al liorzhiig da vezañ ur bedig kloz, klouar, dizaonus. Gwez-per a oa harp ouzh ar voger. Hag ar gerezenn e-kreiz al letonenn. Even, miz ar c'herez... Blaz ar c'herez a oa chomet en e c'henou.

Kizhier a oa bet a-viskoazh en ti. Frealzet e oa bet ganto alies.

Hag e dud.

Heriv en doa c'hoant gwelet e dud. Kement ha nompas bezañ e-unan-penn.

E vamm a zeuas da zigeriñ an nor.

Ar vamm. — A, te an 'ni eo !

Ar mab. — Beñ, ya...

Ar vamm. — Deus-tre 'ta ma konti din penaos 'mañ ar bed ganez !

N'he doa ket echu gant ar skaotaj. Ur plad a oa diaes

da naetaat. An tad a oa o sellet ouzh ar skinwel. Goulenn a reas, e selloù staget ouzh ar skramm :

« Piv e oa ? Spi 'm eus 'peus lavaret ne oan ket amañ ha 'vijen ket distro a-raok eizhtez ! »

Ar vamm. — Da vab eo.

An tad. — A ! Pell a oa... Ha neuze, gwelet 'peus ar match dec'h da noz ? Ur sapre c'hwitadeg eo bet ! Ha koulskoude posubl e vije bet deomp dont a-benn anezho...

Ar mab. — M'eus ket gwelet ar match.

An tad. — A, domaj eo memestra, rak ur match brav eo bet...

Ar vamm. — Gouzout 'ouzout ne ra ket foutre kaer eus ar fobal ! (*d'ar mab*) : Ha kavet 'peus labour 'benn ar fin ?

Ar mab. — 'M eus ket, forzh penaos...

Ar vamm. — Forzh penaos ?

Ar mab. — Keit ha n'am bo ket graet va servij soudard ne vo ket posubl din kavout labour, kazimant.

An tad. — Gouzout a rez petra 'peus d'ober...

Ar mab. — O ya, goût ouzon...

An tad. — Kaset 'peus da c'houlenn engouestlañ ?

Ar mab. — M'eus ket. N'ouzon ket c'hoazh hag-eñ e asantin mont.

An tad. — Opoppop ! Dre gaer pe dre heg ez i ! Ne c'heller ket tremen hep mont !

Ar mab. — Graet eo bet dija.

Ar vamm. — Ya, met gant anarchisted... te n'eo ket...

Ar mab. — Me, ne ouzon ket petra e teuin da vezañ a-benn nebeut. Met ar pezh a zo sur eo ne vo ket stoufet va beg.

An tad. — Ha bremañ setu ar ranell !

Ar mab. — Ranell pe get, un deiz e vo kreñvoc'h va mouezh evit hini an tele, ar radio hag ho kelaouenn vrein !

An tad. — N'hon eus ket goulennet diganez lenn anezhi ! Ne ampechi ket ac'hanomp da lenn ar pezh hon eus c'hoant ! Ur vro demokratel eo ar Frañs, memestra !

Ar mab. — Ya, ha lakaet 'vez difenn war an demokrat-elezh...

Ar paotr o kousket. E benn leun a skeudennoù
 Dremmoù tud o ouelañ. Korfoù bugale drailhet.
 Orjalennoù dreinek
 Orjalennoù gwadek
 Korfoù bev
 Furlukined ar marv
 Nac'hidigezh ar speredegezh
 Gwaskerezh
 Gwaskerezh
 Mougadur stourmoù ar bobl
 An arme.

Dihuniñ a reas a-daol-trumm. Ur wall-huñvre e oa.
 A-wechoù e seblante e huñvreoù bezañ ken gwirion ha buhez
 an deiz. En tu all d'ar melezour. Ha c'hoazh pa chome an
 daou pep hini diouzh e du...

Mesket e veze an daou a-wechoù ivez. En aner en dije
 klasket diluziañ anezho. Ne ouie ket ken hag-eñ en doa
 lavaret kement-mañ, hag-eñ en doa graet kement-se, e
 gwirionez. Neuze, pa wele an dud, e chome aze, dilavar,
 keuz dezhañ bezañ graet ar pezh n'en doa ket graet.

Er mintin-se, avat, e huñvre a denne re d'ar gwirionder.
 Pa savas e verkas pegen diaes e oa dezhañ fiñval. Pa savas
 e verkas e oa bet trec'het. Goloet e oa e zremm gant an
 AON ; peget outañ evel ur glud flaerius. Ne lavaras seurt.
 Mousc'hoarzhin a reas, zoken ; gant ur mousc'hoarzh reuzius.
 Gouzout a rae ne c'hellfe biken stagañ gant diempradur e
 vraouac'h. Mouezhioù skrijus Levenez, e vignoned hag e dud,
 dremmoù goullo ganto, a youe dezhañ : « Tremen a raio
 buan ! »

Ha pa voe ret dezhañ mont, e ouelas dourek...

MAODEZ GLANNDOUR

En ur dreññ follennoù va eñvor

Va darempredoù gant Roparz Hemon ? N'em eus ket soñj ken pegoulz e krogont : moarvat pa 'm eus koumanantet evit ar wech kentañ da *Walarn*, a-bred a-walc'h. Dre lizher eta hon eus kendivizet da gentañ. Dedennet e oan gant al labour eston a rae Roparz Hemon hag an dalvoudegezh lennegel a ziskoueze e oberennoù evel reoù skrivagnerien *Walarn*.

Evidon avat, ne oan d'ar c'houlz-se nemet un deskard war ar brezhoneg evel war galz a draoù all, ha ne dleen echuiñ gant va zezenn war ar Brederouriezh nemet e 1935.

Pelec'h em eus gwelet anezhañ evit ar wech kentañ n'em eus ket soñj kennebeud-all. E Brest, en e di ? Biskoazh n'em eus gwelet anezhañ en e di e Brest. Tu a oa dimp da gejañ e mod-all. Ar Bleuñ-Brugoù a oa gwir dachennoù a emgav : lec'hioù en em vodañ e oant evit yaouankizoù an Emsav ; an holl en em sante en o bleud dindan banniel madelezhus an aotrou Perrot, an holl, tud a bep seurt, politikerien *Breiz Atao*, kloareged, skrivagnerien *Walarn*, rannvroelerien a bep arliv, beleien gozh. N'eus ken bremañ, hag an dra-se a vank kalz dimp, ur seurt kenstrollerezh, e nep lec'h, e netra. Torret eo bet abaoe, ar gevredigezh e Breizh gant ar politikerezh hag an deskadurezh c'hall.

A-dal neuze e oa Roparz Hemon ar pezh ez eo chomet goude-se. Un den sioul, distroñs, hegarat, a ouie koll amzer o komz gant tud a bep seurt, daoust na oa ket ur fistilher. Ar gudenn evitañ a oa dizoleiñ an dud a dalvoudegezh, ar re a c'hellfe dont da vezañ skrivagnerien. Hag eñ ken dichek en e varnedigezhioù e *Gwalarn* diwar-benn al levrioù nevez-moulet, a oa prest bepred da lenn ha da sellout tostoc'h ouzh kement a veze kinniget dezhañ evit e gelaouenn. Evel just, ur bern reputailhoù a ranke bezañ. Estonet on bet koulskoude gant e basianted da zizoleiñ an dud hag an oberennoù, gant e ledander-spered ivez : ha goude ma vefe bet labourioù 'zo pell diouzh e soñjoù-eñ, e tegemere gant kalz a frankiz ; ne oa nemet un dra a gonte evitañ, an dalvoudegezh lennegel ha speredel.

Darempredoù startoc'h a voe skoulmet kenetrezomp diwar daou dra : krouidigezh *Studi hag Ober* e diskar-amzer 1936, hag embannidigezh *Troellennoù Glas* e Kerzu 1937, e "Gwalarn".

Studi hag Ober roneoskrivet war baper dister... Kinnig a rae un droidigezh eus ar 5 salm kentañ, ur sarmon eus ar Pab sant Leon, ur studiadenig diwar-benn ar relijion, notennoù, 28 pajenn hepken. Met ar wech kentañ e oa d'un dra bennak bezañ moulet e brezhoneg evit ar veleion o-unan. Ur c'hennerzh e voe evit Roparz Hemon a oa d'ar c'houlz-se rangalonet.

Pa sellan bremañ ouzh *Troellennoù glas* e verzan pegen dizampart e oa an taol-esa. Tu a vije bet gant ur reizhadennig amañ hag ahont da sevel gwelloc'h oberenn. Hep tortal ec'h embannas Roparz Hemon ar strobadiq barzhonegoù. Krediñ a ran ez eo kourtezi an embanner a ra alies ar skrivagner.

Hag e teuas ar brezel... Pa zistrois d'ar gêr, goude drougabadenn nevez-amzer 1940, e tougen em fakad follennoù diwezhañ *Imram* ; ar re all a oa dija ouzh va gortoz er gêr, bet kaset di ganin bep ma skriven anezho eus al lec'h ma oan dalc'het ennañ dindan an dilhad-soudard. Goude adwelout pep tra ha peurgempenn an oberenn e kasen anezhi da Roparz Hemon en ur lavarout dezhañ ne greden ket e c'hellfe moulañ, o vezañ na vefe lennet nemet gant un hanter-kant bennak a dud e Breizh. E respont a voe evit suraat din e voulfe, hag e rafe zoken eus *Imram* penn kentañ ur strollad embannadurioù nevez, oberennoù distag, a oa en e soñj kas war raok. E miz Genver 1941 e teue er-maez niverenn gentañ *Sterenn* gant va barzhoneg. E Gwengamp e oan evel kure abaoe miz Gwengolo... pa voe darbet gant Roparz Hemon bezañ lazhet en ur vombezadeg e Brest.

Adkavout a ran al lizher a gasas din neuze.

Roazhon, 20 a ebrel 1941

D'an Aotrou Loeiz ar Floc'h

Aotrou ker,

Skrivañ a ran deoc'h eus Roazhon, ma on deut da dremen un devezh. Goude ar gwall zarvoud c'hoarvezet ganin (n'eo ket ken gwazh ma lavarar war ar c'hazetennoù, ha dreist-holl war La Bretagne) e kav din e vefe furoc'h dilojañ. Ne ouzon ket c'hoazh da belec'h ez in, na da belec'h ez aio burev Gwalarn. Hogen un dra a garfen goulenn diganeoc'h : hag

anaout a rafec'h e Gwengamp un ti, goullo, da feurmiñ ? 3 pe 4 c'hambr enni a vefe ar gwellañ. Respontit din, mar plij, atav d'an hevelep chomlec'h : Boite postale 75, Brest, ha va digarezit d'ho tirenkañ evel-se.

Traoù a-walc'h a vez adkavet tamm-ha-tamm e-touez an dismantrou. Un darn vras eus ar paperioù hag al levrioù a vo saveteet marteze.

Ganeoc'h a wir galon,

Roparz Hemon.

Da heul al lizher-se e klasken war an dachenn un dra bennak da respont d'ar goulenn. Ne oa ket aes, rak kêr Gwengamp a oa dija aloubet gant repuidi eus Brest degouezhet a vilieroù. A drugarez d'an dimezell Sant Gal e kavis evelkent un tamm lojeiz dereat e traoñ ru ar Salioù. Eno e tlee chom un nebeut mizvezhioù a-raok mont da Roazhon evit soursial ouzh ar skingomz vrezhonek.

Un degouezh mat e voe evidon da welout anezhañ a dostoc'h ha da gaozeal. N'eo ket ez afen alies betek e di, rak labour dreist-penn hor boa gant ar barrez, ne chomemp nemet daou gure ha tud klañv e-leizh a oa da weladenniñ a bep tu, met eñ e-unan a oa digenvez, gant tud dianav en-dro dezhañ, ha plijadur a ziskoueze din pa zegouezhen.

Ar pezh am souezhas da gentañ eo an doare ma kemere diaezamantoù ar vuhez : droug ebet, fulor ebet a-enep ar Saozon o devoa bombezet Brest, graet o devoa o micher. Kollet en devoa paperoù, fichennoù aozet dija evit ar " Geriadur istorel ", krog e oa d'o adober, netra ken. Diaesoc'h e oa kaout pennadoù evit *Gwalarn* gant ar brezel, met war un dro e seblante ar Vretoned dihuniñ... a-benn ar fin. Niverenn gentañ *Sterenn* a veze gwerzhet mat, pezh a oa dic'hortoz a-grenn, evidon da vihanañ. Mennadoù e-leizh a oa en e benn, evel m'en diskouezo ar bloavezhioù war-lerc'h, met ne oa ket den da huñvreal na da fougeal gant ar pezh a rafe. A-vec'h e lavaras din perak e tileze Gwengamp evit mont da Roazhon : pelloc'h e vefe gwelet petra vefe tu d'ober du-hont. Evit gwir eo labour efedus ha liesstumm a c'hortoze anezhañ, en doare m'en em ziskouezas gant ar skingomz, gant ar Gazetenn Arvor, gant ar Framm Keltiek (Institut Celtique de Bretagne), gant obererezhioù a bep seurt evel gwir vinistr ar c'hultur brezhonek e Breizh. Anat e oa gant ar pezh a rae e oa barrek ar Vretoned d'en em ren war dachenn o yezh, o

sevenadurezh, hag e oa deuet ar sevenadurezh-se da vezañ un dra uhel, nerzhus, ur speredelezh vev.

Edo c'hoazh e Gwengamp, 8, ru ar Salioù, pa oamp krog da studiañ an doare da beurunvaniñ skritur ar Brezhoneg. Miret em boa em dielloù pep tra e-keñver an taol-esa graet gant Langleiz a-raok ar brezel, e ginnigoù d'ar c'houlz-se gant ar ZH e-touez traoù all. En em harpañ a raemp war al labour graet neuze. Ret e oa en taol-mañ dont a-benn hag echuiñ gant div pe nouspet skritur e Breizh. Ne voe ket hep diaezamantoù, ha n'eo ket en un taol krik ha krak e voe dirouestlet ar c'hudennoù a bep seurt a save dirazomp bep ma labourem. Evit reiñ un tañva eus aergelc'h ar brezel, sed ul lizher all skrivet din eus Roazhon gant Roparz Hemon d'an 8 a viz Mae 1942.

Aotrou ker,

1) *Bodadegoù Kendalc'h Naoned ne vint ket graet moarvat. Eno edon dec'h, ha dirak an dismantrou chomet e kreiz-kêr da heul bombezadegoù ar Saozon, hon eus divizet krennañ ar C'hendalc'h. Lizheroù-kelc'h a vo kaset hiziv d'an holl izili, d'o fediñ (ma ouzont lenn al linennoù) da chom er gêr.*

2) *Ar pezh a fell deoc'h ober evit an embannadurioù kristen a zo mat, a gredan. En em glevout a rin eta ganeoc'h, gant an Ao. Brochen hag an Tad Medard.*

3) *Basset amañ n'en deus mui a baper kennebeut, ha ne c'hello ket moulañ "Ar Vuhez Kristen". Setu aze un dra hag a zo kasaus. Klask a rin ober tra pe dra. Diaes-tre eo.*

4) *Ne fell ket din kemer perzh e kevredigezh Merrien. Disfiziañs am eus.*

Ganeoc'h a galon,

Roparz Hemon.

Hiviziken ez implijo Gwalarn ha Sterenn an doare-skrivañ implijet e diwezhañ niverenn Studi hag Ober.

Kendalc'h ar Framm Keltiek a voe dalc'het evit gwir e Roazhon d'ar 5-7 a Vezheven 1942 ; an eil e oa, an hini kentañ o vezañ bet e Roazhon ivez, eus an 20 d'ar 25 a viz Here 1941.

Al lizher-mañ a laka war wel e peseurt amva e rankemp labourat : enebiezhou a bep tu, hini an Alamaned a felle dezho muioc'h-mui en em glevout gant Gallaoued Vichy, enebiezh ar C'hallaoued o-unan o glaske mougañ an

embannerezh a c'hellemp ober. Gant ar brezel e oa deut anat d'an dud e c'helle Breizh bevañ warni hec'h-unan ha drezi hec'h-unan, war dachenn ar boued, war dachenn ar mererezh, peogwir en em zibabe Breizh hec'h-unan-penn hep sikour eus an diavaez, Breizh o kas da Bariz boued ha danvezioù a bep seurt muioc'h eget na reseve : ar fedoù a oa ar fedoù. War dachenn ar c'hultur kenkoulz-all en em startae pep tra. Peadra da lakaat ar Jakobined da fuloriñ.

Un dra arouezus-kenañ a oa bet c'hoarvezet gant unan ac'hanomp. Un den a-berzh Vichy a oa deuet d'e welout o krediñ e oa a-du gant soñjoù kreizennour gall. Ha displeget en devoa e oa gouarnamant Vichy nec'het-kenañ gant an Emsav. Met petra d'ober : mont e-barzh an Emsav evit distrujañ anezhañ dre an diabarzh ? Ar Vretoned, siwazh, en em ziskoueze disfizius ; krouiñ un Emsav all e-kichen, renet gant tud etre daouarn ar gouarnamant ? Ret e vije kaout anezho ; d'an trede, lazhañ gant finese ar re a oa pennoù bras an Emsav, ampoezon, gwall-zarvoudoù... ? Hogen ne oa ket sur e oa ar gwir renerien ar re en em ziskoueze e penn.

Kenteliet e oamp... Dont a reas 1943. Ha gant an diskaramzer e c'houlennas Roparz Hemon diganimp aozañ e Gwengamp ur vodadeg. Evit tud ar Framm Keltiek e oa, ma 'm eus soñj mat. Kavet e voe e Rustang un ostaleri, ha prientet pep tra gant Yann Gwionvarc'h ha tud Ti Breizh Gwengamp. Pred a-gevret. Goude-se emvod : Roparz Hemon a dlee komz da gentañ, ha goulennet en devoa diganiñ displegañ va soñj da c'houde. Ret eo lavarout e peseurt degouezh en em gavemp : Bricler eus Kemper a oa o paouez bezañ muntret en e di d'ar 4 a viz Gwengolo ; hag un tammig diwezhatoc'h, d'an 12 a viz Kerzu eo an Aotrou Perrot a dlee bezañ mindrailhet, en un hent kleuz eus Skrignag, o tistreiñ d'ar gêr goude lavarout an oferenn e chapel Sant-Kaourintin.

Prezegenn Roparz Hemo na voe teñval-meurbet. Santout a rae konnar ar C'hallaoued, tan ha kurun, o stankañ a-us dimp. Hag ar gwir a oa gantañ. Fromet-kenañ e oamp. N'ouzon ket penaos e klaskis adreiñ kalon d'an holl en ur lavarout ne oa ket en aner hor boa labouret, hag e tleemp bezañ frealzet, ha goude ma rankfemp paeañ ker hor labour evit Breizh, gant ar soñj e savfe un deiz bennak en dazont, ar pezh hor boa hadet. Un arvest souezhus-dreist e voe :

tud a leñve, reoù all en em vriatae, Alan ar Berr a sailhas d'am c'herc'hen da bokat din...

Pa zeuas eta warnañ eur an toullbac'h ha trubuilhoù e brosez e ouie mat Roparz Hemon, a bell 'oa, petra oa da c'hortoz. Hag-eñ ne oa ket da lakaat war e gont, disoc'hoù mat an emsav sevenadurel ? Met n'eo ket se a voe tamallet dezhañ : rebechet e voe dezhañ munudoù a netra, gant ur pilpouserezh mezhus-kenañ evit justis Bro-C'hall. En abeg da dud Breizh-Veur, Kembreiz dreist-holl, ne felle ket d'ar C'hallaoued barn war ar pezh a oa gwir abeg ar prozez, obererezh Roparz Hemon evit emsav ar yezh. Gouzout a raemp o devoa graet Kembreiz trouz e Parlamant London. A-benn ar fin ne voe tamallet da Roparz Hemon nemet ur pennad bet skrivet er gazetenn *Arvor* diwar-benn Gouarn-amant Vichy ha kelennadurezh ar brezhoneg, ha tabutet e voe diwar-benn an droidigezh da reiñ da c'herioù 'zo eus ar pennad. Ar pezh avat a felle d'ar C'hallaoued a oa terriñ anezhañ diouzh e vicher a gelenner, da reiñ frankiz da reoù all da vestroniañ er Skol-veur, ha sed ar pezh a rejont.

Ne oa ken d'ober dezhañ nemet klask fred e lec'h-all. A drugarez Doue e kavas ur gador a gelenner en Institut Dulenn e-lec'h en deus gallet bevañ ha studiañ en ur embann e labourioù. Kalz a anaoudegezh vat a dleomp d'an Iwerzhoniz evit an degemer-vat hag ar skoazell o deus roet d'ar Vretoned bet ranket ganto divroañ.

Ar pezh am souezhas koulskoude e lizheroù kentañ bet skrivet din gant Roparz Hemon eus Iwerzhon eo ne ouie netra Iwerzhoniz diwar-benn Breizh. Preder an divroad a voe eta ober a bep tu prezegennoù diwar-benn hor bro, hor yezh, hol lennegezh vrezhonek, skrivañ pennadoù, treiñ troidigezhioù : evel-se e c'houlenne diganin aotre da implijout ar pezh am boa skrivet amañ hag ahont. Sur-mat en deus an oberiadur-se taolet frouezh.

Zoken goude tremen war an tu all d'ar mor hon eus kenlabouret war veur a dra : klask a rae, ar muiañ ar gwellañ, kaout darempred gant Breizh vihan, ha derc'hel da bouezañ war an emsav speredel. Hogen, ret eo en anzav, bep ma tec'he ar bloavezhioù kuit, e teue diaesoc'h-diaesañ dezhañ gouzout da vat petra teue Breizh da vezañ : al lizheroù n'int ket a-walc'h. E-pad pell eo bet evidomp ur gudenn beajiñ. Me va-unan n'on bet d'e welout e Dulenn nemet ur wech ; gwir eo n'on ket ur foeter-bro, anzav a ran n'eo ket kalz.

Labourioù 'zo hon eus savet a-gevret koulskoude. Treuz-skrivet em eus evitañ kantikoù gwenedek Dornskrid Bignan, bet adkavet ganin e levraoueg Emil Ernod ; evel a ouzoc'h eo bet embannet gant Roparz Hemon e 1956 dindan an anv *Christmas Hymns in the Vannes dialect of Breton*, en Institut Dulenn. An dornskrid-se, evel ur strobard reoù all dineizhet ganin e paperoù Ernod, a zo bremañ e levraoueg an *Dublin Institute*, am boa fiziet e Per Denez da gas dezhañ ; ha tennet en deus implij anezho, rak gant e labourioù en-dro d'ar c'hrennvrezhoneg en deus kaset kalz war-raok hon anaoudegezh eus ar yezh.

Hon lizheroù a gomz kalz eus hon labourioù, pe ar re a sevenan, pe ar re savet gantañ. Sed da skouer ul lizher eus an 12 Genver 1973.

Aotrou ker,

Ur blijadur vras eo bet din lenn ho lizher. Deoc'h ivez, bloavezh mat, ha Doue d'ho skoazello da gas da benn ho labourioù talvoudus.

Gant kalz dudi am eus lennet " Gwiadenn ar Vuhez " gant Benead. Eno ez eus, a gredan, darn eus ar barzhonegoù kaerañ bet savet biskoazh e brezhoneg, hag, ouzhpenn kened, magadur d'ar spered ha d'ar galon. Mirout a ran al levrig war va zaol-skrivañ, da gavout peoc'h ha frealz pa vezañ tost da vezañ sammet gant prederioù ar vuhez.

Spi am eus e c'hallo Huon lakaat moulañ ar Salmoù dizale. Gouzout a ran e vezo atav kavet abeg gant tud 'zo. Hogen al labour graet a chom hag a zoug frouezh daoust da bep tra.

Kenderc'hel a ran gant va labourioù gwellañ ma c'hallan. Eveldoc'h en em gavan kalonekaet o welout ar re yaouank o tont niverus d'ar yezh, hag ar Vro tamm-ha-tamm o tihuniñ. Poent e oa.

Va gwellañ gourc'hemenoù d'an Dimezell St Gal.

Ganeoc'h a galon bepred,

Roparz Hemon.

Bepred an hevelep doug d'an oberennoù talvoudus hag an hevelep doare da varn en un taol reizh ha berr, daoust ma troe gant an amzer da vezañ didaeroc'h. A-viskoazh e oa bet diaes dezhañ prizout ar fardachoù ha pa vefent bet skrivet

e brezhoneg mat : ho pet soñj eus *Bouetaerien al Loar* en *Aotrou Bimbochet*.

Hogen, santout a raen e yec'hed o wanaat. Daou vloaz goude, n'eo ket ken asur ken e skritur : ul lenner-skritur a zo ac'hanon a bell 'zo. Krog eo al lizherennoù da grenañ, an dra-se a vo din anatoc'h-anatañ gant al lizheroù diwezhañ. Berroc'h e teuio ivez ar bilhedoù da vezañ. Evit ar mare, 18 a viz Genver 1975, eo bepred ar pezh a zo evitañ ul lizher hir, ur bajennad vras eus e skritur.

12, Norwood Park, Dublin, 6
18-1-75

Aotrou ker

Bennozh Doue deoc'h evit ho lizher. Deoc'h e kasan ivez va gwellañ hetoù a vloavezh mat.

Trugarez evit levr ar Salmoù ha Reolenn sant Benead. Setu aze labourioù kaer hag a bado. Evel ma lavarit, gwelloc'h eo sevel oberennoù-diazez, da dalvezout e-pad pell, eget koll amzer gant disterachoù, a vez lennet ur wech hepken.

Lakaet em eus levr ar Salmoù war va zaol-skrivañ em c'hambr-studi, ha bezit asur ez eo evit gallout digeriñ anezhañ alies.

Kenderc'hel a ran gant va labourioù. Dornskrid va " Geriadur istorel " a ya bremañ betek al lizherenn R, ha va " Yezhadur istorel " a dle dont er-maez er sizhunioù-mañ, a gredan.

Glac'haret-bras on bet gant ar c'heloù fall diwar-benn Langleiz. Bep bloaz, war-dro ar c'hentañ a viz genver e skriv din, ha souezhet oan, rak n'em eus bet netra er bloaz-mañ. Seurt kleñvedoù, d'e oad, n'hellont ket bezañ pareet, daoust ma c'hell ar c'hlañvour padout e-pad meur a viz.

Grit va gwellañ gourc'hemennnoù d'an Dimezell St Gal. Spi am eus ez aio gwelloc'h dizale. Lavarit dezhi n'he deus ket ezhomm en em skuizhañ o skrivañ din.

Ra vezo ar bloaz-mañ frouezhus evit al labour war dachenn ar yezh hag al lennegezh. Tud yaouank e-leizh a studi ar brezhoneg bremañ. Hep mar, lod anezho da vihanañ a zalc'ho.

O c'hortoz Izaia, e hetan deoc'h yec'hed da c'hallout labourat start a-hed ar bloaz.

A galon ganeoc'h,

Roparz Hemon.

Gant an 28 a viz Genver 1977, e vilhed a zo war un dro berroc'h ha teñvaloc'h. « Un nebeut mignoned a soñj ennon, a drugarez Doue », en em santout a ra e-unan-penn, pell diouzh pep tra. Hag en em sankañ a ra en e labourioù. Ar geriadur istorel a ya bremañ betek ar ger « tost ». Emañ o voulañ “ Doctrin ar Christenien ”. Evit ar wech kentañ e klemm diwar-benn an amzer. « Kalet eo ar goañv-mañ : erc'h, rev, avel pe c'hlav bras ».

Hag e teuas da soñj din eus ar barzhoneg berr am boa savet evit enoriñ e 70 vloaz, e niverenn 142 “ Al Liamm ” :

E-pad ma ren ar goañv er-maez,
Emañ dindan an douar, o labourat hag o vountañ,
Ar roz-kamm,
E kalon pep unan, ur steredenn.

Añjela DUVAL

E koun ROPARZ HEMON

*Gant doujañs d'e vemor
Doue d'e bardono...*

— Ur c'heloù trist 'm eus da gemenn deoc'h : Roparz Hemon 'zo marv en noz tremen e Dublin. Emañ ar c'heloù a-baouez degouezhout er studio, amañ e Brest.

Setu 'pezh a lavare Mari Kermareg an deiz-se da greisteiz.

O tebriñ va lein edon, evel bemdez, d'an eur-se ma vez klevet keleier brezhonek war Radio-Armorik.

N'eus ket ezhomm da c'houlenn. Chomet 'oan mantret. Gouzout a raen ne dae ket mat, ha gouzout a raen ivez e tlee Ivona Martin mont da dremen gantañ un toullad devezhioù, hag e zegas, ma aotrefe e stad, da echuiñ e amzer e bro e gavell. Siwazh ! an deiz a-raok ma tlee loc'hañ oa degouezhet ar c'heloù...

Evidon-me, an deiz-se, oa echu d'ar c'heleier. Gwasket 'oa va c'halon, troc'het va fred. Frank oa bet an deiz-se lodenn va c'heneiled blevek.

Lavarout a rafen gaou o komz eus ur mor a daeroù. Hogen, n'oan ket evit mirout da zifronkañ ha gouelañ a raen evel ma vije marv unan eus va c'herent nesañ. Fromet holl o soñjal e planedenn an den-meur-se eo bet Roparz Hemon.

Ur soñj trumm a dremenas evel ul luc'hedenn em spered. Ur skeudenn 'zo war siminal bihan va c'hambr. Pegeit 'zo ? A belec'h eo deut aze ? N'am eus ket soñj ken. Met war ar skeudenn a zo tri den 'n o sav. Abeozen, Roparz Hemon, Yann Sohier. Doue d'o fardono o-zri. Aet 'oan ta da lavarout un *de Profundis* dirak ar skeudenn-se, ha kerkent goude, da gutuilhañ teir rozenn diwezhañ a chome c'hoazh el liorz ; unan wenn, unan roz, unan ruz. Hag o lakis 'n ur podig gwer, e-kichen an tri breizhad aet da anaon.

Ne c'hellen ket mui. Ar rest eus an deiz he deus beajet va memor e-touez ar pezh a anavezen eus oberennoù Roparz Hemon.

An deiz war-lerc'h, ur gartenn skrivet war ar prim gant Ivona Martin a gemenne din an darvoud, o lavarout e kemere hent Iwerzhon d'an noz, an 30, oc'h esperout e teufe ar c'horf da vez ar familh da Vrest.

Goude kreisteiz oa deut an Aotrou Klerg da welout ha me oueze ar c'heloù. Hag eñ trechalet gant an doan ne c'hellje ket mont d'an obidoù ; kement a c'houzañv a-vareadoù gant e zaoulagad.

Evidon, n'oa ket kistion. Pell 'zo va yec'hed n'aotre ket din beajiñ. Poanuis eo, met boaz on. Dre va spered ha va c'halon e vezañ memes tra e-touez ar c'hañv.

Kalz a zlean da Roparz Hemon. Eñ eo en deus digoret din dor al Liorzh espar-se m'eo evidon al Lennegezh Vrezhonek, degemeret en e gelaouenn *Ar Bed Keltiek* va barzhonegoù dister ha roet kalon din da vont war raok. Panevet da Roparz Hemon ha da Ivona Martin n'am befe ket duet nemeur a baper ! Pasianted o deus bet ganin, rak, ma lennen brezhoneg abaoe va bugaleaj, skrivañ n'em boa graet morse, na taolet pled eus an doare-skrivañ. Lenn a raen dre blijadur. Em bleud 'n em gaven atav o lenn brezhoneg. An Aotrou Klerg, bennozh dezhañ, en deus abuzet amzer o tifaziañ din va skridoù kentañ. Ivona a lavare din : « N'em c'hallit ket re, degasit dimp forzh petra, reizhet 'vo pa vo ezhomm ». Tammig ha tammig eta, ha gras da dud a skiant hag a galon on deut da gaout danvez a-walc'h da sevel " Kan an Douar ".

Evel reizh, kaset em boa prim ur skouerenn da Roparz Hemon, ha degemeret digantañ, nebeut amzer goude, ul lizher o lavarout din en devoa lennet al levr penn-da-benn hep diskregiñ. Da heul, ur ger bennak a c'hourc'hemenoù.

Netra em buhez n'eus graet biskoazh muioc'h a joa din, rak ma ouezen oa un den gwirion, na glasse morse touellañ den, hag unan eus ar re varrekañ da varn un oberenn... Ne verne din, goude, petra vije lavaret na soñjet eus va zammig levr. Barnet 'oa bet gant Roparz Hemon, a-walc'h a oa evidon.

Souezhus eo pegement en deus skrivet en e vuhez evit ar Bobl, ha war danvezioù ken liesseurt.

Souezhusoc'h c'hoazh eo gwelout pegen diseblant e chom ar Bobl e-keñver an dud-se a ouestl o buhez a-bezh da danzen ul lennegezh evit tud ar Bobl.

Koumanantet on bet da *Ar Bed Keltiek* adalek ma oa deut da vezañ ur gelaouenn voutin, betek an niverenn

diwezhañ. Nag a ganaouennoù, nag a gontadennoù, nag a bezhioù-c'hoari o tereout ouzh ar Bobl ! Ha chomet al lodenn vrasañ anezho disimplij !

Ur gerseenn oa bet evidon diouerout “ A.B.K. ”. Evit an dudigoù n'hellont ket prenañ journalioù bemdez, pe evit ar re, n'o deus ket amzer da lenn kalz, oa un drugar kaout bep miz un diverrañ eus an darvoudoù pouezusañ pe iskisañ tremenet dre ar Bed e-pad ar miz. Un druez, e gwirionez, gwelout ne servije al labour dispar-se nemet d'un niver izel a-walc'h a goumananterien.

Kurius a-walc'h vefe gouzout pegement a zeskarded o deus gallet tapout deskiñ yezh o Mamm-Vro gras da levrioù Roparz Hemon : geriadurioù, yezhadur, méthode rapide, h.a...

Met ar paour-kaezh Bretoned n'anavezont ket o zud veur ! N'o deus ket kalz anaoudegezh vat e-keñver ar re a labour da sevel dezho o enor dirak ar broioù all. An Istor a varno !!!

N'anavezan ket holl oberennoù Roparz Hemon. Ul lodenn vras evelkent outo 'm eus em zi, gras da Ivona, Bennozh Doue dezhi. Ma vefe goulennet diganin pehini eus e levrioù a blij ar muiañ din, va respont vefe sur a-walc'h : “ Alanig an tri Roue ”, ken brav eo kontet ennañ an Istor Santel deut da vezañ ur vojenn dudius gant tudennoù Breizh mesket gant tud an Douar Santel. “ Bimbochet e Breizh ” zo ivez farsus kenañ ; ar pezh na vir ket ouzhin da brizout e skridoù siriusañ se zo sklaer.

War dachenn ar Varzhoniezh emañ e-touez ar re uhelañ, don ha fromus eo an danvez ha kalfichet gant kement a ijin. E droidigezhioù diwar ar yezhoù keltiek : “ Islwyn ”, da skouer, am eus karet kalz.

E labour pouezusañ eo bet *Gwalarn*. Er gelaouenn-se eo bet diwanet gwellañ skrivagnerien hor c'hantved.

Bet eo Roparz Hemon tad al lennegezh vodern e Breizh. Ha ne vern pet kantved he deus Breizh da vevañ c'hoazh, ha ne vern pegen skedus e teufe da vezañ e-touez an holl vroioù, hor c'hantved a chomo merket gant Roparz Hemon.

Enor d'e Vemor er Bed-mañ ha Joa d'e Ene er Bed-all !

Herri KAOUISSIN

Roparz Hemon hag arz ar c'hoariva :

" Fostus an Doktor daonet "

Daou-ugent vloaz zo, dres er bloaz-mañ, e voe savet evit ar wech kentañ, dindan banniel ar Bleun-Brug, pezh-c'hoari brudet Christopher Marlowe (1564-1593) : *Fostus an Doktor daonet*, aozet ha lakaet e brezhoneg gant Roparz Hemon.

An oberenn dramaek-se a oa bet embannet war *Gwalarn* pevar bloaz a-raok. Plijout a reas din kenañ, da gentañ dre an danvez, ar spered, d'an eil dre an doare-c'hoari, ha d'an drede, dre an droidigezh vrezhonek a reas Roparz Hemon, war-eeun, na petra 'ta, diwar ar saozneg. Sur-mat, n'eo ket bet ul labour aes evit rener *Gwalarn* kempenn oberenn Marlowe, dreist-holl evit krennañ anezhi, evel ma oa ret evit gellout he c'hoari. Hogen Roparz Hemon a zeuas a-benn d'hen ober, e div lodenn rannet e dek taolenn, paket-krenn, leun a vuhez, a venozioù don, uhel a spered, hag ivez a venozioù fentus mesket en istor skrijus an Doktor Fostus. Ar brezhoneg a zo fraezh, bev, hag an divizoù skrivet a-ratozh kaer evit ar c'hoariva, pa soñjer en deus Roparz Hemon lavaret diwar e benn e-unan : « N'em eus biskoazh c'hoariet, na lakaet ar re all da c'hoari. Evel-se n'em eus skiant-prenet ebet. Hogen gwelet em eus meur a c'hoariva e meur a vro. A zo muioc'h, karout a ran arz ar c'hoariva gant va holl ene ». (1)

Ar c'homzoù-se, a zegas soñj din eus re Gøethe, goude m'en devoa lennet trajedienn Marlowe war Fostus : « An oberenn-se, eme ar barzh alaman, he deus roet din ar c'hoant da zeskiñ skrivañ evit ar c'hoariva ». Daoust ha n'eo ket bet ar memes tra evit Roparz Hemon ? Ne vern, un taol-mestr a reas gant e Fostus.

Ouzhpenn, rener *Gwalarn*, hag a lavare ne oa ket eñ un den a vicher war arz ar c'horiva, a roe kuzulioù, e 1926

(1) *Gwalarn*, Here 1926.

dija (2), war ginkladur ar c'hoarilec'h. Ne oa ket a-du evit ar c'hinkladurioù livet ha koustus meurbet : « Setu ar wirionez noazh, emezañ, evit peorien eveldomp, ar marc'hadmatañ ar gwellañ ! »

« 1. Da ginkladur adreñv, ur stign ; glas-wenn, ma c'hello kemer pep liv a vo skignet gant ar c'hleuzeurioù. Ha netra ouzhpenn. Ur gambr hoc'h eus ezhomm ? Degasit un daol ha div gador war al leur-c'hoari. Ur sal en ur palez ? Degasit peder skaoñ. Ur straed, ur c'hoad, ar mor, an aod, ul lanneg, kribenn ur menez ? Na zegasit netra. Ho stign a vo kement-se. Deoc'h da reiñ dezhañ, gant gwerennoù livet, al liv a zere ar gwellañ.

« 2. Dre sevel ha gouzizañ ho stignoù, e c'hellot tremen eus an eil arvest d'egile buan meurbet, hep an ehanou-arvest-se, kasaus d'an arvestourien.

« 3. Mar fell deoc'h, koustet a gousto, kaout lec'h-livadurioù, arabat deoc'h ankounac'haat ez eo graet ar c'hlinkadur da ginklañ, ha n'eo ken da zrevezañ traoù ar bed. Un dachennad livet du, evel ma lavar Yeats, hag a-us, un dachennad alaouret, a c'hell skeudenniñ an oabl hag an douar. E-lec'h tresañ ur wezenn, tresit an drolinenn hepken. Pezhioù 'zo, e gwirionez, a ranker c'hoari dirak ur gweledva un huñvre... Dilhad ar c'hoarierien a zo darn eus ar c'hinkladur. »

Mat, Roparz Hemon a oa dres war an hent-se digoret er bloavezhioù 30, gant un nevezour eus Arz ar C'hoariva : Léon Chancerel, a savas e 1933 ur greizenn studioù ha displegadurioù war Arz ar C'hoariva (3). Bez' e oan-me, d'ar c'houlz-se, eus e ziskibien, gant Olivier Hussenot, J.-P. Grenier, Andrea Clément hag all. Ha va youl a oa implij er c'hoariva breizhek doareoù nevez Chancerel, da skouer kinkladur ijinat gant stignoù a bep liv, gwiskamantoù krouet a-ratozh ha nann feurmet. *Fostus an Doktor daonet* a oa savet dres evit bezañ displeget evel-se.

An aotrou Perrot — yaouank atav a galon hag a spered — ha prest da zegemeret kement menoz nevez gant ma veze reizh, a harpas raktal va c'hoant da lakaat c'hoari *Fostus* er Bleun-Brug. Ar pezh-c'hoari a blije kalz da rener *Feiz ha Breiz*, aozet ha troet e brezhoneg evel m'en devoa graet Roparz Hemon :

(2) Gwalarn, Here 1926.

(3) Centre d'études et de représentations d'art dramatique — Comédiens Routiers.

« E Fostus a zo diouzh hor ger-stur-ni : *Diwar c'hoari, kelenn* », eme an aotrou Perrot en ur frotañ e zaouarn, pa veze kontant.

Ouzhpenn, er bloavezhioù-se, hor pal a oa nevezin ar c'hoariva brezhonek. Rak-se, evit Bleun-Brug 1938 e Lanuon, hon devoa savet un abadenn c'hoariva gant an teir oberenn-mañ : *Fostus an Doktor daonet*, *An Tamall*, eus Langleiz, ur pezh hag a oa ennañ ur gentel evit ar gerent a fell dezho reiñ un deskadurezh c'hall d'o bugale a-raok an hini vreizhat, hag *Ar C'hornandoned diwezhañ*, ur gontadenn eus Mari-Anna Abgrall, kempennet evit ar c'hoariva gant an aotrou Perrot ha me. Met un dra koulskoude va souezhas gant Fostus : ugent c'hoarier. Ha Roparz Hemon da reiñ ar guzuliadenn-mañ : « A-walc'h ez eus gant c'hwec'h. Unan a raio Fostus, unan Mefistofelez. Ar rolloù all a c'hell bezañ rannet etre pevar c'hoarier ! ».

Furoc'h e kavimp memes tra ober gant dek, rak hor c'hoarierien-ni ne oant ket c'hoarierien ouesk, boazet da vale war roudoù Frigoli ! Re Chancerel, en o zouez ar re a dlee bezañ brudet dindan an anv “ Les Frères Jacques ” (daou anezho a zo Bretoned), a vefe bet barrek da heuliañ kuzul Roparz Hemon.

Rak-se 'ta, an darn vrasañ eus c'hoarierien Fostus, dre ma oant eus Lanuon hag eus Bear (Kelc'h keltiek hor mignonez Ivona Galbrun), a voe kenteliet gant an aotrou Per Bourdelles, dedennet eñ ivez gant Fostus Marlowe. Karget e oan-me, eus kempennidigezh ar c'hoari hag eus tresadur ar gwiskamantoù. Evit ar re-mañ e tibabis livioù flamm a-ratozh. “ An Ti Labour Azeulerezh ”, eus Sant-Brieg, renet gant an Itron a Blanol, a reas ar gwiskamantoù diwar va fatromoù.

Me a oa Fostus, ha Mefistofelez, eus a Skrignag, nann abalamour ma vez er vro ouez-se « kaset an diaoul da grignat », met Yann Lozac'h, e anv, kalvez ha sakrist, a oa ur c'hoarier hag a zistage mat-tre ar brezhoneg hag a ouie c'hoari.

Evit sonerezh ar c'hoari, am bije karet implij ar binvioù erbedet gant kreizenn arz dramatikel Chancerel, da lavarout eo, reizhoù-sonerezh, anvet “ batterie ” e galleg, pe c'hoazh ar Gwagennoù Martenot ⁽⁴⁾, nevez ijinet en amzer-se, hag a genglote gant drama Fostus. Met ur gudenn a arc'hant a oa evidomp. Ha setu penaos e roas Langleiz e skoazell deomp en

(4) O implijet em eus diwezhatoc'h em film “ Mister ar Folgoad ” hag e c'hoari ar Barzhaz Breizh, e Bleun-Brug Lokorn.

ur c'hoari gant un heskenn-sonerezhel. Feiz avat, ne ouiemp ket betek neuze, e oa hor c'heneil arzour ampart war ar benveg-se ! Estlammet e oamp pa dennas eus e heskenn vurzhudus sonioù iskis, strobiniellus, aspedus, klemmus, evel da skouer ton kaer an *Diaes Irae*, ha tonioù eus ar *Barzhaz Breizh*.

Erfin, pebezh enor ha dudi evidon-me da vezañ Fostus, a roe e gorf hag e ene da Lusifer ha d'e gannad Mefistofelez. Ouzhpenn, oad Fostus Marlowe am boa e 1938 : den yaouank, o klask plijadurezhioù ar bed, an enorioù ; ar c'hontrol eus hini Gœthe a ra eus e Fostus ur c'hoziad fastet. Ar pezh a roas trabas din a voe ar bommoù latin, dreist-holl ar pedennoù achantouriezh da Velzebut ha da Vefistofelez : an aotrou Perrot va c'hentelias da zistripañ fraezh an "oremus" -où diaoulek-se !... Met an diviz a roas ar muiañ a vec'h din a oa finvezoù diwezhañ Fostus : un diviz kaer-dreist ! Pep ger a zo a bouez, evel notennoù sonerezh. Hogen, ret e oa din ivez teurel evezh bras ouzh ar sonerezh e-unan : heskenn Langleiz, tarzha ar gurun, son an daouzek taol hanternoz, eur diouganus evit daonedigezh Fostus.

Ar c'homzoù pennfollet, spontus, ijinet gant Marlowe ha troet kaer en ur brezhoneg barzhonius gant Roparz Hemon, o tisplegañ dizesper Fostus a ro un urzh dic'halloud d'ar stered a dro en oabl da chom a-sav « evit ma na vo mui a amzer, ma na zeuio ket hanternoz » ; d'an heol da sevel « ma vo deiz bepred »... E youc'hadenn skrijus da Zoue, pa wel « gwad ar C'hrist o tiverañ », hag ar paour-kaezh Fostus da c'houlenn aluzen un dakennig hepken evitañ da vezañ salvet ! E c'halv diroll d'ar menezioù da gouezhañ war e benn, evit e guzhat diouzh kounnar Doue ! E bedenn da chom en Ifern « mil vloaz, milmilion vloaz », gant ma vo salvet en diwezh. E rebechoù c'hwerv da Vestr ar bed, d'e gerent, erfin, an aspedenn spouronus-mañ : « Va ene, ra vezi skuilhet e takennoùigoù dister, da gouezhañ er mor-bras, lec'h ne vi ket kavet ». An unangomz hir-se a oa « *tamm kardeded* » ar pezh, evel ma lavar ar c'hoarierien. Ha pelloc'h, pa dape krog ennon Mefistofelez hag e ziaouled, e oan skuizh-marv war al leurenn, endra ma kouezhe ar ouel dindan ar strakadennoù ! Pebezh gopr evelato da vezañ c'hoariet ar Fostus-se, ha servijet mat dreist-holl, a gredan, hor c'hoariva, en div abaden eus Bleun-Brug 1938, dirak ur mor a arveterien, en o mesk brogarourien, diskibien Gwalarn. Keuz bras avat am boa ne oa ket Roparz Hemon en o fenn.

N'am eus ket soñj ken eus an abeg a viras outañ da zont da Lanuon.

Evidon c'hoazh, eus an holl rolloù brezhonek am eus bet displeget, hennezh eo hep mar an hini am eus karet ar muiañ, hag a zo chomet sanket em spered. Daou-ugent vloaz goude, e tibunan komzoù Fostus, evit va flijadur met ivez gant hiraezh da amzer va stourm war leurenn ar c'hoariva breizhek, hag e lavaran evel va fennroll : « C'hwek e kavan soñjal en amzer-se », da lavaret eo er bloavezhioù 30 ha re 40-44, ar re-mañ hag a roas tro da Roparz Hemon, evel m'en deus hen anzavet e-unan, da oberiañ *digabestr* evit hor brezhoneg hag evit hor Bro.

Fostus an Doktor daonet a voe diskleriet a-nevez e miz Here 1938, evit gouelioù kantved marv Ar Gonideg, lidet gant ar Bleun-Brug e Konk-Leon. Da goulz Bleun-Brug 1939, e Kemper, hon doa divizet hen adc'hoari, gant daou bezh all, eus an dibab : *Koroll ar Vuhez hag ar Marv*, eus Langleiz, ha *Marvailh an ene naonek* eus Tangi Malmanche, rak goulennet hon doa digant oberour *Gurvan* lakaat evidomp e brezhoneg (pezh a reas a galon laouen) ar stumm nevez savet e galleg e 1930, eus e bezh-c'hoari. Met ur c'hoari all, ar brezel, diskleriet e miz Gwengolo, a skubas ar Bleun-Brug hag hon huñvreoù kaer... evit ur pennad !

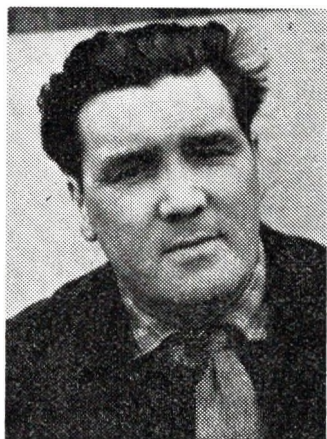
Dek vloaz goude, e 1949, setu ar C'hallaoued o tizoleiñ a-greiz-holl oberenn brudet Marlowe, displeget en " Théâtre de l'Œuvre ", e Pariz, dindan renadur J. Le Poulain. Met ar pokyol-se, evel ma lavarar e Bro-Dreger, ne welas e Fostus Marlowe, nemet ur farserezh ! E gwir, farserezh a zo er pezh, ya, met ret eo prederiañ war an oberenn a-bezh, ha gwelout uheloc'h ebet ar bouton-kof !

Roparz Hemon, eñ, a drugarez Doue, en deus merzet splann menoz Christopher Marlowe. Pebezh diforc'h etre ur spered breizhat hag ur spered gall-parizian a ra war-dro an " Théâtre de boulevard ". N'eo ket ar memes keusteuenn !

Daoust da se, ar " Figaro " da embann « e vo eta displeget evit ar wech kentañ e Bro-C'hall Fostus Marlowe, bet c'hoariet koulskoude lies gwech e Bro-Alamagn hag er Flandrez ». Evel just ne ouie ket ar " Figaro " hag e genseurted e oa bet diskleriet e Breizh dija, dek vloaz a-raok Bro-C'hall, istor skrijus an Doktor Fostus, hag e brezhoneg hepken, troet kaer gant diazeour Skol Walarn. Ur wech c'hoazh, bennozh Doue dezhañ !

PRADIG

Kentañ deiz-ha-bloaz marv E. ar Barzhig

ERNEST AR BARZHIG

EN EÑVOR DA ERNEST AR BARZHIG

Bruzhunoù diwar e « jez », evel ma teuont
em fenn en-dro hep tamm urzh ebet

Er bloavezh 1936, me 'gav din, em eus graet anaoudegezh gantañ, pe e 1937, ne c'hellan ket hel lavarout resis-resis. Brav-tre e oa an amzer, soñj mat am eus. War borzh bras an eil Depod e oa, e Kervourzh. Edon o tont eus kentañ Depod Brest pe eus ar pempvet depod, piv 'oar ? Ha setu m'edon an hini diwezhañ eus un hir a aridennad-vartoloded yaouank, o c'hortoz dindan an heol dirak dor ar c'hlañvdi evit bezañ « brochet » a-enep da bep seurt kleñvedoù : ar vrec'h, an difteri, droug-ar-c'harv, ha me 'oar-me ! O vezañ ma ne blije ket din koll va amzer, edon o lenn ul levr bennak, un niverenn eus *Gwalarn*, sur. Ha setu ur martolod diwezhañ oc'h erruout a-ziadrenñ hag o chom en e sav stok ouzhin. Santout a ris un daoulagad bennak o klask lenn an tamm levr edon o terc'hel etre va daouarn

hag a-daol-trumm ur vouezh laouen o lavarout din e galleg, pe e brezhoneg, ne ouzon tamm ebet ken : « Met, brezhoneg eo ar pezh a lennez ! — Ya 'vat, a respontis-me e brezhoneg ! Ha te zo Breizhad ? — Ya, a respontas Tonton Ranest (evel-se e voe anvet diwezhatoc'h gant va zri mab), eus ar Roc'h. Met ne c'hellan ket lenn, na skrivañ. Se a blijfe din kalz avat, ha, peogwir ez omp amañ evit ur pennad mat, bez' en em welimp goude, pa vo echu hor reuz ! » Ha setu ! Berr e voe, brochet e voemp hon-daouig, klañv-moñs da c'houde e-pad un devezh leun, met an hadenn vihan a oa bet taolet en douar mat ha ne zaleas ket da gellidañ en un doare sebezus !!

Antronoz en em weljomp adarre, ha se a-hed sizhunvezhioù. Ha dao d'ar brezhoneg ! Un dudi e oa evitañ dizoleiñ ar yezh, ha labourat a rae aketus, ha lonkañ a rae kement levr brezhonek a bresten dezhañ, rak ur bern am boa degaset ganin, ha kelaouennoù a bep seurt, en o zouez *Dihunamb*, *Breiz* ha zoken *Breiz Atao*. Difennet e oa resev ha lenn *B. A.* Den ebet avat ne daolas pled ouzh an difenn-se. Hor mistri a oa Bretoned an holl anezho, ha brezhonegerien, ha gwelet mat e vezemp ganto. Ya ! ankounac'haet em eus menegiñ e fellet da Ernest bezañ fourrer pe, m'em eus soñj mat, komis-ar-bevañs, peogwir ne oa ket kreñv a-walc'h evit bezañ war ar pont pe e lec'h all. Hag o vezañ m'edon-se o tanzen un arnodenn evit dont da vezañ sekretour-morlu, e veze aes-tre evidomp en em welout, lenn, skrivañ, labourat war ar yezh, ha me 'oar-me !

Ur c'henderv-kompez dezhañ a oa ivez en depod, Trevidig e anv, ur brezhoneger ampart. Barzhig en doa lakaet en e benn ober ur mailh war ar yezh eus e genderv. Ha deuet e vije a-benn, sur, rak dezhañ e plije ivez ar seurt traoù. Siwazh ! kaset e voe dizale da Vrest, ha setu ma voe torret al liammoù mignoniezh a oa bet skoulmet etrezomp. Hag e 1940 e voe lazhet ar paour kaezh Trevidig e Mers-el-Kebir gant obuzioù al listri saoz. Glac'haret spontus e voe Barzhig ha morse ne c'hellas ankounac'haat marv e genderv karet.

E-touez hor mistri e oa un Tregeriad, Kere e anv, hag a blijfe kalz da Ernest, ha din-me ivez, rak hennezh a dride

ivez gant e yezh, a ouie mat-tre ha lenn aketus a rae *Breiz*, ha kuzulioù a c'houlenne digant va mignon. Evidomp-ni hon-daouig a oa un dudi ar vuhez-se. Ur Breton all a oa ivez a blije dezhañ eston, ur mestr-fuzuilher-mor, a oa bet e Diksmuiden er brezel pevarzek, ha torret e c'haloñsoù eno, o vezañ ma oa kavet mezh-dall en ur foz-difenn, e-keit m'edo an Alamaned o vont war-raok. Met se ne oa ket gwir. Badaouet e oa bet gant un aezenn-vougañ bennak, met ne ouezas ket en em zifenn dirak ar c'huzul-brezel, ha setu ma teuas da vezañ martolod eil klas en-dro ! Evitañ e oa ur vezh ha morse ne bardonas d'an ofiserien c'hall. Pa 'z aemp, Barzhig ha me gant ar re all, d'ober embregerezh-korf war un dachenn vras dirak ar mor, ha pellik a-walc'h diouzh en depod, dindan urzhioù an den-se, Mezgwenn e anv, bet dilezet gant e wreg, hag adc'honezet gantañ e c'haloñsoù setu ma teue en hor c'hichen, ha ret e oa kerzhout d'ar paz, sonn ha reut, en ur ganañ e brezhoneg. Ur blijadur divent e oa, nemet ar barizianed ne blije ket re an dra-se dezho. Ur wech echu hon embregerezh-korf e teue sec'hed deomp ha da Vezgwenn dreist-holl, ha ni a bae ur banne bier dezhañ. Ha gant e zent e lame kuit ar gapsulenn diwar gouzoug ar voutailh, spontus ! Ha gwech an amzer e skope gwad, devet e skevent, gouez dezhañ, e Diksmuiden, gant ar « gaz » daonet ! Ur Breton all a blije dezhañ kalz ivez a oa un eil-mestr-leviataer, Milin e anv. Hennezh a zeske dimp sañset, penaos ober gant ar bigi, ar gouelioù, ar roeñvoù, an eorioù, hag all. Met Barzhig ha me a yae atav e brezhoneg outañ ha desket en deus ganimp, ha gant Ernest dreist-holl, meur a c'her o tennañ da draoù ar mor. Ha bewech e lavare dimp : « Nendedie gast, komzit e galleg ! N'eo ket e brezhoneg eo e viot goulennataet ha me a glevo va fegement ! »

Un all, avat, na blije ket dezhañ, na din-me. Un eil mestr e oa, anvet Ivineg, ha hir e oa e ivinoù, va c'hredit ! Hennezh a oa ur spered strizh eus ar strishañ, ur seurt fas Gestapo, ur sklav, ha na c'halle bevañ nemet e skeud ministr gall ar verdeadurezh. Bras e oa ha treut, un dudi ! Ur sul vintin, a-raok mont e kêr d'an oferenn, hor boa lakaet en hor penn, Ernest ha me, chom kuzhet mat e kambr vras kentañ estaj an depod, abalamour na felle ket dimp-ni saludiñ an trivliv. Paour kaezh ! Ankounac'haet hor boa, ha setu ni war ar porzh bras gant hor c'hamaladed all ha nav eur o skeiñ hag ar c'hleron o seniñ : « d'ar banniel ! » Gast !

penaos ober ? Ha ni hon-daou o treuziñ ar porzh, ken buan hag an avel hag oc'h erruout e traoñ ar skalier meur... Ya da ! An Ivineg daonet ha na c'helle ket hor gouzañv, a oa eno hag a harzas ouzhomp da vont pelloc'h : « C'hwia a savo d'ar gambr pa vo bet saludet ar banniel triliv ganeoc'h, pas a-raok, ha diwallit mat, paotred, ar prizon n'eo ket bet graet evit ar chas ! » Hopala, toutek ar pezh ac'hanomp, met leun a zispriz hag a gasoni evit ar paotr-hir-e-ivinoù !

Ne badas ket pell, avat, an tamm buhez eürus-se. Ernest a gouezhas klañv ha kaset e voe d'an ospital. Eno em eus e welet meur a wech evit e frealziñ. Met setu ma voe dizoloet ne gleve ket mat diouzh un tu. Echu evitañ skol ar fourrierien ! Klask a reas neuze bezañ degemeret da glañvdiour. A-benn ar fin ne voe ket degemeret ha kaset dizale d'ar gêr. Ha diouzhtu e kavas e « hent » e Mur : mestr-skol e oa galvet da vezañ betek fin e vuhez... A-raok kregiñ gant e labour nevez en doa tremenet un nebeut amzer e ti e dud, er Roc'h. Ha setu e lizher kentañ, dres evel m'en deus e skrivet :

Ar Roc'h 12/4/37.

Mignon ker

*Brema, prinçzet yaouancq, paz oc'h n'em saludet
Antreomp er c'hastell, evit ma vo leinet ;*

.....

*Zerri e ran ma levr — Zantez Genovefa — evit skriva
d'it. Ar levr-ze, skrivet en yez Treguer, a zo bet roet
d'in gant ma vamm goz.*

*Gant plijadur, ma vignon, a m'euz bet da lizer. Soñjal
skrivan d'it e oan ive. Setu aze 15 devez aboe e hon en
ty ma zud. En gwirione na m'eus ket kavet hir an amzer.
Bale a ran atao ; bet hon en Guengamp 'ty ma genderv,
en Lanhuon hag en Landreger.*

*Goulen res gant n'in ober traoù vad evit Breiz hag
deski welloc'h ma yez.*

Perak e ran ?

*1° Len ma levriou brezonek — 2° Dec'h goude kreiz deiz
e hon aet da gileo " Paotred ar villaj " c'hoari : Eur
c'hoantaden grampouez. Bet zo kanet kalz ive en brezonek
ha groet zo eur toll bombard. Araog achui an treou ar*

c'hoarierien a n'euz kanet : Bro goz ma zadou. Dioustu eur leañez a zo savet hag « ma jéz » a n'euz groet ive rakdal. Hanta, mignon plijadur a ra ze d'it ?

3° Touet m'euz d'it bean zo toullad mizio a brenfen "Breiz". Han da skrivan da Wengamp.

— Gouveau res penos ve eur skrid brezoneg bep sizun war "L'ouest-Eclair" ar Yaou ? —

Mignon, anvezan ran 'barz skol ar Fourerien daou den a zo Bretoned mad moes (? mais) marvat eur tam temz reio vad d'e. Unan d'eonte a zo eur Fourier nevez, hanvet eo Maudire. Bean eo eur Hernevodd douz kichen Huelgoat. Eun den mad.

Egile zo ouz Kemperven, daou leou hanter ouz ar Roc'h. Hanvet eo Unvoas, eur Fourier coz — Bet eo gant n'in er skol Sant Joseph.

Groes d'eonte Bretoned dispar.

Klañ out bet, mignon ? Na res ket evel « ma jéz ».
Ma hallez, n'aez ket biken d'an Hospital.

Kile ker, nerz vad d'it.

A greiz kalon

ar barzic

Ma genderv a zo aet da Vrest abaoe an 8.

Ha setu bremañ va gwellañ mignon darev da vont da Vur evit bezañ skolaer kristen. Amañ da heul lod eus e c'hwec'hvet lizher, evit kemenn din ar c'heloù laouen — pezh a ziskouezo ivez an araokadennoù bras en doa graet endeo evit pezh a sell ouzh doare-skrivañ hor yezh :

... Breman, mignon, eur c'helou : Kuitaat ran Bro-Dreger evit mont da Gerne. Dimerc'her kentañ ez an da Vur. Te a ya da gompren : « ma jéz » ya duhon d'ober skol. Direktor ar skol-se eo an Ao. abad Guillou eus Perwenan. Aruet eo du-man beza zo eun toullad deiziou gant « raton ar villach » da c'houlenn ac'hanoun da vont gantan. Kerkent em eus lavaret ya o sonjal e-barz bro dispar eo hini Mur. Me a gred e vo brao d'in...

1939 ! Ar paour-kaezh Ernest a rankas mont div wech d'an Ospital, ur wech e Brest, ur wech all e Gwengamp. Ha refurmet e vo pe ne vo ket ? Diaes da lavarout ! Tazhet

e oa an eil brezel-bed hag ezhomm a oa eus a bep seurt tud, sañset, zoken eus ar re hanter vouzar, evit stankañ an toulloù lezet gant an « afektidi ispisial », ken bras o niver ma ne chome ket a-walc'h a soudarded evit stankañ an hent d'an arme alaman. Ne chomas Ernest nemet un eizh deiz bennak e Gwengamp, refurmet « evit qortoz » ha neket « evit mat ». Ha ret dezhañ klask fred adarre. Edo war e varc'h-houarn o vont war-du Botkazou (Boquého), d'an 23 a viz Gwengolo, tremenet gantañ Gwengamp ha kemeret hent Pariz-Brest. Dibaouez e tremen kirri-tan saoz ha diwall bras a rae, met tapet e voe bepred. A-greiz-holl unan eus al lamponed-se a dremenas tost-tost dezhañ, ken tost ken en em gavas ar paour-kaezh Ernest o pokat d'an douar... ur pok garv ha leun-wad en em gavas. Ar Saozon a zeuas d'e gaout hag eñ da c'houlenn diganto kas anezhañ da Gastell-Aodren e ti ur medisin. Eüruzamant e ouie c'hoazh un tamm saozneg hag e Kastell-Aodren ne gavas, avat, nemet un apotiker kozh. Ur pezh troc'h en doa e krec'h dehou e dal, un troc'h all e-barzh e zorn kleiz, e lec'h e teue ar gwad evel eus ur wazh — ur wazhienn-gas a oa troc'het, hag ar gwashañ : ur pezh toull betek an askorn en e vrec'h dehou. Ur c'harr-tan a gasas anezhañ en-dro da Wengamp e ti tud e genderv Trividig hag eno e chomas ur pennad mat betek an deiz ma teuas rener skol Vear da bediñ anezhañ da vont gantañ evit bezañ skolaer. Ya a lavaras diouzhtu. Muioc'h a labour a veze e Bear eget e Mur. Koulskoude en devoe keuz da Vur, nemet frealzet e voe buan, rak eno e c'hellas ober muioc'h a vad evit pezh a selle ouzh ar yezh. Ar vugale a oa brezhonegerien an holl anezho, pe dost, hag e galon a dride pa gleve, en ur erruout en e glas : « Hon Tad... Me ho salud, Mari... », ha goude ar c'hatekiz e brezhoneg hag Istor Breizh displeget ha lennet e brezhoneg ivez. Gwir eo e oa ar rener a-du a-grenn !

Hag e-keit-se e oa bet e dad mobilizet en deiz end-eeun ma oa bet diskleriet ar brezel, 52 vloaz dezhañ, abalamour moarvat, e oa bet penn-mestr-kalvez e Morlu ar Republik, ur « spismicherour », na petra 'ta ! Hag ivez memes tra gant va zad, en deus graet e-giz-se daou vrezel-bed !

E 1941 e klaskas tremen un arnodenn all, ur c'honkour kentoc'h, evit bezañ sekretour ti-kêr e Gwengamp, rak klevet en doa komz eus an dra-se ne ouzon ket re penaos. Nebeut

a amzer a chome gantañ avat, evit studiañ pizh ar roll-labour ret, ha soñj am eus n'en doa kavet tamm levr ebet diwar-benn « Gwir ar Stadvererezh ». Teskaouet en doa traoùigoù amañ hag ahont. Deiz an arnodenn e oant pemzek en holl, evit ur plas hepken. Siwazh, an hini kentañ a dapas 60 poent — hag a c'hounezas ar plas —, an eil 57 poent, ha Barzhiz an hini e oa. Azalek an deiz-se, avat, ne glaskas ken terriñ e benn gant ar seurt « kac'haj », na blije ket dezhañ, na ne rae.

Klañv e kouezhas adarre, siwazh ! ha ret dezhañ retorn d'ar Roc'h. E vedisin kozh a alias dezhañ chom hep ober skol ken. Gwir eo e oa gwanik a-walc'h e skevent, hag a-benn ar fin ez eo ret anzav e varvas 36 vloaz diwezhatoc'h abalamour dezho. Adkregiñ a reas gant e studioù karet. An nevez-amzer a erruas « teir sizhunvezh 'raok e Pariz » (Kastellbriant) ha, gant an tamm heol klouar a bare ur pennadig bemdez, ec'h addeuas nerzh ennañ ha setu hon den yac'h-pesk en-dro. Da vestr-studi ez eas da Vear en-dro ha kalz e labouras evit ar yezh : kantikoù, pedennoù, kanaouennoù, Istor Breizh, ha war porzh ar skol, brezhoneg leizh e c'henou a-hed ar c'hoarioù ha leizh genou ar vugale.

A-hend-all e klaskas herzel ouzh person ar Roc'h ober gant ar galleg en e iliz, met 'gav din ne zeuas ket a-benn. Hini Bear — Penneg e anv — ne veze nemet brezhoneg gantañ en e iliz. E Bear, sañset, ne oa ket a « c'hleskered piñsinoù dour binniget », evel ma lavare Ernest. Ha krog e oa dija gant prientiñ embannadur « Tunodo ar Vilaj », rak luc'haj pilhaouerien ar Roc'h a oa tost d'e galon hag a blije dezhañ eston...

Goulenn a reas bezañ anvet e Bro-Gernev, evit bezañ tostoc'h ouzh Mur, ha setu perak e kavomp anezhañ e Mael-Karaez, e-touez tud a-feson : ar rener, ur Breton, eus Karnoed, an Ao. Proust eus Rosgov, an Ao. Trevidig eus Paoul (ezel eus S.B.B.), hag ar mestr-skol all a oa eus Plouzevede. Daou Gernevad, daou Leonad hag un Tregeriad ! Ernest a reas labour dreist gant Trevidig. Ne fellas ket dezhañ, avat, reiñ e anv da S.B.B., daoust d'ar c'hoant bras en doa d'hen ober a-wechoù, ha kuzul a gemeras diganin... peseurt alier e voen evitañ, ne c'hellfen ket lavarout bremañ ken !

E-pad m'edo e Mael-Karaez eo bet darbet dezhañ bezañ « ajantpolis », ya 'vat ! Maer Gwengamp a c'houlennas

digantañ dont d'e gaout, abalamour ma oa bet plaset ken mat da geñver konkour ar sekretourien di-kêr. N'asantas ket, anat eo ! met un tamm keuz a savas ennañ memes tra, un toullad devezhioù goude (e-pad koñje Meurlarjéz 1942 e oa), hag eñ aet betek Gwengamp. Eno e voe lavaret dezhañ e vije bet sekretour ar c'homiser-polis ha paeet mat, gant kalz a amzer vak. Re ziwezhat e oa e gwirionez, met dezhañ e voe lavaret ne vije ket ankounac'haet. Ne gav ket din e vije 'n em gavet en e vleud, a-benn ar fin, en ur seurt implij. Diouzhtu goude e roas e anv da Roparz Hemon, en doa krouet ar " Framm Keltiek ", ha dibab a reas meur a gevrenn evit reiñ skoazell, ne ouzon ken pere. Ober a rae kalz evit ar yezh e skol Vael : eno e studie 60 bugel ar brezhoneg gant levr ar Bozeg.

A-hend-all e heuilhe gant muioc'h-mui a gred labour B. A. e Breizh, ha dreist-holl e Sant-Brieg. Un deiz e fellas dezhañ mont d'ur vodadeg vras aozet eno gant an emrenerien, met setu m'en em gavas gant e rener kozh Mur ha ret-mat dezhañ chom gantañ a-hed an deiz, e-keit m'edo e zanzev tad-kaer hag e genlabourer, an Ao. Trevidig o taremprediñ tud B. A. an devezh a-bezh, en o zouez Jakez Kelenn a oa bet Trevidig o lojañ en e di eizh deiz a-raok ar vodadeg. Ar bolised a lammas war ar Gwenn-ha-Du e-pad an ambrougadeg dre ruioù kêr ha kann a voe, hag an ajanted a voe « kaset d'ar gêr »... Ha gwad Ernest a droe en e wazhied, ha panevet en doa doan evit e dammig kreun... hag ur c'heloù, un darin a hini en doa da gemenn din ivez : e zimeziñ gant Suzanna ar C'houstumer a oa da vezañ lidet e Mur d'ar 15 a viz Gwengolo. Siwazh, ne c'hellis ket mont, na va gwreg kennebeut, ha doaniet bras e voemp, met re a drubuilhoù a oa kouezhet war hor choug, hag edomp o c'hortoz ganedigezh hon eil mab, a varvas eñ ivez triwec'h miz diwezhatoc'h.

E Mur e veve an Itron Karv (Le Cerf), noblañs ar vro-hont, en ur seurt kastell e-kreiz ur c'hoad bras. Er c'hoad-se, a zo war un dosenn a-us d'ur c'horn dispar eus Bro-Wened uhel, e oa un ti bihan koad. Eno ez ae Ernest alies da lenn, da skrivañ, da labourat, dreist-holl evit reiñ skoazell d'e dad-kaer. Prezidant-Meur al Labourer-Douar. En ti koad-se ec'h en em blije kalz, o tremen eurvezhioù hag eurvezhioù pa veze skuizh gant ar re a skriturioù. Dispar e oa ar c'hoad-se evitañ, evel an holl goadeier a-hend-all, rak eñ a vourre kalz gant an natur, dreist-holl e-pad an diskar-amzer, pa

veze an avel o c'hwezhañ. Un deiz em eus gwelet anezhañ o lakaat e zivrec'h en-dro d'ur wezenn hag e skouarn vat ouzh ar c'hef anezhi evit klevout kan an avel. Ha me oc'h ober eveltañ, ha ret anzav e oa brav-dispar ar sonerezh a save diwar ar wezenn.

Skañvbenn e oa a-hend-all, ur bam ! Sizhunvezhioù a voe ret dezhañ evit derc'hel soñj e veze graet Herve eus hon eil bugel. Kavout a rae dezhañ e oa ur plac'h, Anna hec'h anv, hor boa bet. Pe c'hoazh, pa oa bet pedet d'ur banvez bennak, ha pa veze goulennet digantañ petra en doa debret, e teue ingal-ingal ar respont-mañ : « Mat-dreist e oa. Da gentañ e oa soubenn. Ha goude... Ma ! n'em eus tamm soñj ebet ken. Met, mat-tre e oa. Kig, legumaj, gwin. Lipous, lipous-bras ». Gwir eo n'en doa gwelet netra, na n'en doa, met komzet en doa a-hed ar pred, gant e gengouvidi, diwar a bep seurt traoù hag ankounac'haet-moñs ar peurrest. Gwir eo ivez e rae kalz traoù : skol, paperoù sindikad an dibab avaloù-douar, ar c'hoperativ, galleg, alamaneg, saozneg, kembraeg, brezhoneg h.a... Eñ a vourre gant ar c'hembraeg. Morse ne voe ur mailh war ar yezh komzet, met bep sul e veze gantañ ul levr-oferenn e kembraeg ha lenn a rae aketus-bras e damm oferenn. He reiñ a rae ivez skoazell da Gerlann evit skol Blistin. Ur pennad en doa aozet zoken evit ar radio. Ar rener a gavas e damm skrid re verr, ha pedet Ernest da hiraat ar gaoz. Met ne blij e ket dezhañ adober ar pezh en doa graet ur wech evit mat, ha respont a reas da dud ar radio ober pezh a garfent gant e bennadig, e gas da *Arvor* da skouer.

Reiñ a reas ivez e anv da *Unvaniezh Speredel Breizh*. Evit pezh a selle ouzh *Olole*, e lavare din e oa un dra a bouez. Unan eus ar skolaerien gentañ e voe (e Bear !) o reiñ lañs d'ar gelaouenn-vugale-se. Kalz koumananterien en doa bet, hag ar rener a leze anezhañ d'ober pezh a gare. E Mur ne oa ket kalz avat, hag Ernest en dije fellet dezhañ kemer ar stur ha kregiñ er banniel, met ne ouie ket penaos ober, rak ur penn gouez a oa gant ar rener. Ha gortoz a rae... A-benn ar fin e voe tanfoeltret an den-se en un tu bennak evel person, Doue ra vezo meulet !...

Reiñ a rae ivez kentelioù d'e wreg gant levr Seite am boa pourchaset dezhañ, met ne deas-hi ket gwall-bell war ar c'hraf-se. Re a labour hag a drubuilhoù a veze ganti.

Reiñ a reas ivez e anv da Loeiz Herrieu evit bezañ koumanantet da *Zihunamb*. Ha reiñ a rae kentelioù brezhonek da gure Mur ha d'e vreur-kaer a yeas diwezhatoc'h d'ar c'hloerdi. Deskiñ a rae ivez alamaneg ha me a responte dezhañ er yezh-se, evit ul lodenn da vihanañ.

Evit distreiñ war gudenn *Ololê*, e lavarin c'hoazh e reas ul labour lakaomp ramzel, evit ledanaat tachenn an oberiad-se. Kalz eus e skolidi e oa koumanantet da *Ololê*. Kenskrivañ a reas gant Kaouisin evit ar c'hamp a zlee bezañ savet e kastell an Itron Kontez a Roc'han-Chabod en Etraon. Kavout a reas zoken ur geginerez. Hag un niver bras a vugale a reas o fromesa da sant Erwan. Gwir ololeiz e oant-i neuze. Un drugar ! Kenlabourat a rae ivez gant Yann Choleo, rener *Dihun Breizh* (" Le Réveil breton "), hag ober a rae war-dro *Diner ar Skol*.

Afer *Ololê* : daoust d'e re a labour e tlee Ernest dont ganin da di ar Gontez, asamblez gant Kaouisin evit ober war-dro ar vugale. Pemzek deiz en ur c'hastell huñvre, pell diouzh trouz ar bed hag ar brezel, o labourat evit Breizh... Dedennus-tre e oa ; met, ma 'm eus soñj mat, ez eas an huñvre-se da get, un druez. Perak ? Doue a oar, me ne ouzon ken. Met, pezh a zo gwir, eo e oa prest pep tra. Ha desevet-bras e voe ar Gontez.

Ha diwezhatoc'hig e voe Barzhig desevet-bras ivez. Un tammig galv en doa graet evit Kerlann hag e skol holl-vrezhonek e Plistin, met morse ne ouezas petra e oa deuet da vezañ. Droug a savas ennañ un tammig... War ar Roc'h ivez e oa krog da skrivañ, pa lennas a-greiz-holl war *Arvor* : Ar Roc'h-Derrien, gant Roc'h-Alan. Gwir anv an den-se a oa an Diuzet, ur skolaer-stad, erru war an oad, ganet er Roc'h ha bet skolaer e Perroz n'ouzon ket pegeit. Anvet e oa bet da gelenner war ar brezhoneg evit ar skolioù-stad. Hag ur mignon da Ernest, studier e Roazhon d'ar mare-se, en doa gouvezet e tlee Roc'h-Alan komz adarre war *Arvor* un deiz bennak a-zivout an tunodo (1).

(1) s.o. *Arvor* niv. 108, 7 a viz C'hwevrer 1943, hag ivez *Gwalarn* niv. 159 (Du 1943) ha niv. 160 (Kerzu 1943).

Ha bremañ, setu penaos e kontas din kalz diwezhatoc'h (e 1944, me 'gav din) penaos e tremenas an traoù e Mur (hag e Breizh) ur wech dilestret, d'ar 6 a viz Mezheven — an deiz an hirañ ! — Amerikaned ha Saozon : « Didampue ! Erru e oa poent. D'an 9, hon eus lakaet hor skolidi er-maez. Bemdez-Doue e veze klevet komz eus « Paotred ar Strouezh ». Ha kalz tud eus ar vro a yae daveto. Me am eus dalc'het gant va faperoù, sikouret va zad-kaer en e labour dibab avaloù-douar, roet em eus un toulladig kentelioù, lennet em eus. A-greiz-holl, d'an 3 a viz Eost, e klevjomp un trouz bras e Gwerledan. An Alamaned a zistruje o zraoù a-raok mont kuit. Ya met, mont kuit ne oa ket aes, pont ebet ken. Aet int neuze e-barzh ar c'hoadoù. An deiz war-lerc'h e oa « patrioted » Mur erruet er vourc'h, ha levenez ha c'hoarzh evel just. D'ar serr-noz hon eus gwelet an Amerikaned evit ar wech kentañ. Diouzh ar beure e oa bet un tamm lazhet etre un toullad Alamaned hag ar « patrioted ». An Alamaned a zo bet kaset kuit, met 5 den yaouank eus Sant-Gwenn a oa bet mac'hagnet ha lazhet ganto. Ha setu echu an traoù evit Mur. E kalz a blasoù ez eus bet tapet Alamaned goude. Bemdez e tremene dre amañ prizonidi o tont eus Brest. Landreger a zo bet gounezet gant ar « patrioted », adc'hounezet gant an Alamaned hag adtapet gant ar re all. Eus ar Vilaj n'em eus bet kelou 'bet ! Goulennet em eus mont d'an emgann deiz marv paotred Sant-Gwenn, met ne oa ken a fuzuilhoù.

Abaoe e teuas ar « patrioted » da vezañ ar vistri. Touzet o deus o fennoù d'un toullad merc'hed ha gwragez yaouank bet re « gourd » evit an Alamaned... Vil eo kement-se, gwir eo, vil eo ivez 'vit ur plac'h ober he gast. Lavaret ez eus bet din e vez komzet diwar va fenn evel « emrener »... N'on ket nec'het, an dud a skiant a oar ez on ur Breton penn-kil-ha-troad, hep bezañ « disrannour ». Gortoz a ran anezho, evel-se e c'hello « ma jez » lavarout dezho pezh a soñjan, gellout a rin reiñ d'ar « patrioted » ur gentel « patriotek ». Un emrener eus Mur a zo bet pilet e-barzh e di. An 10 a viz Eost hon eus klevet e oa antreet an Amerikaned er Mañs... Fiziañs am eus ez eo tremenet mat an traoù evidoc'h. Ma, an darn vuiañ eus an dud a oa a-du gant ar patrioted er penn-kentañ, met goude ez int deuet da vezañ a-enep ! Perak ? Brezelerien welloc'h eget renerien ez int. Soñj penaos F.F.I. Mur a zo deuet da vezañ F.T.P. hag e kalz plasoù e vez evel-se. Ar gomunisted ha kalz

skolaerien-stad a zo bremañ ar bennrenerien... Paour-kaezh Bro-C'hall ! ha paour-kaezh Breizh da heul ! Pep hini en deus aon rak ar reveulzi. Pediñ a ran sant Erwan da zirouestlañ hor c'hudenn. An Ao. Fiod, apotiker e Pluniav, eus U.S.B., ur c'henderv pell dimp-ni, a zo bet klask warnañ evit bezañ lazhet gant ar « batrioted », eüruzamant ne oa ket aze. Me a vez graet penn kozh din gant un toulladig tud... Devet em eus va niverennoù H.B., met evit pezh a sell ouzh ar skol e talc'hin gant va labour breizhek evel kent. Me a zalc'ho ! »

Damc'houde e koezhas war e choug ul labour spontus, labour pevar den. Perak ? E dad-kaer a voe « dastumet » e derou miz Kerzu 1944, evel ezel oberiant eus U.B.B. Ar paour-kaezh den ne oa tamm ebet ezel eus U.B.B., nag Ernest, na me ! Lakaet e voe e kamp-bac'h Lanwezenneg. Ha Barzhig a douas diouzhtu sachañ anezhañ er-maez. Hennezh a oa ul labourer-douar ha diaes e oa kemer e garg, met Ernest a reas e seizh gwellañ evit ar paperoù hag ar peurrest, hag ar familh a-bezh en em roas korf hag ene evit derc'hel pep tra en e blom. Eüruzamant ne badas ket pell an abadenn ha dizale e teuas an Ao. Koustumer da Vur en-dro. Ne voe kavet evel just netra da rebech dezhañ. Kalz mignoned en doa e Mur, hag ar re se a ziskouezas dichipot pegen feuket e oant bet gant an taol ganas a oa bet c'hoariet dezhañ.

Hag erfin, goude nav bloaz gortoz, setu Ernest hag e wreg Suzanna o tont d'ar Mañs d'hor gwelout. Ne badas ket pell avat, an abadenn ken plijus-se. An teodoù a yeas en-dro dibaouez, me 'gav din, ma 'm eus soñj mat, e voe berr-berr an noz. Hag an dud a oa o chom dindanomp (ni a oa o chom en estaj kentañ) a voe ret dezho skeiñ gant ur skubelenn bennak ouzh doubl o c'hambr evit hol lakaat da devel, pezh a rejomp diouzhtu pe dost !

O beaj distro a badas pell, hag un avantur e voe, e gwirionez ! En amzer-se e veze diaes-bras beajiñ... Hag ur bern paperoù a oa adarre ouzh e c'hortoz war e daol-labour. Ar wech-mañ avat, e lavaras dezhañ e dad-kaer e oa erru

skuizh e benn gant ar c'hoperativ daonet hag e oa o vont da reiñ e zilez. Hag Ernest akord gantañ diouzhtu ! Morse ne blijas al labour-se dezhañ, met un den a zever e oa ha prest atav da reiñ skoazell. Un tamm aon a savas memes tra ennañ : ha ma teufe da goll ar c'hoperativ hag ar sindikad war un dro ? Treut e vije evit gwir ar peuriñ gantañ, rak en amzer-se ne oa ket gwall-zruz pae ur mestr-skol kristen. Ha c'hoant a savas ennañ dont da vezañ kelenner evel don en ur skolaj bennak (eil derez, anat !). Ar c'hlasoù izel (8vet, 7vet) hag ar re greiz (6vet ha 5vet) o dije plijet dezhañ. Gwir eo en doa graet studioù mat. En ur skolaj e oa bet betek an trede klas (latin, gresianeg). Goude se, evel ma felle dezhañ bezañ den-a-vor evel e dad, e voe kaset d'ur skol a brepare ar «brevet», arnodenn an isofiserien-vor ha skol Bempoull. Tri bloaz e chomas eno war e studi, daou vloaz evel diskibl hag ur bloaz evel evezhier. War ar galleg, an istor ha meur a dra all e veze atav an hini kentañ. Evit ar jedoniezh avat, ne oa ket brav-tre, ha setu perak e c'hwitas meur a wech. Mont a reas goude se er verdeadurezh-vrezel (eno e rejomp anaoudeg-egzh !) ha skolaer e oa dija pa dapas e vreed, gant 18 pe 19 e galleg (ne ouzon ken !), ha 2 pe 3 er matematikou... Dreist e oa evit pezh a sell ouzh al lennegezh ha gallet en defe kelenn uheloc'h eget ar 5vet. Studiet mat-tre en doa ar saozneg. En amzer-hont-se en dije gallet kelenn ar yezh-se betek ar 4vet marteze. Stummet e oa e spered evit ur seurt labour, hep ankounac'haat an istor, a oa ur mailh war an danvez-se. Ha lennet kalz-kalz en doa. Klasket em eus ur plas evitañ. C'hoant bras en doa da labourat ganin, pezh a c'hoarvezas diwezhatoc'h, e Pont 'n Abad-Arnoud (Pont-l'Abbé-d'Arnould) e 1953 (?). Chom a reas e Mur eta, rak kresket kalz e voe e bae, evel hini e genvreudeur. Ul lizher treut ha sec'h en doa kaset d'an Enseller-Meur (hini eskopti Sant-Brieg, na petra 'ta !), a zeuas da Vur evit flourañ e gein dezhañ. Ar c'hoperativ hag ar sindikad (dindan beli Landernev) a chomas gantañ ha setu renket an traoù en un doare dreist evitañ, evit pezh a sell ouzh kudenn an arc'hant. Met re a labour en deveze a-hend-all, rak deuet e oa ivez da vezañ sekretour sindikad-intrudu Mur, pezh a blije dezhañ kenañ. Ret e voe dezhañ diskuizhañ adarre, kollet gantañ 16 lur pouez. Er Roc'h e tiskuizhas neuze, c'hoant gantañ mont da redek hep soñjal e mann ebet.

Dont a reas un eil gwech d'ar Mañs. Kalz plijadur adarre hag eno e reas anaoudegezh gant va zad, hag an teodoù a yeas en-dro, m'hel lavar deoc'h. « Teodek e voemp betek toull hor reor », evel ma lavare ur c'houer kozh eus Bro-Leon...

Goulennet e voe digantañ neuze skrivañ ul levr diwar-benn Mur hag e drowardroioù, ul levr-stur touristel. Ne voe ket gwall-afer evitañ, peogwir en doa e hanter-c'hraet e brezhoneg. Met ret e voe dezhañ kaout amzer ha bezañ sioul... Ya, rak pa veze o soñjal en e levr, a-greiz-holl ec'h errue un toullad lizheroù pato ha ret dezhañ adarre en em lakaat war an dachenn daonet-se. Gwelloc'h e yec'hed, koñjeoù dispar a c'hallas tremen, ober baleadennoù disoursi (Pask 1946, e-keit m'edo Erwan o chom gant e vamm-gozh).

Diskar-amzer 1946 : kemm bras adarre e buhez Ernest. E Bro-Leon ez eas, da labourat evit Koperativ labour-douar Landernev. Kontant e oa eus e labour. Ur gambr a gavas e ti ur plac'h kozh, feson un Itron binvidik warni, pe bet pinvidik. E-barzh kambr Barzhig e oa poltred un admiral, met ne ouezas morse hag he fried e oa bet. Ha dao d'ar skridoù e galleg evit « Aval-douar Breizh ». Pennadoù brezhonek a skrive ivez. E bennadoù a gase din bep gwech, ha, war e c'houlenn, e raen tammoù kaozadennoù er C'helc'h keltiek am boa krouet er Mañs, ken e galleg, ken e brezhoneg, dindan stumm ur seurt diviz etre kouerien oc'h ober war-dro ar pato e korn pe gorn eus Breizh.

Ernest a varnas buan a-walc'h Leoniz : ker daonet an traoù, ha tost an dud ouzh o gwenneien. Setu ma ne c'hellas ket kas din an tamm kazetenn « Aval-douar Breizh » evit netra. Gwir eo edo o tont war an douar ha ker a-walc'h e oa : 120 lur ar bloaz !

Perak mont evel-se da Landernev ? Setu : soñjal a rae dezhañ e vije bet anvet da rener skol e Mur ; met e plas ar rener kozh e voe anvet un den all. Lavarout a reas kaoz dezho holl ha goulenn ur plas e sindikadoù Landernev. Diouzhtu en deus bet unan, hag unan mat... A-raok mont di ez eas da welout renerien skolioù kristen an Eskopti. Ha keuz a savas enno re ziwezhat avat, ha roet e voe dezhañ da gompren e vije bet ret goulenn eñ e-unan pe dre hanterouriezh komite ar barrez. Komzoù an enseller-meur ne

blijont ket dezhañ ha respont a reas dezhañ krenn-ha-krak : aotrou Enseller, p'oc'h bet anvet da chaloni a enor, ha goulennet ho poa ?

YOUENN DREZEN

Keuz en doe d'e skolidi, plijout a rae dezhañ ober skol, met se ne reas mann ebet. An enseller en doa roet da gompren dezhañ e oa ur plas rener da gemer e Pañvrid ; ne respontas ket...

E Landernev e vevas neuze, e-pad m'edo e wreg o vevañ e Mur hag oc'h ober war-dro ar c'ho-perativ, gant skoazell he breur. E labour ? Ur gazetenn vizek d'ober, estreget e labour ordinal. Ha brezhoneg a lakaas e-barzh, ha me a roas un tamm skoazell er c'heñver-se. Beajiñ a rae kalz ivez : mont da Bariz hag ivez d'an Naoned. Eno e reas anaoudegezh gant Youenn Drezen ha kaer-tre e kavas an tamm ostaleri a zalc'he e kêr an duced, hag an daou vignon ne vezent ket mouzhet ouzh ar gwin gwenn da yec'hed Breizh.

O vezañ m'en doa Ernest kuitaet Mur evit ober ur vicher all, paeet gwelloc'h, e savas ennon ivez ar c'hoant d'ober eveltañ. Skrivañ a ris dezhañ, ha diouzhtu e teuas ur respont din. Souezhet-tre e voe o lenn em boa c'hoant da guitaat va « c'hador-sarmon », befe morse n'en doa soñjet em gellet ober ur vicher estreget hini ur c'helenner. Ha va aliañ a reas gant e holl galon : « Poan az po 'n em gustumiñ ouzh ur stad all. Ar boan-se a vo evidon bremañ. Gwech ha gwech all eo ret din kregiñ e-barzh va jave ha lavarout : « — Va faour-kaezh Ernest, ne dout ket skolaer, e Landernev emaut ha ret dit soñjal ervat en unan eus gerioù-stur

Pasteur : *ne jamais penser qu'à ce que l'on fait au moment même !* — ... A-raok bezañ rener evit mat war va servij-pato e vo ret din degemer gant ur minc'hoarzh alioù hag urzhioù digant un all na oar ket an tu da gelenn... Met, pennek ez on, dont a rin a-benn. Te ivez a zo pennek, ha dont a rafez a-benn eus n'eus forzh petra. Pa vin kustum e-barzh an ti e komzin evidout, mar kerez. Va fae : 7.500 lur ar miz hag ouzhpenn 1.500 lur evit va frejoù ostaleri. Lavaret ez eus bet din ez eo kalz evit unan o kregiñ gant ar vicher, hag ivez serriñ va beg. Serr da hini ivez dirak an holl dud ! » En ur c'hortoz eus e geloù e kasen dezhañ an troidigezhioù a c'houlenne diganin evit e gelaouenn-bato, rak kalz tud, ha na ouient ket ar yezh, a felle dezho e vije brezhoneg enni, evit deskiñ dre lakaat an testennoù keñver-ha-keñver. Ha diwall bras a rae, rak ar rener a oa ur Breizh-Uhelad, hag Ernest en doa aon e vije ankounac'haet gantañ embann ar pennadoù-se !

Un deiz e kasas din ul lizher evit kemenn din en doa klevet lavarout ez ae kuit unan eus e genlabourerien a rae war-dro ar « follennoù-titouriñ » hag al levraoueg ha tammoù traoù all. Hennezh a zlee derc'hel eñ e-unan ur c'hoperativ all. Lakaat a reas Ernest va anv diouzhtu evit kemer plas an den-se. Un « notenn-servij » en doa lakaet war burev rener an implijidi ha goulenn a reas diganin dont da Landernev evit divizout diwar-benn va fae rak a bep seurt paeoù a oa !!! Ya, graet en deus Barzhig e seizh posubl evidon ha karet en defe gwelout ac'hanon o vont da chom gantañ e Landernev, Met, netra ne voe kaset da vat hag e chomis er Mañs.

Hañv 1947 : strafuilhet adarre va faour-kaezh mignon. Edo oc'h esaeañ kuitaat ar c'hoperativ. Dont mat a rae e labour gantañ, met ar c'hoperativ a oa un ti-kenwerzh, hag ar c'henwerzh ne blijas morse dezhañ. Ouzhpenn, daou eus e genlabourerien d'an nebeutañ a oa jalous outañ ha ne raent ket pezh a veze ret evit aesaat dezhañ e labour. Gwir eo ne rae forzh, rak n'en em blije ket e Landernev (ha va gwreg a oa dipitet abalamour d'an dra-se, rak hi he doa bevet e Landernev meur a vloaz pa oa plac'h yaouank, hag en em blijet kalz eno). Ernest a c'houlennas ur plas kontrollor digant rener kevredad broadel ar broduerien-bato. Ar rener-se a oa e anv Dupouy, mab an hini en deus skrivet

gwechallik un Istor Breizh. Barzhig e anaveze mat. Ha gouzout a rae e vije kaset kazi sur da Vro-Vorbihan en un tu bennak war ar maez. Kuitaat a reas neuze Landernev evit atav, emezañ. Bloaz e oa chomet eno, met ti ebet n'en doa kavet da feurmiñ. Hag « Ofis Landernev » a oa evitañ ur pezh kazarn ; ne oa ket graet Barzhig (« un den hanter-sovaj ez on », a lavare bepred !) evit bevañ e-mesk kement-se a dud. Un dra all : keuz en doa d'e skol, da Vur, ha c'hoant da vevañ gant e gwreg hag e vogel bihan. Ha sed eñ o kas unan eus e levrioù da rener ar skolioù. Diouzhtu, evel just, e c'houlennas digantañ adkemer e vicher gozh, o lavarout e vefe kontant da gas anezhañ evel rener da Zinan pe da Blounevez-Penteür. Ur sizhunvezh goude e retornas Ernest da Sant-Brieg da lavarout d'an Ao. Duod e oa kontant da vezañ skolaer adarre, e Mur avat. Diouzhtu e respontas « Ya ! ». Ha diouzhtu ez eas da gas ar c'heloù d'e vistri landerneat. Frioù hir a rejont, met Barzhig a lavaras dezho e kendalc'hje da labourat evito e Mur, hag anvet e voe « ajant-micherel ». Mat-tre an traoù neuze, ha kontant an holl. Ken laouen e oa Ernest da adkavout e vroig-Vur, ar c'hoadeier divent e lec'h e c'hellje gwelout an diskar-amzer, delienn dre zelienn, evel ma kare, libr, dishual... gant ur rener-skol a oa ur mignon evitañ. Ha laouen-bras ivez Suzanna, Erwan, hag ar peurrest eus ar familh.

Ober a reas diouzhtu war-dro Burev ar Sindikad-Intrudu, ha gwerzhet e voe e levrig-bleniañ ha kalz kartennoù ivez. Da geñver gouel an Hollsent e tilojas evit mont en un ti all, e-kichen an ti-gar (pemp kambr, ur c'hav, ul liorzhig, tamm kalatrez ebet avat). An ti-se a oa hini unan eus moerezed Suzanna, hag ar voereb-se a yeas da lojañ en he zi nevez e-kreiz ar vourc'h. Edo ouzh hor gortoz en ti-se hag ur gambr a oa rezervet dimp !

Un dra nevez : bez' en em lakaas Ernest da brientiñ an « Diplom Studioù keltiek ». Sekretour Skol-veur Roazhon a lavaras dezhañ skrivañ d'an aotrou Falc'hun evit gouzout petra en doa da studiañ. Strafuilhet e voe un tammig gant al lodenn-mañ eus ar roll-labour : « Goulennoù diwar-benn al lennegezhioù hag ar pobloù keltiek ». Abalamour da gudenn an arc'hant adarre, rak paeet en doa 1.400 lur evit kregiñ gant ar seurt studioù ; ha ret prenañ meur a levr dibaot ha ker ! Ha mont a reas memes tra adarre da

Roazhon evit lakaat e anv er Skol-veur. Degemeret dreist e voe gant an Ao. Falc'hun, e-barzh e gambr. Ernest a ziskouezas dezhañ e levrig, hag an Ao. Falc'hun a roas diouzhtu alioù mat dezhañ evit ober gwelloc'h c'hoazh ur wech all. Gwir eo e varne e labour evel un den-a-skiant e-keit m'en doa Ernest klasket un dra hepken : skoazellañ an douristed da anavezout ha da garout Bro-Vur. Eñ a gavas e gelenner da zont hegarat-meurbet. An Ao. Falc'hun a gavas anezhañ barrek a-walc'h war ar brezhoneg, met dizesk a-walc'h evit pezh a selle ouzh ar yezhadur. Ret e voe dezhañ neuze studiañ pizh an tamm skiant-se, ha mont buan a-raok ez eas e gwirionez. Un eurvezh-pad e chomas e kambr e gelenner meur, ha meur a dra a zeskas dija. Diouzhtu e prenas ur yezhadur klok ha me a brestas dezhañ meur a hini ivez, en e zouez hini Abherve. Prenañ a reas al levrioù ret diwar-benn an istor, Bro-Iwerzhon, ar mojennoù meur, ar Mabinogion ha me a brestas dezhañ levrioù all diwar-benn lennegezhioù ar Gelled hag o istor, hep ankounac'haat holl niverennoù *Gwalarn* o komz diwar-benn Bro-Iwerzhon ha Bro-Gembre, hag ivez lennegezh Loeiz Herriaou. Setu penaos e c'hellis reiñ un tamm skoazell dezhañ, hag o vezañ m'am boa skrivet d'an Ao. Falc'hun div pe deir gwech, ne voe ket re fall e stal gant Ernest. Reiñ a ris dezhañ ivez meur a gentel trugarez da yezhadur dispar Kervella evit pezh a selle ouzh implij an dildenn, a zo, ez eus, hag all... Un dudi e veze evidon gwelout an araokadennoù bras a rae bep gwech.

En hañv 1948 e skrivas Ernest da Taldir, met ne ouie ket e oa eñ an Drouiz meur. Ha Taldir ne fellas ket dezhañ prestañ da Varzhig ul levr a oa en e gerz hag en doa ezhomm evit studiañ roll-labour ar Skol-veur. Pedet e voe evel kent da vont d'e vete evit teurel ur sell ouzh an tamm levr-se. Pa gomprenas Ernest e oa Taldir an Drouiz meur, e skrivas dezhañ ul lizher all e brezhoneg, en e wellañ brezhoneg, ha goulenn a reas bezañ anvet da Varzh. Kas a reas dezhañ e levrig diwar-benn Mur ha divizet e voe gant Taldir lakaat e anv war al listenn, goude ma oa re ziwezhat... Ur wech graet e c'houlenn, e kasas an Drouiz meur dezhañ ul levrig kanaouennoù gant ur c'hinnig. Lavarout a reas Taldir dezhañ goulenn diganin bezañ paeron, ha ya a lavar diouzhtu, anat ! Goulenn a reas ivez digant Erwan ar Moal. Diwezhatoc'hik e rebechas din

Ernest bezañ un den « koachet », rak n'em boa ket lavaret dezhañ e oan-me Barzh (Oviz, kentoc'h !) ha degemeret zoken e-barzh ar Poellgor, ha bet o veajiñ... Ma ! ne badas ket pell e dammig imor. N'am eus ket soñj hag ec'h asantas Erwan ar Moal da vezañ e baeron. Anez en dije goulennet digant an Itron Galbrun. Pedet e voe gant Taldir mont da Roazhon evit ur seurt Goursez vihan. Neuze ez ejomp hon daou da Roazhon e miz Gwengolo, hag ur blijadur vras hor boe eno etrezomp holl. Me am boa roet da anaout an hent graet gant Ernest abaoe ma 'c'h anavezen anezhañ. Hag un degemer kalonek a voe graet dezhañ. Ma 'm eus soñj mat e kouskjomp holl (pe dost) e hunva skolaj Sant-Varzhin. Aozet e oa bet mat pep tra, hag e-keñver ar bodadegoù, ken e-keñver an darempredoù a voe etre hini pe hini eus an dud a oa eno, ha Barzhig ha me a gavas amzer a-walc'h evit drailhañ kaozioù. Siwazh, ne c'hellis ket chom betek ar penn, ha ret e voe distreiñ d'ar gêr kalz abretoc'h eget n'em bije karet. Digollet bras e voen gant va c'hamalad kozh, a skrivas din ur hir a lizher...

Ha bremañ, lennerien ger, va digarezit pa 'c'h echuan krenn-ha-krak an tamm labour-mañ, en eñvor d'ar gwellañ mignon a oa war an douar. Emaomp e 1947 ha bez' e c'hellfen kontañ deoc'h a bep seurt traoù diwar e benn, betek deiz e varv. Ma ! A-benn un nebeut mizioù ac'han, e vin, eveltañ, war va leve. Ha neuze, m'hoc'h eus bet plijadur en ur lenn ar seurt eñvorennoù, e krog in en dro em fluenn hag ober a rin diouzh va gwellañ.

Hiziv, avat, ez eus traoù war va spered ha ne don ket dibreder a-walc'h evit ober war-dro buhez ar Barzhig...

8.XI.1978

Stankenn Sant Bleaz

(e-tal ar Mañs — Bro-C'hall)

AVELIOU-TRO

(Gwengolo-Here 1977)

- 1 a viz Gwengolo. — Alies e vez c'hoariet troioù kamm d'an archerien : Laerezh o marc'hoù-houarn, toullañ rodoù o c'hirri, lakaat o ziez da darzhañ. Hogen biskoazh c'hoazh n'eus bet graet un dra ken kriz na ken mantrus : Un den en deus friket — gant e garr — biz-troad bras un archer e Nancy. Ranket en deus paotr ar c'harr paeañ 600 lur ha mont d'an toullbac'h e-pad pevar mizvezh.
- 2 a viz Gwengolo. — Plijadur a zo bet e-leizh e Manchester gant ar Saozon a blij kalz dezho al loened, p'o deus kemeret an tec'h 28 naer-biton eus ar zoo hag en em silet dre greiz-kêr.
- 8 a viz Gwengolo. — Ensellet pizh eo e Bro-Arc'hantina levr Jacques Prévert : “ Kontadennoù evit bugale difur ”.
- 9 a viz Gwengolo. — Alan Stivell a gan e-kerz gouel an “ Humanité ” e Pariz dirak ur pemzek mil bennak a dud.
- 11 a viz Gwengolo. — Hec'h emrenerezh a zo roet da Gatalonia gant gouarnamant Juan Carlos. Pell ac'han eo dija amzer Francisco Franco en doa diskleriet : « Yezh chas eo ar c'hataloneg ». Doue d'e bardono.
- 12 a viz Gwengolo. — Grivaud, pennrener FR3-Bretagne, a zo kaset e penn FR3 Provence-Côte d'Azur. En em c'houlenn a reer perak. Re skuizh gant ar Vretoned ? Pe marteze ivez da studiañ petra eo an emrenerezh 'kostez Barselona.
- 13 a viz Gwengolo. — Gwall ziaes eo bet lakaet Jacques Peyrefitte, e-doug ur veaj ofisiel e Bro-Gebek, p'eo bet goulennet gantañ peseurt kentel a oa da dennañ evit Bro-C'hall eus stourm Kebekiz.
- 14 a viz Gwengolo. — Blev gwreg Amin Dada a zo manet savet a-bik war he fenn. Sec'hed he doa hag en ur furchal en hec'h armel yen, he deus diskoachet penn unan eus gwragez kentañ he fried karet. Tomm eo d'he fenn war a lavarar.
- 14 a viz Gwengolo. — Savet a-bik ivez blev Christian Bonnet, ministr an Aferioù Diabarzh. Neket en ur gavout penn Marcellin en e armel yen met e-kerz gweladeg paotred-an-tan Kêr-Bariz. Ur gorzenn-lazh-tan he deus diflipet diouzh daouarn ur paotr e-doug ar weladeg. Hag eo aet da skoachañ etre divrec'h ar ministr. Naetaet en deus e lunedoù.
- 15 a viz Gwengolo. — A-unvouezh eo bet votet raktres ar c'harta sevenadurel gant ar C.E.S. (Kuzul Ekonomikel ha Sosial) e Gwened.
- 16 a viz Gwengolo. — Ti-tailhoù Montroulez a zo lakaet da darzhañ gant an F.L.B.
- 17 a viz Gwengolo. — Tost hanternoz e Kraozon. Sioul an traoù ; pa glever trumm, huchadennoù spontus, tennataennoù min-

drailherez ha tud o redek. Tremen ur c'hardeur en deus padet ar cholori. Spont er gêriadenn. Taolioù pellgomz d'an archerdi. Hogen den na ouie petra a c'hoarveze. An arme hepken eo a oa oc'h embregata.

- 18 a viz Gwengolo. — Embregata ? ! : an U.N.E.S.C.O. a ziskler e talvez ur c'harnij-bombezañ gopr-bloaz 250 000 mestr-skol, pe ivez 30 skolver skiantoù pe c'hoazh 75 ospital kant gwele pep hini.
- 19 a viz Gwengolo. — 3 skol vrezhonek a zigor o dorioù er mintin-mañ e Ploudalmezev, e Kemper, hag e Ploneour-Menez.
- 20 a viz Gwengolo. — En ur gelaouenn vras amerikan eo bet diskuliet froudenn iskis ur pennrener eus Cleveland a gas bemdez e sekretourez da brenañ karotez dezhañ. Ur gwir dudi eo dezhañ krignat anezho en e vurev. Ne veneg ket ar gelaouenn hag-eñ eo hir e zivskouarn pe get.
- 20 a viz Gwengolo. — N'ouzomp ket hag-eñ e plij kalz da brezidant R.T.B. krignat karotez kriz eus e liorzhañ mat ar pezh a ouzomp eo eo galvet Youenn Gwernig dirak lezvarn Montroulez er mintin-mañ. C'hwi 'oar en deus Youenn Gwernig lakaet en e benn chom hep paeañ e redevañs tele.
- 21 a viz Gwengolo. — Bokasa kentañ, impalaer Bro-Gongo — mar plij — ne blij ket dezhañ farsal gant al laeron : lakaet en deus troc'hañ... divskouarn pevar anezho bet harzet gant an archerien.

Sañset e vefe pedet dizale strollad-sonerezh an Oriant “ Debrezezh skouarn ” da vont da Vro-Gongo.

- 22 a viz Gwengolo. — N'eo ket bet debret divskouarn Armañs Keravel e-doug ar C'huzul-rannvro hogen goap a zo bet graet outañ p'en deus komzet e brezhoneg. Un “ ambiañs ” dreist evit votadeg ar C'harta sevenadurel !
- 23 a viz Gwengolo. — Votet eo Karta sevenadurel Valeri Giscard d'Estaing nemet eo bet kemmet penn-da-benn raktres ar C.E.S. Pell emaoomp eus Katalonia gant he frankiz nevez-flamm... En diarvar emañ hor yezh bremañ da vat.
- 24 a viz Gwengolo. — Un dra souezhus a zo c'hoarvezet en noz-mañ 'tal-kichen Moulin e departamant an Ariège. A-raok ar c'huzh-heol, e save fraezh c'hoazh peul ar radio-tele. Hogen er sav-heol, ne oa peul ebet ken !

Den ne oar nag ar penaos, nag ar pegoulz, nag ar pelec'h eus ar peul. Setu marteze doareoù-ober soutil, arnevez ha difeuls.

- 28 a viz Gwengolo. — « Gwell mervel er stourm eget bevañ war e zaoulin », o deus diskleriet 3 Indian eus an U.S.A. e-doug o beaj ofisiel e Breizh. Emvodoù a zo bet e Trebeurden, e Lanuon hag e Belz e-lec'h m'o deus kejet gant bugale ur skol, bamet o welout 3 Indian “ gwirion ” dirazo ha ket en ur western. « Amañ e vezomp komprenet mat », o deus lavaret a-raok mont d'ar fest-noz a enor bet aozet evito e Ti-Kendalc'h.

- 2 a viz Here. — « Gwelloc'h mervel eget bevañ war e zaoulin », a zisklerie an Indianed. Kement-mañ a dalvez ivez, sur, evit dek maouez a zo bet bac'het en ur c'hamp-labour e Barachevo 500 kilometrad eus Moskov. An abeg : Kristenezed ez eus anezho.

- 3 a viz Here. — Ar Saozon a blij kalz dezho al loened evel ma ouzer. Na pebezh plijadur neuze en ur gêriadenn war an aod e Su Bro-Saoz, p'o deus gwelet ur gevridenn 15 santimetrad he zreuzlinenn ! Ar mestr-skol en deus gwelet anezhi da gentañ o klask mont e-barzh e di-eñ dre ar prenestr.
- Lammoù ur metrad a ra hag e c'hell lazhañ ur bugel pe un den klañvidik gant he flemmadennoù...
- 5 a viz Here. — N'eo ket gant ur gevridenn eo bet flemmet Alan Stivell hogen gant pluenn drenk Jacques Lefèvre (eus an U.D.B.). O varn e bladenn diwezhañ "A-raok dilestrañ" diwar-benn istor Breizh :
- « ... Une resucée de l'histoire de Bretagne revue et corrigée par le romantisme mythomane du mouvement breton traditionnel dont tous les clichés sont repris... »
- 6 a viz Here. — Taol-dreist e Brusel. Un nebeut tud yaouank a zo deut a-benn da c'hoari patati (lamm-dreist-kein) a-hed 19 kilometrad hanter ! Biskoazh kemend-all.
- 12 a viz Here. — C'hoari patati a rae ivez marteze prefed Kemper en e huñvre a-raok bezañ dihunet trumm gant un trouz spontus : prefeddi Kemper pulluc'het gant lamponed an F.L.B.
- 13 a viz Here. — Ur paotr a oa o filmañ taolenn ar prefeddi dismantret a zo harzet gant an archerien ha skrapet e gamera digantañ.
- 14 a viz Here. — Tomm e oa an amzer e Ribeaupillé, e departamant an Haut-Rhin. Aet e oa skuizh ur chaseour o c'hortoz paper-achoù melestradurezh. Da uzañ amzer eo aet da weladenniñ lojeiz an isprefed. Dre forzh digeriñ dorioù, eo degouezhet er sal-dour.
- Nebeut amzer war-lerc'h eo bet souezhet un tammig an isprefedez o klevout mouezh ur gwaz o kanañ en he zi. Chomet eo spontet o kavout ar chaseour en e rannig, oc'h en em walc'hiñ en he c'hibell. Hag e kane...
- 16 a viz Here. — Alan Stivell a gan war Europe 1 ur ganaouenn nevez « Sed ur verc'hodenn a lavar : naon, naon, naon em eus », troet diwar hini Pollnaref "La poupée qui fait non".
- 17 a viz Here. — Gilles Servat a ro ur sonadeg e-doug abadenn Claude Villers war Radio-France "Marche ou rêve".
- 18 a viz Here. — Ar Japaniz a zo tud leun a ijin an tamm anezho. Ur mekanik fardañ-gwestell a zo bet krouet ganto. En un tu e lakait bleud, vioù, laezh, sukr hag en tu all e teu er-maez ur biz-koaven-chokolad. 4 000 en un eurvezh... Kalz gwelloc'h c'hoazh eo ar mekanik da fardañ kaol-koaven : 6 000 en un eurvezh.
- 20 a viz Here. — Trechal e kannaddi Bro-Velja e Moskov : aloubet eo bet ar savadur penn-da-benn gant... c'hwen ! Ha gwashat tra : n'eus tamm lazhamprevan ebet ken e kêr-vMoskov en he fezh. Peadra da skrabañ e benn...
- 21 a viz Here. — Taol-tarz an F.L.B. ouzh ur peul tele e Pré-en-Pailh. Pulluc'het eo bet penn-da-benn.
- 26 a viz Here. — Keloù a zo e vo savet ur "radiopirat" e Kemper, anezhi Radio Cornouailles 101. « Tud 'zo a gav gwelloc'h distruj ar peulioù, ni a gav gwelloc'h sevel unan », a ziskler an aozerien.

- 27 a viz Here. — Bep bloaz, da drede sul miz Here, e vez un devezh-yun e Bro-Helvetia ha priz ar boued a vez kaset da skoazellañ tud an Trede bed. Un dra ouzhpenn : difennet groñs eo implij ar c'hirri-tan en devezh-se : adkavout dre ret ur vuhez eeun ha sioul e-pad un devezh.
- 29 a viz Here. — Dont a ra er-maez, a-zindan wask **Imbourec'h**, " La Divina Comedia ", nevez troet e brezhoneg diwar destenn italianek Dante.
- 31 a viz Here. — Goude mizioù studiadennoù war arsavlec'hioù ar c'hirri-boutin en deus diskleriet ur psikologour aostraliat e kroge ul lostennad adal ma veze 6 den d'an nebeutañ o c'hortoz. Setu ur gavadenn diazev evit dazont hor planedenn gaezh !

BREWALAN.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Gaidig a zo laouen o kemenn deoc'h eo kresket an dud en he zi gant ganedigezh he breur Roparzh, d'ar c'hentañ a viz Gwengolo 1978.

(Yann-Ber hag Annaig LAVANANT, Porzh-Gwenn, Plabenneg.)

Lena LOUARN, Yann JEGOU ha Glenn a zo laouen o kemenn deoc'h eo kresket an dud en o zi : d'ar 5 a viz Du 1978 eo bet ganet Bleunienn Koulmig (30, leurgêr al Lisoù - 35000 Roazhon).

Laouen eo Daniela ha Ronan TREMEL o kemenn deoc'h ganedigezh Maela, d'an 28 a viz Gwengolo, e La Garenne-Colombes 92250.

Hor gwellañ gourc'hemennoù.

Profoù

MIZ GWENGOLO : Dr L. Dorval, 50 lur ; Glaodina Mazeas, 25 ; Fulub Cerceau, 20 ; Y. Ber D'Haese, 50 ; Andrev Mandard, 50 ; Yann V. Bouessel du Bourg, 120 ; Erwan Rihet, 50 ; Fulub ar Gouailh, 50 ; Dr Bourrouet, 50 ; Andrev Kornig, 50 ; Joel Martini, 10 ; M. Leskob, 20. — *War un dro*, 545 lur.

MIZ HERE : Tereza ar Bozeg, 20 lur ; Rojer Moride, 42,60 ; Laorafis Guillaumie, 20 ; Yann V. Bouessel du Bourg, 100 ; Jord Thompson, 20 ; Marsel Jegouzo, 40 ; Per Gazio, 20 ; R. an Digerc'her, 10 ; R. an Henañ, 10 ; Fr. Allain, 20 ; Erwan Leon, 20. — *War un dro*, 322,60 lur.

MIZ DU : R. Delaporte, 50 ; Yann V. Bouessel du Bourg, 200 ; J. L. Perrot, 50 ; Ch. Gaonac'h, 20 ; Fr. Kerrain, 10 ; F. Ters, 50 ; Glaoda Henry, 30 ; J. R. Allard, 10. — *War un dro*, 420 lur.

Degemeret hon eus, abaoe derou ar bloaz 9 262,40 lur a brofoù. Diaes e vo c'hoazh ar bloaz-mañ evit ar gelaouenn ha ret eo deomp adlavarout adarre e **talc'h Al Liamm a-drugarez d'ar brofourien**. Bennozh Doue dezho holl eta, a wir galon.

Priz " Al Liamm "

Niverenn 190 **Al Liamm**, gouestlet da Roparz Hemon he deus koustet ker deomp, dre ma oa ouzhpenn 100 pajenn enni ha dreist-holl abalamour d'al luc'hskeudennoù niverus.

Priz ar moulañ a zo savet da 13 678,55 lur. Kement-se a ra 14 141,79 lur gant ar mizoù-kas, da lavarout eo 1 milion 414 179 lur kozh.

Ar profoù a vo deut mat eta. Trugarez en a-raok.

1 105 koumananter

E derou miz Kerzu, hon eus kontet 1 105 koumananter, lodennet evel-hen : Aodoù an Hanternoz, 137 ; Penn ar Bed, 275 ; Il ha Gwinum, 209 ; Liger Atlantel, 71 ; Mor Bihan, 78 ; Rannvro Bariz, 137 ; Departamantoù all, 126 ; Afrika an Hanternoz, 1, Afrika Du, 5 ; Iwerzhon, 10 ; Kembre, 13 ; Skos, 3 ; Bro-Saoz, 3 ; Alamagn, 7 ; Spagn, 1 ; Helvetia, 3 ; Izelvroioù, 3 ; Belgia, 5 ; Sveden, 1 ; Stadoù Unanet, 7 ; Kanada, 3 ; Pakistan, 1 ; Malaisia, 1 ; Haiti, 1 ; Tahiti, 1 ; Aostralia, 2 ; Sri Lanka, 1.

A bouez eo bezañ aet en tu all da 1 100 lenner. Niver ar goumananterien en deus kresket (dreist-holl en Il ha Gwinum, e-lec'h ez eo aet uheloc'h eget 200). A-drugarez da Baol Kalvez ha da Yann Desbordes, o deus lakaet o skolidi da goumanantiñ, omp aet war-raok e-giz-se. Hor gourc'hemenoù dezho o-daou.

Niverennoù kozh “ Al Liamm ” e gwerzh

Prenañ a c'heller diganeomp an niverennoù meneget amañ da heul :

— 29, 67, 69 betek 72, 74 betek 77, 79 betek 81, 83, 87, 91 betek 97, 101 betek 190.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn-doubl 166-167 a goust 16 lur, an niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon a goust 18 lur).

Tu a zo a-hend-all da brenañ ar bloavezhioù klok-mañ, evit 50 lur pep hini : 1964 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161) ; 74 (162-167) ; 75 (168-173) ; 76 (174-179) ; 77 (180-185) ; 78 (186-191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Ar goulennnoù a zo d'ober digant Per ar Bihan.

Diaesterioù an teñzorer

Fakturrenn hon niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon a zo degouezhet ganeomp ; a **14 141,79 lur** eo. Gant poan hag amzer e teuimp a-benn da baeañ anezhi. War an notennig gouestlet d'ar profoù hon eus trugarekaet hon donezonerien, o deus kaset deomp e 1978 tost d'ur milion kozh. Ret eo deomp avat kanañ ur c'houblad all eus hor c'hanaouenn, ha n'eo ket ken laouen.

Poan, ha poan vras hon eus, Loeiz Bihanig ha me, da lakaat ar c'houmanantoù da gouezhañ er c'hef. Gant ar skodenn a 50 lur evit ar 6 niverenn omp koll dija ; hogen lennerien 'zo — ha n'int na studierien, na soudarded, na tud dilabour — a gas deomp brokus ur skodenn a 40 lur, pa n'eo ket a 35 lur... Lod all a bae gant 6 miz dale, pe ur bloaz. Ur 1 000 lizher bennak a rankomp kas bep

bloaz, evit kaout an adkoumanantoù, ha skrivañ 3 pe 4 gwech da reoù 'zo.

Ur mare diaes eo ar mare-mañ, an holl hen goar, hag ar strivoù evit ar brezhoneg a rank dont da vezañ startoc'h-startañ. Gortoz a reomp sikour an holl goumananterien.

Lizhiri

Digant an It. T. L. B., Meudon :

« Tri pe pevar bloaz a zo bremañ e lennan **Al Liamm**, hag atav gant ar memes plijadur. Dudios ha plijus e kavan ar pennadoù-skrid : aozet ha skrivet mat e vezont an aliesañ ha me a soñj ez eus enno peadra da gontantiñ an holl dud : ar re a zo desket mat war ar brezhoneg hag ar re all ha n'int ket ken desket (eveldont da skouer). Me a soñj koulskoude e vefe mat marteze kaout muioc'h da lenn diwar-benn ar broioù keltiek : Iwerzhon, Bro-Skos, Kembre, Kernev-Veur hag Enez Vanav (piv 'oar e ra Enez Vanav koñvers gant kizhier pesk ?). Ha perak ne vefe ket kavet war " Al Liamm " gerioù kroaz ? »

Digant J.L.G., Nancy :

« Gant ho kazetenn e anavezan gwelloc'h skrivagnerien Vreizh hag ar varzhed ivez. Tud vrudet evel Maodez Glanndour, Yann-Ber Piriou ha Roparz Hemon (Doue d'e bardono !) em eus bet tu da lenn o skridoù war **Al Liamm**. N'eus ket gwelloc'h skol evit deskiñ hor yezh. Gant pep niverenn e vo kreñvoc'h an Emsav evit Breizh hag ar brezhoneg. »

Digant R. an H., Lokorn :

« War am eus lennet e vo gouestlet ho niverenn a zeu da Roparz Hemon. Emichañs e vo ho niverenn diwar-benn Roparz Hemon un niverenn istorel. Daoust d'he zalvoudegezh e vo dister-tre siwazh anaoudegezh pobl Vreizh e-keñver al labour sevenet gant Roparz Hemon war dachenn he yezh. Emichañs e c'hello e anv bezañ roet evelato d'ur straed bennak ? »

Digant C. M., Clamart :

« Mantret on bet gant keloù marv Roparz Hemon. Kinnig a rān frammañ ur c'hengor a-benn enoriñ an den a ouias reiñ d'e genvroiz ur yezh arnevez, o tont eus un trefodad mat da gouerien dizek betek ur benveg a zeskamant par da n'eus forzh pe yezh etrevroadel.

Sur on e vodo va atiz e-leizh a Vretoned gouest da espern arc'hant da gaout ur savadur dellezek eus perzhioù divoutin hon den meur. »

Geriadurioù Al Liamm

Dont a raio dizale a-zindan ar wask c'hwec'hvet mouladur geriadurioù **Al Liamm** gant Roparz Hemon. E gwerzh e vo e penn kentañ ar bloaz. Setu amañ ar prizioù :

— Geriadur nevez brezhoneg-galleg boutin (848 p.) ..	35 lur
- gant ur golo plastik du	40 lur
— Geriadur galleg-brezhoneg boutin	20 lur
- gant ur golo plastik melen	25 lur
— Geriadur doubl, golo plastik ruz	58 lur

E gwerzh e vo er stalioù pe e ti J. Queillé, 47 rue Notre-Dame, 22200 Guingamp, en ur lakaat 10 % ouzhpenn evit ar mizoù.

Kinnig

Niverennoù kozh eus **Al Liamm** e c'hellfen gwerzhañ pe eskemmañ gant niverennoù 'zo eus **Arvor** (1941-1944), pe traoù all : Niv. 11, 18, 19, 21, 22, 27, 36, 46, 49, 54, 60, 62, 69, 70, 71, 73, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 93, 105, 118, 120, 121, 141, 156, 171.

Mankout a ra din an niv. 51 - 166, o c'hask a ran.

Skrivañ da Vefa de Bellaing, 28 rue des Trois Frères Le Goff, 22000 Saint-Brieuc.

Keloù a Bro-Wened

PIRC'HIRINDED AR VREZHONEGERIEN DA SANTEZ ANNA.

Graet e vo ar birc'hirinded da Santez-Anna-Wened d'an 29 a viz Ebrel 1979. Bez e vo prosesion hag oferenn da 10 eur hanter, ha gousperoù da 14 eur hanter. **Pep tra a vo lidet e brezhoneg.**

Un oferenn e brezhoneg a vez lidet bep sadorn da 17 eur e Pondi, e Chapel ar Park Bras.

An Hollsent e Sant-Brieg

Da geñver an Hollsent eo aet izili an Oaled Abherve war bez ar skrivagnerien hag istorourien douaret e bered Sant-Mikael e Sant-Brieg. Eno e repos kichen-ha-kichen koulz lavaret : Frañsez Vallée, Emil Ernod, Alan du Cleuziou, hag un tammig pelloc'h Meven Mordiern.

Dirak pep bez eo bet displeget buhez ha labour pep hini anezho. Chomet omp pelloc'h dirak bez Meven Mordiern, evit degas soñj e oa bet ganet dres 100 vloaz 'zo, d'an 29 a viz Here 1878. Ar re o doa anavezet anezhañ o deus kontet d'ar re all o eñverennoù diwar e benn. Echu et eo bet ar weladenn er vered, o vont dirak bez an It. Vefa a Sant-Per, a zo bet ken brokus evit an Emsav hag he doa skoazellet derou an Oaled Abherve.

Kelaouenner an *Telegramme* a oa deut, roet eo bet dezhañ an notennoù aozet diwar-benn hor skrivagnerien hag en e rentañ-kont war ar gelaouenn en deus lakaet an notennoù-buhez-se. Evel-se o deus bet tro lennerien ar gelaouenn da gaout titouroù diwar-benn an dud-veur-se.

Ur striv ouzhpenn evit mirout na vefe ankounac'haet ar re o deus stourmet evit yezh hag istor Breizh.

Y. B.

G.E.R.I.B. (Groupe d'études et de recherches des influences réciproques entre la Bretagne Orientale et la Bretagne Occidentale) ---

Ar gevredigezh nevez-se a venn diskouez :

- ez eo **Breizh** ur vro unvan en he disheñvelderioù ;
- ez eus div yezh, unan keltiek, eben romanek, o deus bet levezon an eil war eben ;
- ez eo ret derc'hel kont e Breizh-Izel hag e Breizh-Uhel eus personelezh ar broioù hag a stumm anezho.

Ar G.E.R.I.B. a venn, er spered a unaniezh-se, labourat war ar c'hudennoù yezh, arz ha sevenadur-pobl, ar c'hudennoù istor, aozañ stajoù, aesaat al labour-krouidigezh, sevel manifestadegoù diazazet war ar yezh hag ar sevenadur ha troet da vat war-du an amzer-da-zont.

Da gaout diskleriadurioù, skrivañ da Laorañs Motrot, 116 avenue Kennedy 35404 Saint-Malo.

Prizonidi iwerzhonat o klask kenskriverien ---

Thérèse Perrotton, 15 rue des Fontaines, 74100 Annemasse, a skriv deomp :

« Kenskrivañ a ran gant keneiled, anezho prizonidi bolitikel iwerzhonat (Republikaned). Meur a wech o deus goulennet diganin o skoazellañ en ur gavout evito hag o c'hamaladed kenskriverien pe genskriverezed breizhat. Skrivet 'm eus da gelaouennoù 'zo (*Armor* da skouer he deus meneget div wech va goulenn). Hogen klask a ran c'hoazh kenskriverien. Ret eo avat anavezout ar saozneg. Mar doc'h a-du evit embann va goulenn, ret 'vo resisaat ar poent-se. Evel just e c'hellit menegiñ va anv ha va chomlec'h evit ma vo skrivet din (e galleg pe e saozneg : gallez-iwerzhonadez on, met ne ouzon ket brezhoneg c'hoazh). »

Deiziataer Skol An Emsav ---

Deuet eo er-maez embannadur 1979 an deiziataer, skeudennet gant Silvi ar Mogn. En tu-hont d'ar mizioù e kaver ennañ niverennoù-post parrezioù Breizh.

Priz : 12 lur er staloù. Tu a zo a-hend-all da gaout an deiziataer evit 14 lur en ur skrivañ da K. Giraudon, 24 rue E. Souvestre Cidex 4, 29000 Quimper.

Dean an diskibien vrezhoneg ---

E-touez va diskibien vrezhoneg " Skol Ober ", an Aotrou Jerri Meriel-Bussy eo an hini koshañ. 79 vloaz eo a-benn bremañ. Ganet eo bet e Felger d'ar 6 a viz C'hwevrer 1899 ha breur eo

d'al livour Andreu Meriel-Bussy. Un den gouiziekl ha lennek a zo anezhañ. Ijinour E.C.P. ez eo hag ouzhpenn-se Aotreet war ar Reizh. Desket en deus kalz yezhoù e-kerz e vuhez, yezhoù romanek, ar saozneg, an alamaneg hag ar rusianeg zoken. En em dennet eo bremañ e Saint-Germain-en-Laye e-kichen Pariz, pell diouzh e vro c'henidik a zo chomet ivez hini e galon en un ti evit an dud oadet hag o-unan-penn ha kroget eo da zeskiñ hor yezh. Staget en deus da gentañ gant an " Assimil ", ul levr dudius-kenañ met n'eo ket eus ar re aesañ, hag en deus studiet penn-da-benn. Deuet da c'houde da " Skol Ober " ha berzh a ra. Ur skouer a youl hag a gendalc'husted evit ar re yaouank, na petra 'ta.

Dean va diskibien ez eo. Daoust hag e vefe dean an diskibien vrezhoneg penn-da-benn ? A c'hellfe bezañ. Komz a ran evel just eus ar re sirivus hag a labour a-zevri-kaer...

Yann Bouessel du Bourg.

Kelaouennoù

— Niverenn 121 **Hor Yezh** a zo un dastumad kantikoù bet embannet war follennoù-nij. An darn vrasañ anezho a zo bet luc'hskeudennet. En doare-se ez eo saveteet dielloù ha testennoù a oa e riskl bras da vezañ kollet.

An niverenn da heul a zo anvet *Liderez e brezhoneg*. Ul levrenn gaer-tre eo ha moulet en un doare aketus. Kavout a reer enni " Ordinal an oferenn ", " Salmoù " hag " a bep seurt ". Ar 105 pajenn sonerezh-se a zo bet savet gant Yann Desbordes hag a n'em ziskouez sonour ampart. Dalc'het hon eus soñj eus ar pezh a zo anvet " Pater Jazz " hag a zo ur seurt kan ha diskan hon eus bet tro da glevout ur wech hepken, siwazh, hag a zo fromus-kenañ.

Koumanant : 40 lur — c.c.p. P. Denis 1499 51 Rennes. An niverenn gentañ hec'h-unan a goust 15 lur hag an eil 25 lur.

— **Skol vrezhonek 78** a zo adarre labour Yann Desbordes, evit un darn da vihanañ, peogwir ez eo ur strollad pennadoù bet savet gant e skolidi kentañ klas e Skolaj Sant-Frañsez Lesneven, skeudennet gant Yann-Vikael Lichou.

— Kaset eo bet deomp niverenn 15 **Pluriel**, ur gelaouenn a ra war-dro enklaskoù ha studiadennoù war ar minorelezhioù. Unan eus ar pennadoù a sell ouzh Breizh : " Le Mouvement breton, expression ou créateur de la question bretonne ? " gant J.P. Simon, pennskrivagner ar gelaouenn.

— Abaoe hor menegadenn diwezhañ (A.L. niv. 189, p. 294) ez eo bet tizhet gant ar gelaouenn **Imbourc'h** an niv. 105. E pep niverenn e vez kavet ur bern notennoù politikel, lizhiri ha dreist-holl kalz a vunudoù hag a zielloù a bouez war istor an Emsav : da skouer eniverennoù kontet en un doare plijus-kenañ gant Herve Lanndiern diwar-benn tud evel Job de Roince, Catteliot, ar Merser a Erm da skouer. Digant Jil Ewan e c'heller prizout ur striv dudius-kenañ evit goveliañ ur c'heriaoueg arbennik resis ; a-wechoù marteze e c'hellfe bezañ splotus displegañ stummadur ha deveradurezh ar gerioù nevez kinniget, dezho da vezañ intentet hep

re a boan benn... Lavaromp ouzhpenn e teuo er-maez e fin ar bloaz ur stagadenn da **Imbourc'h**, enni barzhonegoù savet gant Per Diolier. Talbennet eo al levr " Prenestr gwenn antronoz ". Gwerzhnet e vo 15 lur. Priz pep niverenn ordinal : 7 lur. Koumanant : 40 lur — KRP 1534 25 N Rennes Y. Ollivier, 7, Bd A. Burloud, 35000 Rennes.

Ur Greizenn sevenadurel vrezhonek

Hon tadoù kozh o deus roet deomp da hêrezh ur yezh hag a vez c'hoazh implijet bemdez gant miliadoù ac'hanomp, e-ser ar galleg. Ar re o deus an eurved hag an enor da gomz brezhoneg o deus ivez an dever d'e skignañ e-touez ar re yaouank, evit mirout ur yezh o velezañ orin hag ene Breizh. Ret eo eta e vije darempredoù etre an dud.

" Oaled Sant Erwan " a zo unan eus al lec'hioù ma c'heller kejañ gant brezhonegerien. Savet e Brest, dek vloaz 'zo, ar greizenn sevenadurel-se, katolik he spered ha brezhonek he yezh, a stag gant he labour evit gwellaat ha kelenn ar brezhoneg. Evit se e kinnig deoc'h :

- kentelioù brezhonek digoust, evit ar re a zo o kregiñ gant ar yezh, hag evit ar re o deus c'hoant d'en em varrekaat warni ;
- kaozeadennoù brezhonek ;
- ur sal-vodañ gant ur witrin ;
- enklaskoù ;
- ul levraoueg e-lec'h ma c'hellit amprestañ kelaouennoù ha levrioù brezhonek ;
- kement labour sevenadurel ho pefe c'hoant stagañ gantañ ;
- kenvrezhonegerien o terc'hel eurioù diastal er greizenn d'an devezhioù ha d'an eurioù amañ da heul :
  - d'al lun : eus 17 eur 30 betek 19 eur 30,
  - d'ar meurzh : eus 18 eur betek 20 eur,
  - d'ar merc'her : eus 15 eur betek 16 eur,
  - d'ar yaou : eus 17 eur 15 betek 18 eur 30,
  - d'ar gwener : eus 17 eur 30 betek 18 eur 30,
  - d'ar sadorn : eus 14 eur betek 15 eur.

Respont da gement goulenn a c'hell bezañ roet e-pad an eurioù-se.

Chomlec'h : 28, straed Charles-Berthelot, Brest.

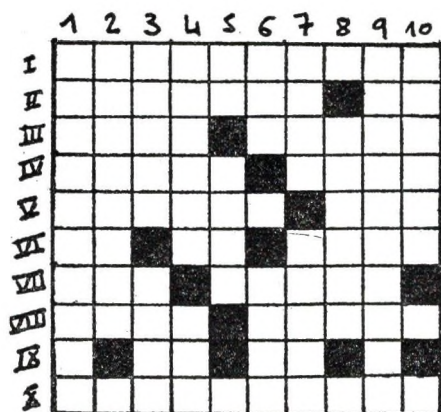
Degemer mat d'an holl !

Pegsun Al Liamm

Trugarez d'an Dim. Y. Bouvier evit an dresadenn ha da labouradegoù Herve ar Mee, eo deut er-maez **pegsun Al Liamm** — 5 lur e vo gwerzhnet. Un distaol a 33 % a c'hell bezañ graet pa vo prenet d'an nebeutañ 20 skouerenn.

Goulenn digant Per ar Bihan.

Gerioù-kroaz Al Liamm

KAEL Niv. 1

A-led. — I. Ken prim d'ar redek hag ur yourc'h. - II. Gwiskadoù ; E fin an diskan. - III. Anavezet-mat eo ar fallañ hini ; O kontañ ar bandennoù a bep tu. - IV. Perzh ar raned ; C'hwezho er beuz. - V. E bannlev Roazhon ; Ne vo ket difrouezh. - VI. Ger-mell ; Marilh karr ; Hini an amprevaned, da skouer. - VII. Salud Lez-Breizh da Varc'heg ar Roue ; Laboure evit Gwrac'h Ahez. - VIII. Na bihan nag uhel ; Menez-Kamm da skouer. - IX. A gas d'ar rener ; Rakger pe dibenn-verb. - X. Patrom.

A-serzh. — 1. Ur redi evit ar soudard. - 2. Kas an dour. - 3. Parrez e Bro-Oueloù ; Pal kentañ ar gelaouenn-mañ. - 4. Ul labour gwall-lous hiziv, siwazh ! ; Verb deut da araogenn. - 5. Tremen (digejet) ; Boest-mir an amzer-wechall. - 6. N'eus ket koshoc'h egetañ ; Dinac'he pe g-kuzhe (eilpennet). - 7. Eno emañ ar chasgeued er gêr ; Paota. - 8. Sav. - 9. N'eus nemet pemp anezho en ur c'hantved. - 10. Harz d'an dic'hoanag.

GWALEREG.

Roll ar Pennadoù

Embannet gant **AL LIAMM**

— Bloavezh 1978 (niv. 186-191) —

Anvioù an oberourien hervez urzh al lizherenneg

(187/087 a dalvez : niverenn 187, pajenn 87)

ARRABAL

Pik-nik e-pad ar brezel 187/087

BARZHIG (Ernest ar)

En-dro d'am ugent vloaz 186/012

En-dro d'am ugent vloaz 187/105

En-dro d'am ugent vloaz 188/173

BENEAD

Nedeleg 191/403

BREWALAN

Avelioù-tro 186/059

Avelioù-tro 187/130

Avelioù-tro 188/206

Avelioù-tro 189/285

Avelioù-tro 191/465

DENEZ (Herle)

Chañ vat dit, paotrig ! (s.o. Boulat Okoudjava)

DENEZ Per

Pa soñjer an nebeutañ 187/075

DIOLIER (Per)

An trenioù 189/229

DUVAL (Añjela)

<i>Piv ?</i>	191/404
<i>E koun Roparz Hemon</i>	191/438

ETIENNE (Guy)

<i>Pemp maen evit bez Roparz Hemon</i>	190/373

GALAN (Reun ar C'h/)

<i>Malinal</i>	191/409

GALBRUN (Ivona)

<i>Testeni</i>	190/368

GALL (Per ar)

<i>Burzhud Konk-Leon</i>	186/035

GAUDART (Huguette)

<i>An amzer gwechall gozh</i>	188/154

GLANNDOUR (Maodez)

<i>An ael bihan ha ne greske ket dezhañ e</i> <i>zivaskell</i>	188/168
<i>An ael ruz e vlev</i>	189/238
<i>Ar C'horonal Troud</i>	189/271
<i>Testeni (homelienn evit obidoù R. Hemon)</i>	190/360
<i>En ur dreiñ follennoù va eñvor</i>	191/429

HEMON (Roparz)

<i>Un nozvezh hañv</i>	190/301
<i>Ar barzhaz dianav</i>	190/309
<i>Ar barzhaz dianav</i>	191/405

HEUSAFF (Alan)

<i>Roparz Hemon e Dulenn</i>	190/337

HUGUES (Langston)

<i>Kan ar glav e miz Ebrel (tr. Y. B. Piriou)</i> ..	189/231

HUON (Ronan)

<i>Kenavo da Roparz Hemon</i>	189/227
<i>Kinnig</i>	190/299
<i>Roparz Hemon, bloavezhioù hag oberennoù</i> <i>pennañ</i>	190/316

HUON (Tudual)

<i>Beaj diwezhañ Gwilhou, ar chalboter huñvreoù</i>	188/151

- JAKEZ (Glaoda)
Ur Breizhuleliad o stourm evit Breizh 187/122
- KAERLEON (Ronan)
Testeni (br. gant I. Martin) 190/364
- KAOUISSIN (Herri)
Roparz Hemon hag arz ar c'hoariva : Fostus
an Doktor daonet 191/441
- KEDEZ (Koulizh)
Pipi Gouer o koshaat 189/232
- KERMOAL (Pierrette)
Gwalarn hag ar vojennerezh hengeltiek .. 190/378
- KIVIJER
Lino 188/157
- KOLLO (Y. J. ar C'h/)
Diskar ar c'haoù : ha diskiant eo pe n'eo ket ? 188/184
- KONGAR (Kenan)
Un dampsell war istor Stadoù Unanet an Amerik 187/111
Un dampsell war istor Stadoù Unanet an Amerik 188/192
Yezh ha lennegezh — Trifina hag ar Roue
Arzhur 189/250
Roparz Hemon, hor mestr 190/345
- LANNDIERN (Herve)
Va c'henlavour gant Ernest ar Barzhig
 (br. gant Y. Olier) 186/003
Strakerezed miz Eost 1933
 (br. gant E. ar Barzhig) 186/023
- MARTIN (Ivona)
Va breur, p'edomp yaouank ha koshoc'h (s.o.
 Aimée Nemo)
Testeni (s.o. Ronan Kaerleon)
- MOGN (Olier ar)
Tremen a raio buan 191/422
- NEMO (Aimée)
Va breur, p'edomp yaouank ha koshoc'h (br.
 gant Ivona Martin) 190/320

OKOUDJAVA (Boulat)

Chañs vat dit, paotrig ! (tr. Herle Denez) .. 186/026

OLIER (Youenn)

Va c'henlabour gant Ernest ar Barzhig (s.o.
Herve Lanndiern)

PIRIOU (Yann-Ber)

Vos gueules les mouettes 188/147

Tonkadur 190/388

Dont a rin 190/389

Kan ar glav e miz Ebrel (s.o. Langston
Hugues)

PRADIG

En eñvor da Ernest ar Barzhig 191/446

TASSEL (Remont)

Testeni 190/371

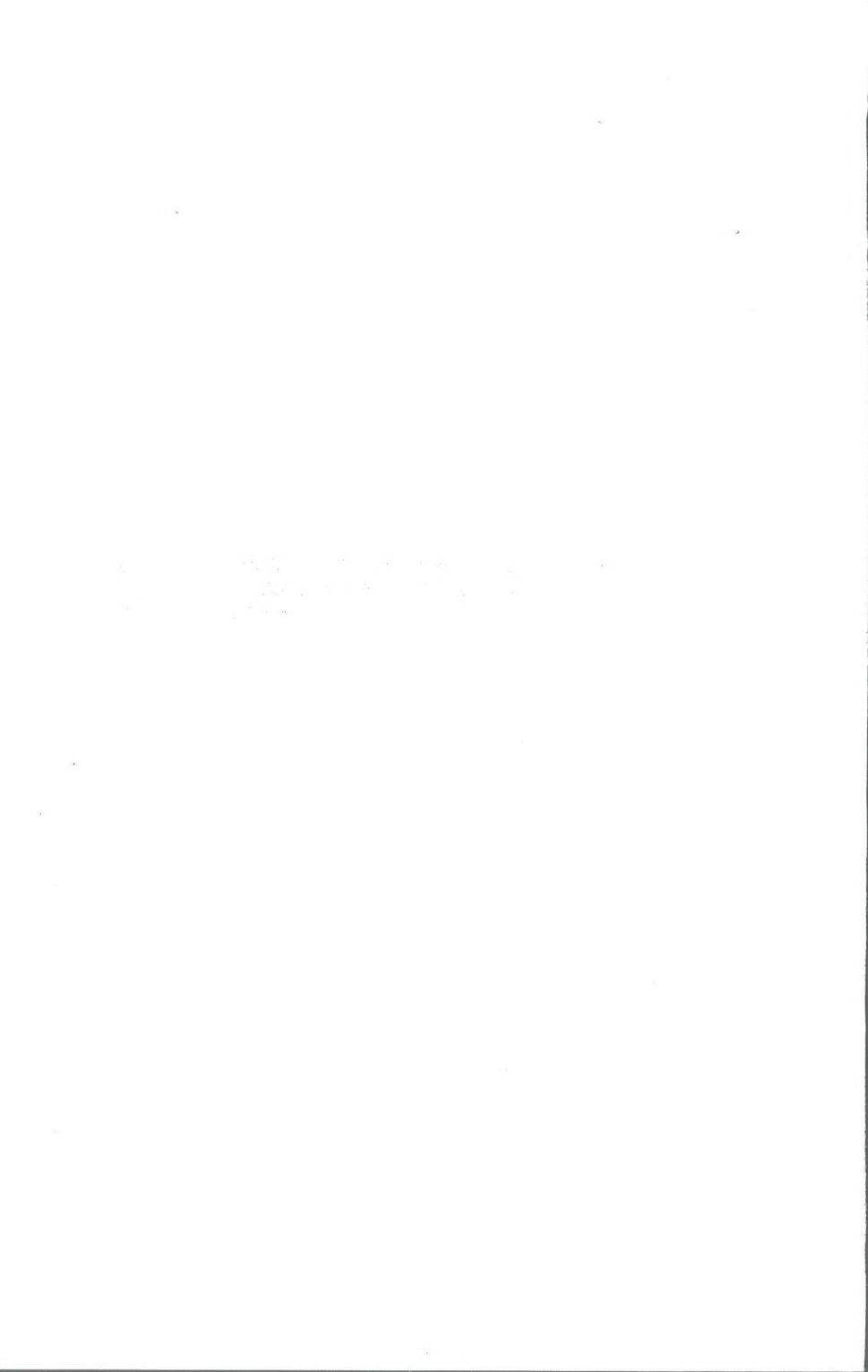
UHEL (Fañch an)

Merc'h ar Roue Spagn 189/243

E ti Moulerezh ar Baol - Bali ar Marichal-de-Lattre-de-Tassigny

Diskleriet hervez lezenn : kentañ trimiziad 1979

Niverenn ar voulerez : 42500 — Ar Merour : P. ar BIHAN

Deut eo er-maez

**YEUN AR GOW
E SKEUD
TOUR BRAS SANT JERMEN**

256 pajenn (13 × 20)

Priz : 45 lur + 10 % evit ar mizoù-kas

**ANJELA DUVAL
KAN AN DOUAR**

barzhonegoù

Priz : 25 lur

**MAODEZ GLANNDOUR
VIJELEZ AN DEIZ DIWEZHAN**

barzhoneg

war “ Arches ” niverennet : 16 lur

war baper all : 12 lur

LEVRIOU NEVEZ EVIT AR VUGALE :

Kroc'hen Azen, gant Perrault . . . . . 8 lur

An Houadig divalav, gant Andersen .. 8 lur

Rouanez an erc'h, gant Andersen .... 8 lur

Mlle J. QUEILLÉ, 47, rue Notre-Dame, 22200 Guingamp

C.C.P. 1136 82 Rennes

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouvizek

Koumanant-bloaz, Breizh ha Bro-C'hall	50 lur
Koumanant-bloaz, broioù all	60 lur
Studieren, soudarded, tud dilabour . .	35 lur
Koumanant kaset dre garr-nij	80 lur

Kas 3 lur evit kemmañ chomlec'h

Rener : RONAN HUON

“ Gwaremm ar Groaz ”

2, Venelle Poulbriquen — 29200 BREST

Kuzul-ren : Ronan HUON hag Andreu LATIMIER

Sekretour : L. BIHANNIC

65, rue de Riancourt

35400 SAINT-MALO

Teñzorier-Merour : P. LE BIHAN

16, rue des Fours à Chaux, Saint-Servan

35400 SAINT-MALO

— C.C.P. 5349 06 A Paris —